

~~~~~

In linguam georgicam convertit,
prolegomenis commentariisque
instruxit Gigla Sarisvili

~~~~~

• ქველი გერძულიდან თარგმნა,
წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო
გიგლა სარიშვილმა

გამომცემლობა „განათლება“
თბილისი — 1984

დ ე მ ო ს თ ე ნ ე

უდიდესი ბერძენი ორატორის დემოსთენეს (384—322 ძვ. წ.) „ფილიპიკები“ მაკედონიის მეფე ფილიპეს წინააღმდეგ, ათენური დემოკრატიის დასაცავად წარმოთქმული სიტყვების კრებულია. ძველი ბერძნული მკვერმეტყველების ეს ბრწყინვალე ნიმუში გამოირჩევა პოლიტიკური აქტუალობითა და მგზნებარე პუბლიცისტური სტილით, რაც მის მარადიულ საკაცობრიო ღირებულებას განაპირობებს.

„გვიამბობენ, რომ ორქომენელმა ლაომედონტმა, ელენთის რაღაც დაავადებით რომ იყო შეურვეებული და ექიმთა რჩევით გრძელ მანძილზე სირბილში ვარჯიშობდა, ეს უნარი იმ ზომამდე განივითარა, რომ შემდგომ შეჯიბრებებში მიიღო მონაწილეობა და ერთ-ერთ საუკეთესო მორბენლად იქცა. ამის შესაფასადვე დემოსთენემაც პირველად სიტყვიერ ხელოვნებას პირად საქმეთა მოსაგვარებლად მიმართა, შემდგომ კი, ოსტატობა და ძალა რომ იუფლა, პირველი გახდა უკვე სახელმწიფოებრივ შეჯიბრებათა სარბიელზე და აჯობა ყველა თავის თანამოქალაქეთ, მკვერმეტყველების სიმალლეზე ზეაღსულოთ“ — დიდი ისტორიკოსისა და მწერლის პლუტარქეს ეს სიტყვები („პარალელური ბიოგრაფიები“ — დემოსთენე) სწორად განსაზღვრავს იმ უცნაურ ბედს, ხშირად დიდ აღამიანებს რომ დაესაგზლებათ ხოლმე ცხოვრებისა და შემოქმედების აღმართ-დაღმართიან გზებზე. დემოსთენემაც ამგვარი გზებით იარა; ხან დიდების აღმართზე აჰყავდა იგი ბედს, ხან კიდევ დამცირების დაღმართით მიაქანებდა ქვევით. სწორ-მართალი ორატორი და მსაჯული თითქმის მთელი სიცოცხლე ორ ფრონტზე იბრძოდა: პირად ცხოვრებაში იგი ებრძოდა საკუთარ ნაკლს (ფიზიკურსა და სულიერს), საზოგადო ცხოვრებაში კი — უკვე დასუსტებული დემოკრატიის მტრებს (შინაურსა თუ გარეშეს). არც ერთი ამ სისუსტის წინააღმდეგ ბრძოლა ადვილი არ იყო დიდი შემოქმედისათვის და მან მაინც თავისივე მასალისგან ჯერ ხელახლა შექმნა სულით ხორცამდე ძლიერი და მტკიცე ორატორი და შერმე მოინდომა ასევე მტკიცე და ძლიერი დემოკრატიული სახელმწიფოს კვლავ შექმნა, რომელიც დაშლის გზას ადგა შინაური თუ გარეშე მტრებისა და ისტორიული გარღვევალობის წყალობით. საკუთარი თავისა და სახელმწიფოს შეკურნალობა გაგრძელდა მანამ, სანამ სული ედგა და დემოსთენეს სიკვდილთან ერთად ჩაესვენა ელინური დემოკრატიის მზეც. მზე ჩავიდა, მაგრამ მზე არა კვდება. პირველად ელადაში ამობრწყინებულია თავისუფლების მზემ დროთა განმავლობაში მონობით დაბნე-

ჭაბუკი თარგმანი,

ლებული თითქმის მთელი მსოფლიო გაანათა და ამ მზის ერთი ჩაუქრობელი სხივთაგანი დე მოს თენ ე ა.

დემოსთენეს, ძე დემოსთენესი, დაიბადა დაახლოებით 384 წ. ძვ. წ. მამით ადრე დაობდა — შვიდი წლისა. ქვრივ დედას, დემოსთენესა და მის ხუთი წლის დას მამისგან შემკვიდრებოდ ღარჩათ საკმაოდ სოლიდური ფულადი სახსარი — 14 ტალანტი (35 000 მანეთი ოქროთი), სასახლე და ორი სამონათმფლობელო სახელოსნო. ეს შემკვიდრეობა სრულიად საკმარისი იყო მომავალი დიდ-მესიტყვის უზრუნველი ყრმობისა და ჩინებული განსწავლისათვის, მაგრამ მამის დანატოვარ ფულსა და ქონებას მეურვეები დაეპატრონენ, მთელი თანხიდან მხოლოდ მცირედელია უწილადეს ყმაწვილკაცს და ფაქტიურად თავისივე სახლის ანაბარადღა დატოვეს. დემოსთენემ მოინდომა სასამართლოს ძალით დაებრუნებინა დატაცებული ქონება და სწორედ ამან გადაწყვიტა საბოლოოდ მისი რიტორული პროფესიის ბედიც. იგი მიებარა საიმდროოდ კარგად ცნობილ რიტორ-ადვოკატს და სამართლებრივი საფუძვლების შესწავლას მიჰყო ხელი. გაიძვერა და გაქნილი მეურვეები ყოველგვარ ხრიკებს მიმართავდნენ სასამართლოზე და დემოსთენეს ხუთჯერ მოუხდა მათ წინააღმდეგ სიტყვით გამოსვლა (364 წ. ძვ. წ.). ბოლოს მიზანსაც მიაღწია: სასამართლომ ცნო დემოსთენეს სამართლიანობა, სამაგიეროდ ფულის დაბრუნება შეუძლებელი შეიქნა. ამრიგად, ახალგაზრდა დემოსთენემ წააგო ფული, მაგრამ მოიგო სასამართლო პროცესი და სამომავლოდ კი მთელი ელადისა და კაცობრიობის საუკუნო დიდებაც.

პლუტარქეს გადმოცემით, დემოსთენეს ჩინებული სწავლა-აღზრდა მიუღია მდიდრის შვილების დარად, თუმცა ხელმოკლეობას ამის საშუალება არ უნდა მიეცა მისთვის; მაგრამ მან, როგორც ფიქრობენ, შესაძლოა, მალე გამოასწორა თავისი მატერიალური მდგომარეობა საადვოკატო საქმიანობით. თავდაპირველად თავისი მოღვაწეობა სწორედ ადვოკატის, ანუ „ლოგოგრაფოსის“, პროფესიით დაიწყო დემოსთენემ. ის პირნი, რომლებიც სასამართლო საქმიანობაში ვერ ერკვეოდნენ და თავდაცვითი სიტყვის წარმოთქმა არ შეეძლოთ პროცესზე, მიმართავდნენ ლოგოგრაფოსს. ლოგოგრაფოსი ჰერ გაერკვეოდა მომჩივან-დამკვეთის საქმის ვითარებაში და მერე უწერდა მას სიტყვას სასამართლოზე წარმოსათქმელად. დამკვეთს შეძლების კვალობაზე ზეპირად უნდა დაესწავლა ეს სიტყვა და წარმოეთქვა პროცესზე. ჩვენამდე ნაწილობრივ შემორჩა დემოსთენეს ლოგოგრაფიული (ადვოკატური) სიტყვები.

მომდევნო პერიოდის სიტყვები, რომლებსაც დემოსთენე ჰერ კიდევ სხვებისთვის წერდა და თავად არ წარმოთქვამდა, პოლიტიკური ხასიათისაა. ეს სიტყვები მიმართულია სახელმწიფო კანონების ზელმყოფელთა წინააღმდეგ და განეკუთვნებიან ძვ. წ. 355—352 წლებს, რომელთაგან ზოგი ჩვენამდე შემორჩა (მაგ. „ანდროტიონის უკანონობის წინააღმდეგ“, „ტიმოკრატეს წინააღმდეგ“, „არისტოკრატეს წინააღმდეგ“ და სხვ.).

ამავე პერიოდს განეკუთვნება ასევე პოლიტიკური ხასიათის სიტყვები, უკვე პირადად წარმოთქმული ორატორისგან ათენის დემოკრატიებზე (სახალხო კრებებზე). 354 წელს სიტყვაში „სიმმორიებისათვის“ გაილაშქრა იმათ წინააღმდეგ, რომლებიც სპარსული საფრთხით აშინებდნენ ხალხს და მიანიშნა სრულიად სხვა საფრთხეზე, მისი აზრით, ფილიპე მაკედონელის მხრიდან რომ იყო მოსალოდნელი, თუმცა ფილიპე სახელით არ მოუხსენებია. დაახლოებით ძვ. წ. 350 წელს წარმოთქვა მან სიტყვა „სახსრების განაწილების შესახებ“, რაც წარმოადგენდა გეგმას სოციალური წინააღმდეგობრიობის მშვიდობიანი მორიგებისა, როცა მდიდარი და ღარიბი ფენები რეალურად შეძლებდნენ უკონფლიქტო თანაარსებობას. ამავე წელს წარმოთქვა დემოსთენემ სიტყვა „როდისეღოთ თავისუფლებისათვის“, სადაც ფილიპე მაკედონელი, როგორც მტერი, პირველად მოიხსენია სახელით. დემოსთენეს პირველ პოლიტიკურ სიტყვებს რაიმე რეალური შედეგები არ მოჰყოლია, თუმცა დიდი ყურადღებით კი მოუხსენეს.

351 წელს მან წარმოთქვა თავისი „პირველი სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ“, სადაც ორატორმა უკვე აშკარად წარმოაჩინა ის საფრთხე, რაც ათენურ დემოკრატიასა და თავისუფლებას ფილიპე მაკედონელის მხრით ემუქრებოდა. თუ მანამდე იგი პასიურ-პოლიტიკური რიტორიკის გზას ადგა მკვერმეტყველ ევბულესთან ერთად, ამჯერად ამ გზის დაშლუპველ უვარგისობაში სამუდამოდ დარწმუნდა და აქტიურ ბრძოლაზე გადავიდა. 33 წლის ჰაბუტმა დაიწყო მედგარი ბრძოლა ფილიპე მაკედონელის წინააღმდეგ და სიცოცხლის ბოლომდე აღარ შეუწყვეტია, თუმცა ბრძოლის ამ მძიმე გზაზე თან სდევდა ღალატი მრავალთაგან და ერთგულება ოდენ მცირეთაგან.

თუ ფილიპემ ჰერ კიდევ ვერ მოახერხა საბერძნეთში მაკედონური მონარქიის დამყარება და ამ რეჟიმის მომხრე ბერძენთა დიდმა ჯგუფმა (მაკედონური პარტია) გამარჯვება ვერ იხემა, ყოველივე ამასი დიდზე დიდია დემოსთენეს წვლილი. დიდი ორატორი და პოლიტიკური მოღვაწე იბრძოდა ერთიანი, ძლიერი დემოკრატიული სახელმწიფოს

კონსტიტუციის

ფოს შესაქმნელად, რომელიც მრისხანე წინააღმდეგობას გაუწევდა ყოველგვარ ექსპანსიას და, პირველ რიგში, მაკედონურ ტირანიას.

341 წელს დემოსთენემ წარმოთქვა თავისი „მესამე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ“. ამ სიტყვაში ორატორმა მოუწოდა ათენელებს გაერთიანებულიყვნენ საერთო მტრის — ფილიპეს წინააღმდეგ და ესწრაფებოდნენ იმ საფრთხისაგან, რომელიც უკვე ყველასათვის აშკარა იყო. საბუთიანმა და საქმიანმა სიტყვამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ათენელებზე და დემოსთენე გახდა სახელმწიფო პოლიტიკის ფაქტობრივი წარმმართველი. მისმა სიტყვამ დიდი პატრიოტული აღმავლობა გამოიწვია ბერძენთა შორის, რასაც მოჰყვა ურთულოვანი მზადება ომისათვის. 340 წელს დემოსთენემ შეძლო გაეტარებინა კანონი ტრიერარქიის (სამხედრო გემთმშენებლობის) შესახებ, რისთვისაც დიდი ხანია იბრძოდა და მთელი ფლოტის გამგეობაც მას დააქირაეს. ეს დემოსთენეს დიდი გამარჯვება იყო ევბულეს პარტიაზე (მაკედონური ორიენტაციის მომხრეთა ჯგუფი ევბულეს მეთაურობით).

ამ დროს ფილიპეს წაქეზებით ევბუის ტირანი კალიასი და ტავროსთენე ქალკიდელი ათენს დაემუქრნენ. დემოსთენეს წინადადებით ათენელებმა ევბეა დალაშქრეს. ეს ლაშქრობა წარმატებით დაგვირგვინდა და მანამდე ნეიტრალური ევბეა თავის ქალაქთა ჯგუფით ათენის კავშირში გაერთიანდა.

ამ პერიოდში წარმოთქვა დემოსთენემ თავისი „მეოთხე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ“, სადაც იგი მიუთითებს სპარსეთთან ურთიერთობის შესაძლებლობაზე საერთო მტრის — ფილიპეს წინააღმდეგ. იმ დროს ფილიპესთან დადებული დროებითი ზავი მართლაც დროებითი და უპირობო რომ იყო, ამას პირველ რიგში გამჟღავნებდა პოლიტიკური დემოსთენე ჰერეტდა და ათენის მოკავშირე ქალაქ-სახელმწიფოებს ომისათვის ამზადებდა. საამისოდ მისი უპირველესი მიზანი იყო ათენის კავშირისათვის დაებრუნებინა ძალითა თუ დიპლომატიით ფილიპეს მხარეს მდგარი ქალაქები თუ კუნძულები. ამ მიზნის განსახორციელებლად იგი თავდაუზოგავად იბრძოდა როგორც სიტყვით, ასევე საქმით; ტრიბუნაზე იდგა, როგორც პირველი ტრიბუნი, და ბრძოლის ველზე — როგორც რიგითი მეომარი. ასე იყო, მაგალითად, თებესთვის ბრძოლაში 338 წელს, თუმცაღა აქ ათენელებმა მარცხი განიცადეს ფილიპესთან, რასაც ე. წ. დემადეს ზავი მოჰყვა.

ათენელებმა გადაწყვიტეს საშობლოს წინაშე უდიდესი დამსახურებისათვის ოქროს გვირგვინით შეემკოთ დემოსთენე (წინადადება შემოიტანა ათენელმა მოღვაწემ — კტესიფონტმა). ამ გადაწყვეტილებით

ბის წინააღმდეგ ერთ-ერთმა პირველმა გაილაშქრა დემოსთენეს პოლიტიკურმა მტერმა — ესქინემ.

ამასობაში ფილიპე თავისი ქალიშვილის (კლეოპატრას) ქორწილზე მოკლეს შეთქმულებმა. იმავე ესქინეს გადმოცემით, დემოსთენემ ყველაზე უწინ შეიტყო ეს და მოხიბვით სახით გამოცხადდა ზალხში თეთრი ქიტონით მოსილი, თუმცა მგლოვიარე იყო, — შეიდიოდა დღის წინ დაკარგა თავისი ქალიშვილი და, თუმცა მას ბრალი ედებოდა მკრეხელურ სიხარულში ადამიანის ღიკვდილის გამო, ეტყობა, ეს სიხარული მაინც ბევრმა გაიზიარა. ამჯერად დემოსთენემ ბრძოლა განაგრძო ფილიპეს ყმაწვილი მემკვიდრის ალექსანდრე მაკედონელის წინააღმდეგ. ალექსანდრე მაშინ სულ რაღაც ოციოდე წლისა იყო და თითქმის მისი გამოუცდელი ასაკი ხელსაყრელ საშუალებას იძლეოდა აჯანყებისათვის. მაგრამ ეს იმედი სრულებითაც არ გამართლდა. ალექსანდრე მაკედონელმა აჯანყებული თებეს ქალაქი საძირკვლებამდე დაანგრია. გადმოცემით, მან ხელი არ ახლო მხოლოდ ერთადერთ სახლს, რომელიც ოდესღაც პოეტ პინდარეს ეკუთვნოდა. მან მოითხოვა დასასჯელად დაშნაშავენი — ლიკურგოსი, ქარიდემოსი და სხვები, პირველ რიგში კი — დემოსთენე, მაგრამ მეფის ახალმა საზრუნავმა იხსნა ისინი.

ალექსანდრეს ძლევამოსილმა ლაშქრობებმა სპარსეთსა და მთელ აღმოსავლეთში გარკვეული პოლიტიკური დებრესია გამოიწვია ანტი-მაკედონურ პარტიაში და პირველ რიგში ეს დემოსთენეს შეეხო. იგი აშკარად გრძნობდა მტრის ძლიერებას და არამცთუ თავად იკავებდა თავს პოლიტიკური გამოსვლებისაგან, არამედ თანამოქალაქეებსაც მოთმინებებს ურჩევდა. მას უკვე პასიურობას უკეთებდნენ მეგობრებიც კი დემოკრატიული ბანაკიდან და ბევრი უწინდელი თანამებრძოლი ახლა მტრად ექცა, განუდგა ყველაზე ერთგული ჰიპერიდეს; დიდ ორატორსა და სახელმწიფო მოღვაწეს თანაბრად გადაეკიდნენ როგორც მტრები. ასევე მეგობრები. მას ცილი დასწამეს აკროპოლისში დაცული განძის ხელყოფაში და ქრთამის აღებაში. დემოსთენემ სამართლოს სასწორზე თავისი სიცოცხლე დადო და წააგო კიდევ პროცესი, რადგან მის წინააღმდეგ სასამართლო აშკარად შეთქმული იყო. დემოსთენე დაპატიმრეს, მაგრამ მან მალე მოახერხა ციხიდან გაქცევა და უკვე ჯანშერყეული და ხანდაზმული კაცი ლტოლვილობდა არგოლიდაში. სამოცი წლის დემოსთენე მწვავედ განიცდიდა ამ დამამცირებელ დევნილობას. დროის გარკვეული ნაწილი მან გაატარა კუნძულ ეგინაზე, საიდანაც მოჩანდა მისი მშობლიური ქალაქი ათენი.

ნი. იქ უკვე გამარჯვებული მაკედონური პარტია დევნიდა და ავიწროებდა დემოკრატიულ ბანაკს, დემოსთენეს თანამებრძოლთ.

შაგრამ დემოსთენეს დევნას მალე მოელო ბოლო, როცა 323 წელს ბაბილონში გარდაიცვალა ალექსანდრე მაკედონელი. ამან კვლავ შესახსნა ფრთები ბერძენთა განმათავისუფლებელ მოძრაობას. დაიწყო საყოველთაო შზალება მაკედონური მონარქიის დასაშლად. პირველნი მცირეაზიელი ბერძნები აჯანყდნენ, მერმე ბრძოლები მთელ ელადას მოედო.

დემოსთენეს ბიძაშვილმა, სახელად დემონმა, სახალხო კრებაზე დასვა საკითხი დემოსთენეს დასაბრუნებლად. ხალხი აღფრთოვანებით შეხვდა დემოსთენეს ათენში დაბრუნების გადაწყვეტილებას. „როცა იგი პირეოსიდან ქალაქისაკენ მიემართებოდა, მის შესახვედრად გამოვიდნენ არა მხოლოდ ხელისუფალნი და ქურუმნი, არამედ ყველა დანარჩენი მოქალაქენიც თითქმის ბოლო კაცამდე და საზეიმოდ მიესალმნენ მას. მაშინ, როგორც მოგვითხრობს დემეტრიოს მაგნესიელი, დემოსთენემ ხელები ცისკენ აღაპყრო და თავის თავს ნეტარი უწოდა, იმ დღეს კი — უბედნიერესი დღე თავის ცხოვრებაში, რადგან დაბრუნდა ალკიბიადეზე ღირსეული, რამეთუ მასავით კი არ აიძულა, არამედ დაარწმუნა თანამოქალაქენი კვლავ მიეღოთ იგი“. (პლუტარქე).

შაგრამ იმავე პლუტარქეს სიტყვებით, დიდი ხნით არ უგემნია სიხარულის ნაყოფი დემოსთენეს. ბერძენთა გაერთიანებული ჯარების სარდლის ლეოსთენეს გარდაცვალების შემდეგ ელინური საბრძოლო რაზმები თანდათან დაირღვა და საბოლოოდ საკმე იქამდე შივიდა, რომ ალექსანდრეს მეფისნაცვალი საბერძნეთში — ანტიპატრე ათენისაკენ დაიძრა. დემოსთენე და მისი თანამებრძოლნი სასწრაფოდ გაიქცნენ ქალაქიდან. ორატორ დემადეს წინადადებით მათ სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანეს. დემოსთენესთან ერთად გაიქცა ჰიპერიდესიც. თავი იჩინეს მოლაღატე ინციციტორებმა, რომელთა შორის გამოირჩეოდა ყოფილი მსახიობი არქილასი, რომელსაც ზედმეტ სახელად „დივნილთა მუნადირე“ (ბერძნ. ფიგადოთერა) შეარქვეს. დემოსთენემ მოახერხა კუნძულ კალავრიასზე. არგოლიდის ნაპირას. პოსეიდონის ტაძრისთვის შეეფარებინა თავი. არქილასმა მიაგნო მას თავისი თანამხლებელი თრაკიელი შუბოსნებით და დაჟინებით ურჩევდა, წარსდგომოდა ანტიპატრეს, თან არწმუნებდა, რომ ამით არავითარი საფრთხე არ მოელოდა. როგორც პლუტარქე მოგვითხრობს, მას ასე უპასუხებია არქილასისათვის: „როგორც წინეთ შენი თამაშით ვერ მარწმუნებდი, ისევე ახლაც შენი დაპირებებით ვერ დამარწმუნებ“. მან დაღუპა წინასწარ

საგანგებოდ მოშხამული ლერწმის კალამი და გამოეთხოვა სიცოცხლეს.

„იგი მოკვდა პიანესიონის* შეთქმულსმეტე დღეს, ყველაზე გაუხარელ დღეს თესმოფორიისა**“, როცა ქალები მკაცრ მარხვას ინახავენ, ქალღმერთის ტაძრის წინარე. გამოხდა ცოტა ხანი და ათენელმა ხალხმა ღირსეული მისაგებელი მიაგო მას: აღმართა დემოსთენეს ბრინჯაოს გამოსახულება და მისი გვარეულობის უზუცესს ტრაპეზობის უფლება მიანიჭა პრიტანიასზე. ძეგლის კვარცხლბეკზე ამოტვიფრული იყო ყველასათვის ცნობილი წარწერა:

როგორიც იყავ გონიერი, ისეთივე ღონიერიც რომ ყოფილიყავ, შენ, დემოსთენე,

მაშინ ელადას მაკედონიის ომის ღმერთი ვერ დაიპყრობდა“ (პლუტარქე, „დემოსთენე“). ომის ღმერთში (დედანშია არესი — ომის ღმერთი) იგულისხმება ალექსანდრე მაკედონელი.

რამდენადაც დემოსთენეს „ფილიპიკების“ ყოველი თავი ფილიპე მაკედონელსა და მაკედონურ რეჟიმთანაა დაკავშირებული, ზოგადად მაინც უნდა შევხვთ იმდროინდელი მაკედონიის სამეფოს მისი მეფითურთ.

საბერძნეთის ჩრდილოეთით მდებარე მაკედონია თავდაპირველად ჰერელ ტომობრივ ერთობლიობას შეადგენდა (ილირიელები, თრაკიელები, ბერძნები), სადაც ბერძნული ელემენტი სჭარბობდა და ბოლოს ამ ქვეყანამ სრული ელინიზაცია განიცადა. თუმცა ბერძნები მაკედონელებს ბარბაროსებად მოიხსენიებდნენ, ამავე დროს მათ ბერძნულ წარმომავლობაზეც მიუთითებდნენ (ჰეროდოტე, თუკიდიდე). მაკედონელ ბერძენთა ლტოლვამ პანელინური კულტურისადმი დააჩქარა მაკედონიის ელინიზაცია და მისი მეფეები თავს წმინდა ბერძნებად აცხადებდნენ.

ძვ. წ. VII—VI საუკუნეებში მაკედონია ტომობრივ კუთხეებად იყო დაყოფილი და თითოეულ ტომს მეფე-სარდალი — ბასილევსი მეთაურობდა. ბასილევსი ერთსა და იმავე დროს მეფეც იყო, სამხედრო პირიც, მართლმსაჯულიც და უმაღლესი ქურუმიც. მეფეს გარს ერტყა

* პიანესიონი — ოქტომბრის თვის ემთხვევა ატიკური კალენდრის მიხედვით. დემოსთენე გარდაიცვალა ძვ. წ. 322 წლის 12 ოქტომბერს.

** თესმოფორია — ქალთა სამღლიანი დღესასწაული, რომელიც ყოველწლიურად იმართებოდა ათენში 11 პიანესიონიდან.

სამხედრო არისტოკრატია. მოსახლეობის ძირითად ნაწილს თავისუფალი გლეხობა შეადგენდა.

მაკედონურ მმართველ გვარ-ტომთა შორის ქვეყნის დიდ ნაწილზე თანდათან გაბატონებულა არგეადების გვარი, რომელსაც თავისი სამეფო დინასტიისათვის დაუდგია დასაბამი.

ბერძენ-სპარსელთა ომების დროს მაკედონიის მეფეს ამინტა პირველს იძულებითი დამოკიდებულება ჰქონია სპარსეთთან. სამაგიეროდ მისი მომდევნო ალექსანდრე I, რომელმაც მრავალი, მანამდე დამოუკიდებელი მაკედონური ტომი შემოიმტკიცა და თავისი სამეფო საგარძნობლად გააძლიერა, მართალია, აშკარად ვერ წყვეტდა კავშირს სპარსეთთან, მაგრამ ბერძნული ორიენტაციის გზას ადგა და საამისოდ ბევრი რამ გაუქვებია. მან მონაწილეობა მიიღო ბერძნულ ოლიმპიურ ასპარეზობაში არა როგორც უცხოელმა (უცხოელები ოლიმპიადებში არ მონაწილეობდნენ), არამედ — როგორც ბერძენმა.

ალექსანდრეს მოადგილე პერდიკა უკვე აქტიურად ებმება საბერძნეთის საშინაო საქმეებში. შინაბერძნული ომების ჟამს ათენისა და სპარტის კოალიციებს შორის (ე. წ. პელოპონესის ომი), იგი ზან ერთ მხარეს ემხრობოდა, ხან — მეორეს.

მაკედონიის ერთ-ერთი უძლიერესი მეფეთაგანი იყო პერდიკას ვაჟი — არქელაოსი (ძვ. წ. V—IV სს.). თუკიდიდეს შიხედვით, მას ერთს მეტი გაუქვებია მაკედონიის აღმასვლისათვის, ვიდრე წინა რვა მეფეს ერთად. იგი იყო მხურვალე ელინოფილი, ბერძნული კულტურის მოთაყვანე და მეცენატი. სამეფო კარზე იწვევდა ბერძენ მწერლებსა და მხატვრებს, მეგობრულად მეკავშირებოდა ათენთან, სხვადასხვა მატერიალური მასალითა და სახმალდრე ხე-ტყით ამარაგებდა ბერძნულ ფლოტს. მადლიერების გრძნობით ათენელებს არქელაოსისთვის მიუნიჭებიათ პირველი კეთილსტუმრის — პროქსენოსის საპატიო წოდება.

ძვ. წ. 399 წელს არქელაოსი შეთქმულების მსხვერპლი გახდა და მაკედონია ტახტისათვის მისხლიანმა ბრძოლებმა მოიცვა. 359 წელს ილირიელებთან ბრძოლაში დაიღუპა მეფე პერდიკა III. მაკედონიის მეფე გახდა ფილიპე II. მან დაუნდობელი ბრძოლა გამოუცხადა სამეფო ტახტის მოცილეებს, დაამარცხა ისინი და განიმტკიცა ხელმწიფისა და სარდლის ხელისუფლება. მან გაატარა სამხედრო რეფორმა და საიმდროოდ უძლიერესი ჯარი შექმნა. პარალელურად ჩამოაყალიბა მაკედონური ფლოტი. რეორგანიზებულ ჯარსა და ფლოტს დაყრდნობილმა ფილიპემ ხელი მიჰყო თრაკია-მაკედონიის მთელი ზღვისპირეთის დაპყრობას, სადაც ბერძნული ახალშენები სჭარბობდნენ. ეს, რა-

ღა თქმა უნდა, ათენის უკმაყოფილებას გამოიწვევდა და გამოიწვია კიდევ. ზოლო როდესაც ფილიპემ ამფიპოლისი დაიპყრო (ძვ. წ. 358 წ.), ამით ათენთან პირდაპირ კონფლიქტში ჩაება. ათენი ამ დროს შინაომებს აწარმოებდა და დამარცხდა (ე. წ. მოკავშირეთა ომი). ამით ისარგებლა ფილიპემ და ათენელებთან მრავალწლიან ბრძოლაში ახალი ოლქები შემოუმტკიცა თავის სამეფოს. შინაომმა და საზღვაო კავშირის დარღვევამ საგრძნობლად დააუძლურა ათენი და მას აღარ შეეძლო გამკლავებოდა ფილიპეს ჯარებს. ამას დაემატა კიდევ ერთი საღვთო შინაომი დელფოსთან დაკავშირებით (ძვ. წ. 355—346) და ქველადფერი, რაც ასუსტებდა ათენს, აძლიერებდა მაკედონიის მეფეს. ამასობაში ფილიპემ მაკედონიაში აიღო ქალაქი პიდნა და ქალკიდაში — პოტიდეა. ძვ. წ. 352 წელს ფილიპემ დაამარცხა ფოკეელები, რომელთაც ათენმა დროული დახმარება ვერ გაუწია ფლოტით, და ფილიპე გახდა თესალიის საკავშირო ჯარების მთავარსარდალი. პაგასაში და მაგნესიაში მან თავისი გარნიზონები ჩააყენა და თერმოპილებისაკენ აიღო გეზი. მაგრამ ამჯერად ათენელებმა დროულად მიაშველეს ჯარი სარდალ ფაილოსს და ფილიპემაც უკან დაიხია. თერმოპილებზე ფილიპეს გალაშქრების გამო წარმოთქვა დემოსთენემ თავისი პირველი „ფილიპიკა“, სადაც ამტკიცებდა, რომ მოლაშქრეთა გარკვეული ნაწილი მაინც უნდა შედგებოდეს მოქალაქეთაგან და არა მხოლოდ მოქირავნეთაგან.

ფოკეელებმა თანდათან შეძლეს დაშლილი ჯარის აღდგენა, ფილიპეს კი განმეორებით მოუხდა ომის წარმოება თრაკიისა და პროპონტიდის სანაპიროებზე. ფილიპემ ამ ომებით თავისი გავლენა განავრცო თერმოპილებიდან ბოსფორამდე და ზოგ ბერძნულ ქალაქ-პოლისთანაც შეძლო კავშირის შეკვრა. ათენელები ომს ომითვე უპასუხებდნენ და დაიპყრეს ქალაქი სესტოსი თრაკიის ქერსონესში.

ფილიპეს გავლენის სფეროების ამ მასშტაბმა ქალკიდის ბერძნულ ქალაქთა დიდი შეშფოთება გამოიწვია და ეს განსაკუთრებით შეეხებოდა ოლინთოსს, იქაურ ქალაქთა მეთაურს. ადრე ოლინთოსი ფილიპეს მოკავშირე იყო, მაგრამ შემდეგ დიდი რისკის ფასად ათენელებთან შეკრა კავშირი, რამაც ამ ქალაქისა და მაკედონიის მეფის ურთიერთობა გააწვავა. ფილიპემ დალაშქრა ოლინთოსის მოკავშირე ქალაქები. ათენელები მოქირავნე ჯარებით დაეხმარნენ ოლინთოსს, მაგრამ ეს საკმარისი არ იყო და დემოსთენე დაუინებით მოითხოვდა უფრო ენერგიულსა და ფართო მასშტაბების ბრძოლას ფილიპეს წინააღმდეგ. ფილიპე კი თავის მხრივ ყოველნაირად ცდილობდა ათენე-

ლებსათვის ხელი შეეშალა ქალაქის დახმარებაში და ამავე დროს ათენისგან ევბეის განდგომას ლამობდა. ათენმა დემოსთენეს მესამე „ოლინთოსური სიტყვის“ წყალობით 348 წელს 17 ხომალდი, 300 მხედარი და 400 ჰოპლიტი გაუგზავნა ოლინთოსს, მაგრამ ეს დახმარება უკვე დაგვიანებული იყო. ფილიპემ მიწასთან გაასწორა ოლინთოსი. XX საუკუნის (1928 წ.) არქეოლოგიურმა გათხრებმა სამხეოზე გამოფინა ამ ქალაქის განადგურების სურათი. ქალკიდის დანარჩენი ქალაქებიც მაკედონიას შეუერთდა.

დროთა განმავლობაში ათენელების ომი ფილიპესთან უაზრო სისხლისღვრის ხასიათს იღებდა, ხოლო თავის მხრივ ფილიპესაც არ შეეძლო ანგარიში არ გაეწია ჯერ ფეხზე მდგარი ელინური კულტურის ისეთი ბურჯისადმი, როგორიც იყო ათენი. ამან ორივე მხარე ზავის აუცილებლობამდე მიიყვანა. საზავო მოლაპარაკება შედგა მაკედონიის სატახტო ქალაქ პელაში, ეს მოლაპარაკება ძვ. წ. 346 წ. აღინიშნა ე. წ. ფილოკრატეს ზავით. ამ ზავის შესახებ ვრცლად მოგვითხრობენ დემოსთენე თავის „სიტყვაში „ცრუმოციქულობისათვის“ და ორატორი ესქინე თავის საპასუხო სიტყვაში. ამ ზავით ათენი შეურიგდა ამფიპოლისისა და პოტიდეას დაკარგვას. ამასთანავე ათენსა და მაკედონიას შორის დაიდო ურთიერთთავდაცვის ხელშეკრულება, რომელიც ძალას არ კარგავდა ფილიპეს გარდაცვალების შემდეგაც. ამ ზავით ათენმა ამავე დროს ცნო ფილიპეს ყველა დაპყრობანი თრაკიის სანაპიროზე და ქალკიდაში. ათენმა მხოლოდ თრაკიის ქერონესი შეინარჩუნა. ფილიპემ თავის სასარგებლოდ გადაწყვიტა ფოკიდის ბედიც.

განუწყვეტელი შინაომები საბერძნეთის პოლისებს შორის, რასაც ერთვოდა ფილიპე მაკედონელის საომარი კამპანია, აჩქარებდა მთელი ელადის საზოგადოებრივ დაქვეითებას, არყევდა მისი პოლიტიკური სტრუქტურის საფუძვლებს. საფრთხე დაემუქრა მთელ მსოფლიოში პირველად შექმნილ ათენურ მონათმფლობელურ დემოკრატიას. რომელმაც დასაბამი დაუდო ჯერ ბალკანეთ-აპენინისა და მერმე მთელი ევროპის ახალ ცივილიზაციას. ამ პოლიტიკურ-კულტურული კრიზისის ჟამს მოუხდა ბრძოლა და მოღვაწეობა დემოსთენეს როგორც სიტყვით, ასევე საქმით. დემოსთენე ებრძოდა არა მხოლოდ მაკედონურ ექსპანსიას, არამედ თვით საბერძნეთის შიგნით მაკედონურ პარტიასა და შის ლიდერებს, რომელთაც სჯეროდათ, რომ სწორედ ფილიპეს შეეძლო ეხსნა ელინური ქვეყანა შინაომებისაგან, ანარქიისა და საერთოდ პოლიტიკური კრიზისისაგან. საბერძნეთის მთავარ ქალაქებში, როგორიც იყო ათენი, სპარტა, თებე, უკვე არსებობდნენ ძლიერი მა-

კედონური ორიენტაციის დაჯგუფებანი, რომლებიც ცალკე პოლიტიკურ პარტიად გაერთიანდნენ. ისინი გრძნობდნენ, რომ დემოკრატიული ქალაქ-პოლისების ერთიანობა უკვე დაქვეითებისა და დაშლის გზას დაადგა და მხოლოდ მაკედონური მონარქია თუ იხსნიდა ქვეყანას.

ამრიგად, საბერძნეთში შეიქმნა მაკედონური პარტია. ათენში ამ პარტიის პირველი თვალსაჩინო ლიდერთაგანი იყო მწერალი და ორატორი ისოკრატე (ძვ. წ. 436—338 წწ.), რომელიც მონათმფლობელ არისტოკრატთა ჯგუფს ეკუთვნოდა და მონარქიულ ტენდენციებს გამოხატავდა. იგი იდეოლოგიურ საფუძველს უმზადებდა ფილიპეს ერთმმართველობას მთელ საბერძნეთზე. თავდაპირველად ისოკრატე სხვა ელინ პატრიოტებთან ერთად საბერძნეთის შინაგაერთიანების გზით სპარსეთზე გამარჯვებას იმედოვნებდა. მისი გეგმით უნდა შექმნილიყო პანელინური ფედერაცია ათენის, სპარტისა და თებეს კოალიციების ბაზაზე, მაგრამ როცა ეს მცდელობა წარუმატებლად დამთავრდა, მან იმედის თვალი მაკედონიის შეფეს მიაპყრო. ისოკრატეს სწამდა, რომ საბერძნეთის გაერთიანება ფილიპეს ისტორიული მისია იყო და თუ ამაზე შეფე უარს იტყოდა, ეს საბერძნეთის დაღუპვას მოასწავებდა.

ისოკრატესთან ერთად მაკედონურ ორიენტაციას ემხრობოდნენ: ევბულე (ფინანსისტი), ესქინე (ორატორი), ფოკიონი (ათენელი სარდალი) და სხვ. ფილიპეც, თავის მხრით, ყურადღებას არ აკლებდა თავის ელინ მომხრეებს და ყოველგვარ დახმარებას უწყევდა მათ. ცხადია, მაკედონური პარტია დიდი საყრდენი ძალა იყო ფილიპესთვის, რამაც ძალზე შეუწყო მას ხელი საბერძნეთის საომარ ოპერაციებში.

სრულიად საწინააღმდეგო პოზიცია ეკირა ანტიმაკედონურ პარტიას, რომლის წარმომადგენლებსაც ელადის აღდგენა-გაძლიერება დემოკრატიული წყობის ბაზაზე ეწადათ და დაუნდობელ ბრძოლას უცხადებდნენ მაკედონურ მონარქიას. ანტიმაკედონურ პარტიას ეკუთვნოდა მოუსყიდველი დემოკრატი დემოსთენე, რომლის მტკიცებითაც სწორედ ფილიპეს მაკედონური მონარქია იყო ყველაზე საშიში ელადის დამოუკიდებლობის, თავისუფლებისა და კულტურისათვის.

დემოსთენეს მხარდამხარ იღვწოდნენ ანტიმაკედონური პარტიის ყველაზე თავგამოდებული წარმომადგენელნი, რომელთა რწმენით, ელინური დემოკრატია ჯერ კიდევ არ იყო განწირული და მისი გადარჩენისთვის იბრძოდნენ. მათ შორის განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსნი არიან ლიკურგოსი და ჰიპერიდე.

დემოსთენე იყო მოუსყიდველი პოლიტიკური მოღვაწე, პირუთ-
ნელი ორატორი, ეკვმიუტანელი პატრიოტი, სამშობლოსათვის თავ-
დადებული ჯარისკაცი იარაღითა და სიტყვით. მისმა სიტყვამ და საქ-
მემ ბევრი რამ მოიმოქმედა ანტიკური დიდების გადასარჩენად, მაგ-
რამ, ყველაფრის მიუხედავად, მის მაღალ იდეალებს იმ დროისათვის
გამარჯვება არ ეწერა და ეს, უპირველეს ყოვლისა, ისტორიული გარ-
ღუვალობით იყო განპირობებული. მაკედონურმა პარტიამ, რომლის
წარმომადგენლები ნაკლებ პატრიოტები როდი იყვნენ, ვიდრე დემოს-
თენე ან სხვა დემოკრატები, უფრო სწორად შეაფასა საბერძნეთის
ისტორიული რეალობა.

ძვ. წ. 336 წელს ფილიპე მაკედონელი შეთქმულებმა მოკლეს. რო-
გორია ფილიპეს ისტორიული როლი? მოკლედ: ფილიპემ შექმნა ერ-
თიანი მაკედონური მონარქიული სახელმწიფო და საბერძნეთის დიდ
ნაწილზე იარაღით განაგრცო იგი. ამით მან საფუძველი ჩაუყარა ბერ-
ძნულ-მაკედონური სტრატეგიით სპარსეთის იმპერიისა და თითქმის
მთელი აღმოსავლეთის დაპყრობასა და მერმინდელ ელინიზაციას, რაც
უშუალოდ მისი ყმაწვილი ვაჟის ალექსანდრეს* სამხედრო გენიის წყა-
ლობით განხორციელდა და რამაც ფაქტიურად ახალი ცივილიზაცია
შექმნა ელინური და აღმოსავლური კულტურების სინთეზით.

როგორია ფილიპეს ისტორიულ-მორალური სახე? მოკლედ: იგი
სასტიკი და სისხლიანი დამპყრობელია. როგორია ფილიპეს ფიზიკური
სახე? მაგრამ ეს ხომ ათასწლეულთა საიდუმლოა... და აი, „ათასწლე-
ულთა საიდუმლო ამოხსნილია“, სწორედ ამ სათაურით გამოქვეყნდა
არქეოლოგიური ხასიათის ინფორმაცია გაზეთ „კომუნისტში“ (1983 წ.
8 ოქტომბერი): „ლონდონი. ამოიხსნა ერთ-ერთი ისტორიული საი-
დუმლოება, რომელიც რამდენიმე წელიწადს აღელვებდა მეცნიერებს.
როგორც გაზეთი „სანდი ტაიმსი“ იუწყება, პორტრეტული რეკონ-
სტრუქციის შედეგად შესაძლებელი გახდა ათასწლეულების შემდეგ
ფილიპე მეორის — ალექსანდრე მაკედონელის მამის სახის აღდგენა.

მას შემდეგ, რაც 1977 წელს პროფესორმა მანოლის ანდრონიკოს-
მა ჩრდილო საბერძნეთში დაბა ვერგინის გათხრებისას უმდიდრესი
სამეფო აკლამა აღმოაჩინა, სამეცნიერო წრეებში დავა არ შეწყვეტი-
ლა. ერთნი იზიარებდნენ პროფესორის აზრს, რომ ნაპოვნი იყო ჩვენს
წელთაღრიცხვამდე 336 წელს მოკლული ფილიპე მეორის სამარხი,
ზოგნი კი მას ალექსანდრეს ერთ-ერთი მემკვიდრის სამარხად თვლიდ-
ნენ.

ყოველგვარი ეჭვი გაქარწყლდა, როცა სამმა ინგლისელმა მეცნი-

ერმა არქეოლოგთა XXII საერთაშორისო კონგრესის მონაწილეებს
წარუდგინა ძველი მაკედონიის მეფის შვილის ბიუსტი. პორტრეტულ-
მა რეკონსტრუქციამ სრულიად სარწმუნოდ და დეტალურად აღადგინა
მისი გარეგნული იერი — მეომრის მკაცრი სახე, რომლის მარჯვენა
ნაწილი ღრმა ნაიარევით არის დაფარული. სწორედ ეს ნაიარევი
გახდა მთავარი დამამტკიცებელი საბუთი იმისა, რომ სამარხში ალექ-
სანდრე მაკედონელის მამა იყო დაკრძალული. ძველ ისტორიკოსთა
ცნობით, ფილიპე მეორე სახეში ისრით დაჭრეს მეტონის ალყის დროს
354 წელს ჩვენს წელთაღრიცხვამდე“.

სწორედ ამ სახენაიარევე კაცს ებრძოდა დიდი ორატორი და სა-
ხელმწიფო მოღვაწე დემოსთენე მთელი შეგნებული ცხოვრების მან-
ძილზე და ფილიპეს წინააღმდეგ პოლიტიკური გამოხვედრების ციკლმა
პუბლიცისტური ხასიათის ცალკე ნაწარმოებად ჩამოაყალიბა მისი
„ფილიპიკები“. სწორედ ფილიპესთან წარმოებულმა შეურიგებელმა
ბრძოლამ მოუტანა დემოსთენეს საყოველთაო აღიარება სიცოცხლეში
და უკვე ნაწარმოებად ქცეულმა მისმა სიტყვებმა — მსოფლიო დიდე-
ბა სიკვდილის შემდეგ.

ძველი წელთაღრიცხვის ბერძენი ორატორები უკვე წინდაწინ წერ-
დნენ წარმოსათქმელ სიტყვებს და ამ ბედნიერმა შემთხვევამ ჩვენამ-
დე შემოინახა მრავალი ორატორის სიტყვები, მათ შორის დემოსთენეს
უმრავლესი სიტყვათაგანი და ამ სიტყვებში ძალზედ გამორჩეული
„ფილიპიკები“; მართალია, ზეპირმეტყველების ცოცხალი აქტი არღვევ-
და წინასწარ დაწერილი სიტყვის სქემას, — პოლემიზმის, რეპლიკებისა
და სიტუაციების მიხედვით, მაგრამ ორატორის ძირითადი ნააზრევი
პირველ-წერილობით სიტყვებშია: კარგად არის შემონახული და სა-
იმდროო საზოგადოების ცოცხალ სურათებს საკმაო თვალსაჩინოებით
გვიმლის წინ, თუმცა ის ჩვენზე უკვე აღარ ახდენს იმ ემოციურ თუ
ესთეტიკურ გავლენას, რასაც ცოცხალი მჭევრმეტყველი ახდენდა მსმე-
ნელებზე ცოცხალი სიტყვით, სახით, ფესტიკულაციით, ხმის ტემბრით,
მრავლისმთქმელი პაუზებით, ირონიით, იუმორით, მარჯვე და ზოგჯერ
გამანადგურებელი სხარტი პასუხებით მოწინააღმდეგეთა რეპლიკებზე
და სხვ. მჭევრმეტყველება ძირითადად მსმენელთათვის იყო განკუთ-
ვნილი და არა მკითხველთათვის, იქნებოდა იგი საადვოკატო-სასასა-
მართლო, საბრალმდებლო, პოლიტიკური თუ სხვა ხასიათისა. მიუხე-
დავად ამისა, ჩვენამდე საკმაო ძალით აღწევს დიდი ელინის დროგა-
მოვლილი, ხანდაზმული ხმა, თავის დროზე ჭეჭა-ქუხილად რომ ატყ-
ლებოდა თავს ათენური დემოკრატიის მტრებს.

2. დემოსთენე

„მისი ცოცხალი სიტყვა დიდი შეუპოვრობითა და სიმაჰაცით განიჩეოდა მისივე ნაწერისაგან. ერასტოთენე დასტურჰყოფს, რომ სიტყვის წარმოთქმისას თითქოსდა ბაჰიური სიმღლე იპყრობდა მას“ (პლუტარქე). ჩვენამდე მოღწეული მისი ჩაწერილი სიტყვის ხმა კი ძალზე მშვიდია, როგორც წყნარი ზღვა ზანგრძლივი ქარიშხლის შემდეგ.

დღეს თუ ჩვენ დემოსთენეს გვაოცებს, როგორც მოუსყიდველი მებრძოლი და ურყევი ბურჯი დემოკრატიისა, არანაკლებ გასაოცარია მისი იშვიათი ნებისყოფა და შრომისმოყვარეობა. იოლად არ მიუღწევია მას იმ სიმაღლისათვის, საიდანაც ასეთი მჭუხარე სიტყვით ებრძოდა თავის პოლიტიკურ მტრებს, მკედონური ორიენტაციის მომხრე მძლე-თამძლე ორატორებს, როგორებიც იყვნენ დემადე, ფოკიონი, ანტისტენე, ესქინე და სხვა საიმდროოდ სახელმწიფოებრივი მოღვაწენი. იშვიათია ევროპაში ორატორი (და, ალბათ, ხელოვანი საერთოდ), ვისაც ასეთი დაუნდობლობით ებრძოლა საკუთარი ნაკლოვანებების დასაძლევად და სრულყოფის მოძიებად ყრმობის ასაკიდანვე, სანამ საზოგადოებრივ სარბიელზე გამოვიდოდა. ურიგო არ იქნება, დემოსთენეს ამ თვისების გამოც მოვუსმინოთ პლუტარქეს:

„საგვარჯიშოდ მან მიწისქვეშა ოთახი მოიწყო, რომელიც ღღემდებოდა შემოარჩენილი, და იქ ყოველდღე აუცილებლად ჩადიოდა, სწავლობდა სამსახიობო თამაშს და იმაგრებდა ხმას, ზოგჯერ კი მთელი ორი-სამი თვით განმარტოვდებოდა ხოლმე, თავს ნახევრად გადაიბარსავდა, სირცხვილით გარეთ რომ ვერ გასოსულიყო, რაგინდ ძალიან მონდომებოდა... დემეტრიოს ფალერელი წერს, რომ უკვე ხანდაზმული დემოსთენე უამბობდა მას, თუ რა ვარჯიშებით ცდილობდა ფიზიკური ნაკლოვანებებისა და სისუსტის გამოსწორებას. არამკაფიო, ჩლიფინა ლაპარაკის დასაძლევად პირში კენჭებს იღებდა და ასე ამბობდა ზეპირად პოეტთა ლექსების ნაწყვეტებს, ხმას იმაგრებდა სირბილით, ციკაბო აღმართზე საუბრითა და იმით, რომ ამოუსუნთქველად წარმოთქვამდა რამდენიმე ტაეპს ან რომელიმე გრძელ ფრაზას...“

ამგვარად იჭედებოდა ჯერ დემოსთენეს ხასიათი და მერე მისი უკვდავი სამჭევრმეტყველო სიტყვები, რომელთა შორისაც გამოირჩევა „ფილიპიკები“.

დემოსთენეს სიტყვების აგებულების სქემა ასეთია: შესავალი, ძირითადი ნაწილი, დასკვნა. ენა — პუბლიცისტურ-ლიტერატურული.

„ფილიპიკების“ შინაარსი და იდეა სახელმწიფოსა და ადამიანის თავისუფლებისათვის, დემოკრატიული პრინციპების დამკვიდრებისათ-

ვის ბრძოლაა. სწორედ ამ მაღალი, ზოგადსაკაცობრიო იდეალების წყალობით ინარჩუნებს აქტუალობას დღემდე დემოსთენეს „ფილიპიკები“.

დემოსთენეს სიტყვებს წამდვარებული აქვს ქრისტიანობის ხანის რიტორის, დემოსთენეს ნაწარმოებთა ერთ-ერთი გამომცემლის, ანტიოქელი ლიბანიოსის (314—399 წწ.) მოკლე წინათქმანი. ტრადიციისამებრ დემოსთენეს სიტყვებს ამ წინათქმებითურთ თარგმნიან და ჩვენც ასევე მოვიქცით.

გიგლა სარიშვილი.

პირველი ოლინთოსური

I

ლიბანიოსის¹ წინათქმა

ოლინთოსი თოაკის ქალაქი იყო, იქ კი ცხოვრობდნენ ბერძნები, ეგების ქალკი-
დლიდან წარმოშობილი. ქალკიდა ბერძნებს კოლონიად ეკუთვნოდა.

დიდი და სახელოვანი ომები გადაუხდია ოლინთოსს. ოდესღაც იგი ებრძოდა ათენელებს, ელინთ რომ წინამძღვრობდნენ, აგრეთვე ლაკედემონელთ, ჟამითი ჟამად ღიდი ძალმოსილებით ირქმოდნენ და სათავეშიც კი ედგა მონათესავე ტომთა სახელ-
მწიფოს; თრაკია² ხომ მრავლად იყო ქალკიდური მოდგმის ხალხი. გამოხდა ხანი, ოლინთოსელებმა ფილიპესთან, მაკედონის მეფესთან, შეკრეს სამხედრო კავშირი, ერთხანს მასთან ერთად იბრძოდნენ ათენელების წინააღმდეგ, მაკედონელისაგან მი-
იღეს ანთემუტი, ქალაქი, რომელზეც ცილობა ჰქონდათ მაკედონიასა და ოლინთოსს, აგოეთვე პოტიდეა, ადრე ათენელთა კუთვნილი, ხოლო მერმე ფილიპესაგან ალყით აღებული და ოლინთოსელთათვის გაბოძებული. მოგვიანებით ოლინთოსელებმა მა-
კედონის მეფის აღმაგალი, თვალსაჩინო ძლიერება რომ დაინახეს, ეპვი აღდგრა. ერთხელაც მეფის არყოფნით ისარგებლეს, ელჩები წარგზავნეს ათენელებთან, შეწყ-
ვიტეს მათთან ომა და დაარღვიეს ხელშეკრულება, რომლის ძალითაც ან მაკედონი-
ასთან ერთად უნდა ეომათ ათენელთა წინააღმდეგ, ან ერთად დაზავდნენ მათ. ფილიპე ადრეც ეძებდა საბაბს ოლინთოსელთა წინააღმდეგ, და ახლა, ამათაგან ხელშეკრულების დარღვევითა და მოწინააღმდეგესთან პირის შეკრით რომ ისარ-
გებლა, ომი გამოუცხადა ოლინთოსელთ. ამით კი დახმარებისთვის ელჩები მიავლი-
ნეს ათენას. დემოსთენეს მათ მხარეზე და ოლინთოსელთა დახმარებას რჩეობს. მას მიაჩნია, რომ ოლინთოსელთა ხსნა უზრუნველყოფს ათენელთა უშიშროებას, რადგან თუ ოლინთოსელი გადარჩება, ფილიპე ვეღარ შემოვა ატიკაში, ათენელებს კი საშუალება მიეცემათ საომრად მაკედონისკენ გასცურონ, ხოლო თუ ამ ქალაქს ფილიპე დაიპყროს, მაშინ მეფეს გზა ხსნილი ექნება ათენისაკენ. ფილიპესთან ომი არც ისე ძნელია, როგორც ზოგიერთებს ჰგონიათ, — აცხადებს დემოსთენე და აგუ-
ლიანებს ათენელთ. იგი ყურადღებას აპყრობს სახელმწიფო თანხმსაც, რჩევას იძლევა, — ეგ თანხები სანახაობისთვის კი არა, ომისთვის უნდა მოვიხმაროთო. სა-
ჭიროება მოითხოვს, აქვე აღინიშნოს ათენელთა აღრინდელი წეს-ჩვეულება, სად-
ღისოდ ნაკლებად რომ არის ცნობილი: ოდითგან, როცა ჯერ კიდევ ჰქვს თეატრებს არ აშენებდნენ და მხოლოდდა ხის გადაბმულ წანწალებს ხმარობდნენ, ადგილობრი-
სათვის ერთი თავ-პირის მტკრევა და ჩეხვა იყო. ამის აღსაკვეთად ათენის ხელი-

სუფლებმა დააწესეს ფასიანი ადგილები: ვისაც წარმოდგენის ნახვა სურდა, ორი ობოლი უნდა გადაეხადა. ღარიბებს ამ ფასის გადახდა რომ არ გაძნელებოდათ, ყვე-
ლას ეძლეოდა უფლება ეს ორი ობოლი სახელმწიფო ხაზინიდან აეღო. ასე დამ-
კვირდა ზემოხსენებული წესი. ბოლოს საქმე იქამდე მივიდა, რომ მარტო ადგი-
ლებისთვის კი არ იღებდნენ ფულს, არამედ ურთიერთშორის ინაწილებდნენ მთელ სახელმწიფო სახსრებს; ამის გამო დაუდევრად ეკიდებოდნენ სალშქრო თანხმსაც. სახელმწიფო ხომ წინააღმდეგ უხდოდა მათ სამხედრო საზღაურს, ისინი კი მიღებული ფულით შინ ისხდნენ, ღვინობდნენ, ლაშქრად გასვლისა და საფრთხეში თავის ჩაგ-
დების სურვილი კი აღარა ჰქონდათ. კანონიც კი დააწესეს სათეატრო თანხმისათ-
ვის, რომლის ძალითაც სიკვდილი ემუქრებოდა ყველას, ვინც შეეცდებოდა აღედ-
გინა ამ თანხის პირვანდელი დანიშნულება სამხედრო მიზნებისათვის. დემოსთენეც ფრთხილად იძლევა რჩევას ამ საკითხზე და როცა თავს ეკითხება: „როგორ, შენ აპირებ, ეს ფული სამხედრო თანხად იქცესო?“ — უპასუხებს: „ვფიცავ ზევს, რომ არა“.

ეს არის, რაც სათეატრო თანხების თაობაზე მოგვხსენებია.

ამასთანავე ორატორი ეხება სამოქალაქო ლაშქარს, მოითხოვს, რომ ლაშქრობა უნდა მოაწყონ სწორედ მოქალაქეებმა, და არა მოქირავნეებმა, როგორც ეს ჩვეუ-
ლებრივ ხდებოდა, და ამას, როგორც თავად ამბობს, დალუპვამდე მიჰყავდა საქმე.

ს ი ბ მ ვ ა

ფეიქრობ, დიდძალ ფულს გადაიხდილით, ათენელი დარბაისელნი, იმის საცოდნელად, თუ რა გზით მოგეგვარებინათ ქვეყნის საქმენი, რომელთა გამოც ახლა ბჭობთ. და რაღაი ასეა, ბეჯითი ღმინა-გაგონება გმართებთ და რჩევათა რჩეობა. თქვენ ხომ არა მარტო მას მოუხმენთ და რჩევას დააკანონებთ მისას, ვინც აწონილი სიტყვის მაღლით წარ-
მოგიდგებათ. ამავე დროს, ეგრე მგონია, ბედმა თქვენ უფრო გაგილი-
მათ, რადგან ზოგთაგანს მოუშზადებლად ხელეწიფების ახლა სიტყვის თქმა და ეს სასარგებლო არჩევანს ოღონდაც რომ გაგიაღვილებთ.

ჰოდა, ათენელი დარბაისელნი, ახლა ლამის დრომაც ამოიდგას ენა და გითხრათ, რომ ეს საქმე თქვენ უნდა ითავოთ, რამდენადაც თავად ფიქრობთ მის კეთილ ბოლოზე. მე კი არ ვუწყვი, როგორ მოვეკიდებით ჩვენ ამა საქმეთ. რაგინდ-რა იყოს, მე მიმაჩნია, სამხედრო დახმარე-
ბის საკითხი ახლავე უნდა გადაწყდეს, რომ დაუყოვნებლივ მოემზა-
დოთ და შემწეობაზე ამთავითვე იფიქროთ, რათა აღრინდელი არ მი-
იზლოთ. ამასთანავე უნდა დაიგზავნოს ელჩები, რომელნიც განსჯიან და წარმართავენ საქმეთ. მეტადრე სიფრთხილე გვმართებს ახლა, — ეგ საშიშია კაცი² არაფერს არ დაერიდება. დროის მარჯვედ მომხელ-
თებელი — ზოგჯერ დათმობით, თუ გარემოებამ აიძულა, ზოგჯერ მუ-

ქართ (მუქარა სულაც არ არის გამორიცხული) გაიტანს თავისას. ამავე დროს, საშიშია, ცილისწამებითა და ჩვენი იქ არყოფნით თავის სასარგებლოდ რამე არ მოითვალოს ჩვენეულ სახელმწიფო საქმეთაგან.

ხომ ცხადია, ათენელო დარბაისელნო, რომ იმ საქმეთაგან რაც უფრო საზარალოა ფილიპესათვის, მით უფრო სასარგებლოა თქვენთვის. თუ ის ერთი იქნებოდა დაფარულ და გაცხადებულ საქმეთა ბატონ-პატრონი, აგრეთვე მხედართმთავარი, დიდმპყრობელი, ზახინადარი, თავადვე იახლებდა ჯარს, — ეს დიდ უპირატესობას მიანიჭებდა მას დროული, სწრაფი სამხედრო მოქმედებისათვის; სამაგიეროდ, საზავო შეთანხმებისას, რასაც ისურვებდა იგი ოლინთოსელებთან, სწორედ რომ საწინააღმდეგო მნიშვნელობა ექნებოდა ამას.

ხომ აშკარაა ოლინთოსელთათვის, რომ ამჟამად ომს ეწევიან ისინი არა დიდებისა და ან მიწებისთვის, არამედ იმისთვის, რომ იხსნან სამშობლო განადგურებისა და დამონებისაგან. კარგად უწყიან მათ, თუ როგორ მოეპყრო იგი ამფიპოლისის მოქალაქეებს, და იმ მოქალაქეებს პიდნისას, რომლებმაც კარი გაუღეს მას. საერთოდ, ვფიქრობ, ტირანია სანდო არ არის დემოკრატიული სახელმწიფოებისათვის, მით უმეტეს, მათ შესვეურთ მეზობელი ქვეყანა თუ უპყრიათ. ამრიგად, ათენელო მოქალაქენო, უნდა შეიგნოთ ეს, ყურად იღოთ ყოველი, რაც ყურადსაღებია: მითქვამს, უმეტესი სიმტკიცე და სწრაფვა გმართებთ დღეს, ვიდრე ოდესმე, — ხალისით უნდა გაიღოთ ფული, მონაწილეობა მიიღოთ ლაშქარში, არ მიეცეთ უზრუნველობას. საბაბი არ გრჩებათ იმისთვის, რომ სიამოვნებით არ აღასრულოთ თქვენი ვალი. აქამდე ბევრს გაჰყვიროდით ყველანი, ახლა კი თავისთავად აღსრულდა ეს, მეტადრე თქვენთვის უხელსაყრელეს პირობებში; ცხადია, თუ თქვენი მოწოდებით წამოიწყებდნენ ისინი ომს, მაშინ არასაიმედო შეკავშირებებად გვეყოლებოდნენ და გარკვეულ დრომდე არ შეიცვლიდნენ გადაწყვეტილებას. მაგრამ, რაკილა ახლა უსამართლობის ზიზღით აღვსილან, ბუნებრივია, სასტიკი მტრობით აღინთებიან ყველა ადრინდელი უბედურების მიმართ, რაიც ახლა აფრთხოვთ და რაიც ადრევე გადაიტანეს. ამრიგად, ათენელო მოქალაქენო, ხელიდან არ უნდა გაუშვათ კარს მომდგარი მარჯვე შემთხვევა და ერთხელ გარდახდილი კვლავ აღარ უნდა გარდაგზდეთ. მაშინ, როდესაც ევბეელებს დახმარება აღმოუჩინეთ და შინ მოვბრუნდით, აი, ამ ტრიბუნაზე გამოვიდნენ ამფიპოლისელი ჰიერაქსი და სტრატოკლე, რომლებმაც შემოგვთავაზეს ზღვით შეგვეცურა და დაგვეკავებინა მათი ქალაქი; ჩვენ რომ ასეთივე გულმოდგინება გამოგვეჩინა მაშინ, რაც გამოვიჩინეთ

ევბეელთა ზნისათვის, ახლა ამფიპოლისი თქვენს ხელთ იქნებოდა და მრავალ დახლართულ საკითხსაც დააღწევდით თავს. ასევე მაშინაც, რაჟამს გვეუწყა დაალყვის ცნობა პიდნის თუ პოტიდეას, მეთონეს თუ პაგასის და კიდევ სხვა ქალაქთა, — მათი ცალკე-ცალკე ჩამოთვლით სიტყვას აღარ გავაგრძელებ, — თუ რომ მაშინ რომელიმე მაგ ქალაქთაგანისთვის დაუყოვნებლივ გაგეწიათ გულმოდგინე დახმარება, როგორც გმართებდათ, ახლა გაცილებით იოლად დასაძლევია მტერი გვეყოლებოდა ფილიპეს სახით. ჩვენ კი მუდამყამს ხელიდან ვუშვებთ მარჯვე შემთხვევას, ეგრე გვგონია, გაურჩელად გავვიღოხინდება მომავალი. ჩვენ თვითონ, ათენელო მოქალაქენო, შევაქეზეთ ფილიპე და ვაქციეთ იმ კაცად, რომლის ბადალი მეფე ჯერ არ ჰყოლია მაკედონიას. ახლაც მარჯვე შემთხვევა ოლინთოსელთა თავისთავად მოსდგომა კარს ჩვენს სახელმწიფოს, — არაფრით რომ არ ჩამოუვარდება ყველა იმ უწინდელთ. მე, რაც უნდა იყო, ეგრე ვფიქრობ, ათენელო დარბაისელნო, ყოველი მართლად განმსჯელი განსჯიდა იმ კეთილ საქმეთ, რაც ღმერთებმა მოგვაწიეს და, თუმცა მრავალი რამ ისე არ მოხდა, როგორც რიგია, მაინც დიდ მადლს მოახსენებდა მათ, რაღა თქმა უნდა. ხოლო თუ ბევრი რამ დაგვიკარგავს ომის ჟამს, სამართლიანი იქნებოდა, ჩვენი ბედოვლათობისთვის დაგვებრალებინა ეს. თუ მსგავსი რამ არ შეგვემთხვა წინათ, თუ ახლა ზოგი მოკავშირე გამოგვიჩნდა იმ დანაკარგთა საზღაურად, — ოღონდაც ვისურვებდეთ და მოვისთვლიდეთ ამ ნაყოფს, ხალისით ვხედავ ამაში წყალობას ღმერთთა, ჩვენ ზედ მოწევნილს. ვფიქრობ, ლარის მოხვეჭის ბადალი არის ეს: თუ კაცი ფლობს მას, რასაც მოიხვეჭს, დიდ მადლს მოახსენებს ბედს, ხოლო თუ შეუძნეველად ფლანგავს, — ისე, რომ თავად არა უწყის რა, — ფლანგავს მადლიერების გრძნობასაც. ასეთივეა სახელმწიფო საქმენიც: თუ დროულად არ მიჰყოფენ ზელს საქმეს, მალე ღვთის ბოძებული წყალობაც აღარ ახსოვთ, რადგან მხოლოდ კეთილი ბოლოთი განსჯიან გარდახდილ მცდელობას. ამიტომ კარგად დაფიქრება გმართებთ, ათენელო მოქალაქენო, რათა გაიუმჯობესოთ აწინდელი ჟამი, ჩამოირეცხოთ გარდახდილ საქმეთა სირცხვილი. თუ უპატრონოდ დავადგებთ იმ ხალხს, ათენელო მოქალაქენო, და თუ ის კაცი ოლინთოსს იგდებს ხელთ, მაშინ მითხრას რომელიმე თქვენთაგანმა, რაღა დააბრკოლებს მას, იქით იაროს, საითაც ინებებს? უფიქრია თუ არა თქვენთაგანს ვისმე, ათენელო მოქალაქენო, ან წარმოუდგენია თუ არა, რამ აქცია ბუმბერაზად ფილიპე, ადრე თუ ძაბუნს იყო იგი? რამ და, ჯერ ამფიპოლისი აიღო მან, მერმე პიდნა, კვლავაც პოტიდეა, ამას

შეთონეც მიაყოლა და ბოლოს თესალიაში შებრძანდა. ამის შემდეგ ფეროსში, პაგასაში, მაგნესიაში, — ერთი სიტყვით, ყველგან ისე გაიჩარხა საქმე, როგორც ინება, და აქედან თრაქიას გასწია. იქ ზოგი მფეფთავიანი გააძევა, ზოგიც ტახტზე აკურთხა. მერმე ის იყო, ავად შეიქმნა; გამომჯობინდა თუ არა, დაუდევრობას კი არ მიეცა, მყისვე შეეცადა ოლინთოსელთა დამორჩილებას. ხოლო მის ლაშქრობებზე ილირიელების, პეონების, არიბებისა და სხვათა წინააღმდეგ, რაზეც შეიძლებოდა გვეთქვა სიტყვა, აღარას ვიტყვი.

„მაგრამ ახლა რაღა დროს ეგააო“, — იკითხავს ვინმე. ეგ იმიტომ, ათენელ მოქალაქენო, რომ გაისიგრძევიანოთ საქმე ორთაგანი: თუ რა საზარალოა ყოველ საქმეთა ნიადაგ წარხლენა, ამასთანავე როგორია მზვობრობა, რაც ასულდგმულებს ფილიბეს, რაც საშუალებას არ აძლევს მას გარდახდილი საქმით დაკმაყოფილდეს და სიმშვიდეს მიეცეს. თუ ის მუდამ იმ აზრზე იქნება, რომ თვითონ იხვეჭდეს მოსახვეჭელს, ზოლო თქვენსულაც არ უნდა გაბედოთ საქმის ხელყოფა, მაშინ იფიქრეთ, რით შეიძლება ეს დაბოლოვდეს?

ღმერთებს გაფიცებთ, ნუთუ თქვენს შორის არის ვინმე ისეთი მიაშიტი, ვინაც არ უწყის, რომ იქიდან აქეთ ღვადმოინაცვლებს ომი, თუ ღონეს არ ვიხმართ? თუ ეს მოხდება, ვშიშობ, ათენელ მოქალაქენო, ისე არ მოხდეს, როგორც მოვალეებს მოსდით ხოლმე, დაუფიქრებლად რომ სესხულობენ ფულს დიდი სარგებლით, მცირე ხნით ლაღად ცხოვრობენ და მერმე კი ჰკარგავენ ყველაფერს. ასევე ჩვენც შეიძლება ძვირად დაგვიჯდეს ჩვენი თავქარიანობა, მერმე კი, განცხრომათა შაძიებელნი, იძულებულნი ვიქნეთ, სამძიმო საქმენი გარდავიხადოთ, რასაც არ ვუსურვებდით თავს, — და ჩვენვე საკუთარი მიწა-წყლის გადასარჩენად მოგვიხდეს ბრძოლა. „ძვირის თქმა ადვილია, — იტყვოს ვინმე, — და ყველასათვის იოლი, შექმნილ ვითარებაში გარკვევა არის მხოლოდ მრჩეველის საქმე“.

ჭეშმარიტად ვუწყის, ათენელ დარბაისელნო, რომ ხშირად, როცა საქმე ისე არ წარიმართება, როგორც გნებავთ, დამნაშავეთ კი არა, იმ აღაშიანებს შერისხავთ ხოლმე, ოდენ სიმართლეს რომ ამბობდნენ. მხოლოდ, საჭირო არ არის, — ეგრე ვფიქრობ, — პირადი უშიშროების ჭელისთვის დაგიმალოთ ის, რაც სასარგებლოდ მიმოიწევია თქვენთვის. მითქვამს, ორნაირი დახმარების აღმოჩენა გმართებთ: ჯერ ერთი, უნდა შეუწარმოთ ქალაქები ოლინთოსელთა და ამის აღსასრულებლად გაგზავნოთ ლაშქარი, მეორეც, ზიანი მიაყენოთ იმ ისქვეყანას ტრიერებითა და სხვა ჯარით. ამ ორ პირობათაგან ერთიც რომ უგულვ-

ბელჯვოთ, მაშინ, ვშიშობ, ვაითუ ამაო იყოს მთელი ჩვენი ლაშქრობა. თუ იგი ოლინთოსის დასალაშქრად გაეშურება და ამით საშუალებას მოგვცემთ, მისი ქვეყანა ააოხროთ, — მაშინ ადვილად გაგაძევებთ შინ მობრუნებულნი; ხოლო, თუ მარტო ოლინთოსს აღმოუჩენთ დახმარებას, თავისი ქვეყნის შიში აღარ ექნება, ძლიერ ალყაში მოაქცევს იმათ და მერმე დაძლევს კიდევ დაალყულთ. ამრიგად, მხოლოდ ორმხრივი სამხედრო სამზადისი გმართებთ.

ეს არის, სამხედრო დახმარებისათვის რაც მომხსენებია; რაც შეეხება ფულს სამხედრო საქმისათვის, თქვენ გაქვთ იგი, ათენელ მოქალაქენო, გაქვთ იმდენი, რამდენიც არავის მთელს ქვეყნიერებაზე. და, თუ ინებებთ, მაშინ მოახმართ კიდევ სამხედრო საქმეს. თუ მოლაშქრებებს მაგ თანხებს გაუნაწილებთ, მაშინ თქვენი მხრით დანაშატი საჭირო აღარ იქნება, ხოლო თუ აუცილებლობა გამოიწვევს ამას, უნდა გამოიძებნოს სრულიად სხვა სახსარი.

„შენ რაო, — იკითხავს ვინმე, — წინადადებას იძლევი, ეს ფული სამხედრო ფულად იქცეს?“

ვფიცავ ზევსს, რომ არა! ფულის გადანახვას ლაშქრის მოსამზადებლად ვგულისხმობ მხოლოდ, ოღონდ მკაცრი შესატყვისობა უნდა დამყარდეს ფულის მიღებასა და მოვალეობის აღსრულებას შორის; თქვენ კი გსურთ, უშრომელად მიიღოთ იგი გართობისთვის. ეგვეთარ უამს მე ვფიქრობ, შემდეგი რამ აჯობებდა: ყველას გაეღო ლარი სალაროში, როცა გარეშობა მოითხოვდა — ბევრი, როცა არა — ცოტა; ფული კი საჭიროა და უამისოდ ბევრს ვერაფერს გააკეთებ საჭიროთაგანს. რაღაც სხვა სახსრებზეც ლაპარაკობენ სხვანი, ჰოდა აირჩიეთ აქედან, რომელიც გენებოთ და, სანამ დროა, შეუდევით საქმეს.

ახლა კი აჯობებს განვსაჯოთ და განვბჭოთ, თუ როგორ შისდის საქმე ფილიბეს. არც ისე კარგად, როგორც შეეძლო ეფიქრა ზოგ ზერელედ ჯანმსჯელს. ჭეშმარიტად, არც ისე სახარბიელო გახლავთ მისი მდგომარეობა. იგი არასოდეს წამოიწყებდა ამ ომს, რომ სცოდნოდა, საამისოდ მართლაც ომი დასჭირდებოდა. იმის იმედი ჰქონდა მას, სადაც კი გამოჩნდებოდა, ხელთ აიღებდა ყველა სადავეს საქმეთა, და აი მანდ მოტყუებდა კიდევ. ეს აღონებს მას და მწუხარებასაც ანიჭებს. ფრიადს, რადგან მისი ანგარიშების საპირისპიროდ წარიმართა საქმე... და ახლა თესალიელთათვისაც მოგახსენებთ.

თესალიელი, მოგეხსენებათ, თავისი ბუნების წყალობით, არასდროს არც ერთი ხალხის ნდობას არ იმსახურებდა; მეტადრე არ იმსახურებდა და არ იმსახურებს მის ნდობასაც. აკილა პაგასა მოსთხოვეს.

მას და წინ აღუდგნენ მის მიერ შაგნესიის შემოცინვას. სხვათაგან ისიც მსმენია, რომ ნავსადგურთა და ბაზართა შემოსავლის ნაყოფს მეტად აღარ აგემებენ მას, უმჯობესად მიაჩნიათ თესალიელთა საერთო განმგებლობას შესწირონ იგი, ვიდრე ფილიპეს მიუბოძონ. და თუ ამ საშუალებას მოაქვლდება იგი, მაშინ მას შეუძლია სხსარი დაქირავებული ჯარის შესანახად. თქმა არ უნდა, პეონიის, ილირიის ქვეყნები და, ერთი სიტყვით, ყველა ეგ სამთავრონი დამოუკიდებლობასა და თავისუფლებას უფრო ამჯობინებენ, ვიდრე მონობას; ისინი სხვის ჰანგზე მღერას ჩვეულნი როდი არიან, მით უმეტეს, რომ ის კაცი თავხედია, როგორც თავად ამბობენ, და აქ არაფერი შეიძლება იყოს დაუჯერებელი, ვფიცავ, ზევსს. დაუმსახურებლად მოხვეჭილი დიდება უგუნურთ აყოყოჩებს ხოლმე. ამისათვის თქმულა: „მოსახვეჭელის მოხვეჭა უფრო ადვილია, ვიდრე მისი შენარჩუნებაო. ამრიგად, ათენელო მოქალაქენო, გმართებთ მისი ძნელბედობა თქვენს სვებედობად შიითვალთ, ამისდა კვალად ერთად მოეკიდოთ საქმეს, გაგზავნოთ ელჩები, როცა ამის დრო დადგება, ილაშქროთ თავად და სალაშქროდ განაწყით სხვებიც. აბა განსაჯეთ, რა მოხდებოდა მაშინ, ამის ბადალი ჟამი ჩვენს საწინააღმდეგოდ რომ დასდგომოდა ფილიპეს და ომი ჩვენი ქვეყნის საზღვრებთან მომხდარიყო? წარმოდგენა გაქვთ თუ არა, რა ხალისით გამოილაშქრებდა იგი თქვენს წინააღმდეგ? ამას იქით ნუთუ სირცხვილი არ გიპყრობთ, როცა იგი, თუ მარჯვე ჟამი დაუდგებოდა, თქვენს წინააღმდეგ ჩაიდენდა იმას, რაც ვერ გაგიბედიათ მის მიმართ, თუმც კი მარჯვე ჟამი დაგდგომიათ? აგრეთვე, ათენელო დარბაისელო, ყურადღებიდან არ უნდა გაუშვათ ის არჩევანიც — თქვენ იომოთ იქ, თუ მან იომოს თქვენთან. უკეთუ ოლინთოსელნი წინააღმდეგობას შესძლებენ. — თქვენ იომებთ იქ და ზიანს მიაყენებთ მის ქვეყანას, ნაყოფს კი უშიშრად მოისთვლით იმ მიწისას, რომელიც კუთვნილი მამულია თქვენი. თუკი ფილიპე მათ დაიმორჩილებს, ვინა შეაფერხებს მის აქ შემოსვლას? ჯანა თებელნი? ისინი, მეტად მკვახედ რომ არა ვთქვათ, თქვენს წინააღმდეგ თვითონ ატეხენ ომს. ეგებ ფოკიდელნი? მათ ხომ საკუთარი მამულის დაცვაც არ ძალუძთ უთქვენოდ. ან იქნებ სხვა ვინმე? „ოჰ, აჰა, ჩემო კეთილო, ის ამ ჭკუაზე სულაც არ ჯახლავთ“: უგუნურთაგანი იქნებოდა მაშინ იგი, რომ არ მოემოქმედებინა ძალმორჩმულს ის, რითაც იკვებნის ახლა, თუნდაც სწორედ რომ უგუნურად ეცნოთ ამისათვის. რაც შეეხება იმას, რა განსხვავებაა, აქ ვიომებთ თუ იქ, — ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. თქვენ რომ თავად მოგწეოდით ლაშქრად

ყოფნა თუნდაც მხოლოდ ოცდაათი დღით და თქვენი ქვეყნისაგან მიგელოთ ის, რაც ლაშქრობისას სჭირდებათ მხედართ — იმ პირობით, თუ მათ შორის მტერი არ გაერევა, ამასაც ვიტყვი, — მაშინ მიწის შუშავთა ზარალი უფრო დიდი იქნებოდა, ვიდრე თქვენი ხარჯები მთელ ამ ომზე. მაგრამ რაიმე ომმა რომ აქ გვიწიოს, რა დაგვშენია ჩვენ, — ზარალთა აღრიცხვა მხოლოდ? მაშინ მოიმკით აგრეთვე შეგინებასაც მტერთაგან და სირცხვილს თქვენთა საქმეთა გამო გონიერ კაცთა თვალში.

ყოველივე ამას რომ შეიმეცნებთ, უნდა გაიღოთ სამხედრო სახსარი, ომი გადაიტანოთ იქით: მდიდრებმა იმისთვის, რომ გაიღონ მცირედი რამ იმ დიდ სიკეთეთა გადასარჩენად, რომელთაც, საბედნიეროდ, ფლობენ, და უშიშრად მოისთვლონ დანარჩენი ნაყოფიც; სამხედრო ასაკის ვაჟკაცებმა იმისთვის, რომ მიიღონ საომარი გამოცდილება ფილიპეს ქვეყანაში, მოიხვეჭონ სამშობლოს მრისხანე დამცველთა სახელი და ხელუყოფელ ქმნან თავიანთი მიწა-წყალი; ორატორებმა იმისთვის, რომ მათ გაუადვილდეთ პოლიტიკურ საქმიანობათა ანგარიშგება, ვინაიდან, როგორც წარმართებიან თქვენი საქმენი, იმის კვალობაზე განსჯით თქვენც მათ საქმეთ. დაე, კეთილად აღესრულოს ყოველი საყოველთაო საქმისათვის!

მეორე ოლინთოსური

ლიბანიოსის წინათქმა

ათენელებმა იახლეს ოლინთოსელთა ელჩობა და დახმარება აღუთქვეს. მაგრამ აყოვნებდნენ ლაშქრობას, შიშობდნენ — ვაითუ ვერ ვძლიოთ ფილიპე. გამოდის დემოსთენე და ისწრაფვის გაამხნევოს ხალხი, საჩინოს ზღის მაკედონელის ნაკლავანებებს. მოკავშირენი შეფხვით უცუურებენო, — ამბობს, — საკუთრივ იგი უმნიშვნელო ძალის მფლობელია, — უმეკავშიროდ კი სუსტნი არიანო მაკედონელნი.

ს ი ბ ა ვ ა

ბევრი ნიშანი საჩინოყოფს, ათენელო დარბაისელნო, მე მგონია, ღმერთთა აშკარა კეთილგანწყობას ჩვენი სახელმწიფოს მიმართ, მეტადრე საქმეთა აწინდელ ვითარებაში. დაღათუ სამტროდ აღდგომია ფილიპეს ის ხალხი, მეზობელი ქვეყანა რომ უჭირავს, რამდენადმე ძალიც შესწევთ და, რაც მთავარია, ამ ომზე იმგვარ თვალსაზრისს ადგანან, რომ არამც თუ არასაიმედოდ, დამღუპველადაც კი მიიჩნევენ მას, — ეს დემონიურს რასმე ან ყოველისმომცველ ღვთიურ ბედკეთილს ჰგავს.

ახლა გმართებთ, ათენელო დარბაისელნო, არ აფიქრებინოთ ვისმე, თითქოს კეთილდღეობა უფრო ზრუნავს თქვენთვის, ვიდრე თქვენ — კეთილდღეობისათვის; და სირცხვილი თქვენი და სირცხვილზე უფრო მეტიც, თუ ხელს ააღებთ იმ დაბა-ქალაქებს, თქვენად რომ მიითვლიდით ოდესმე, და აგრეთვე ბედის წყალობით შეძენილ მოკავშირეებს და ხელსაყრელ პირობებს.

ახლა, ათენელო დარბაისელნო, ფილიპეს ძალაზე რომ გაგივრცოთ სიტყვა და საამისო საუბრებით შეგაგულიანოთ საქმის აღსასრულებლად, საჭიროდ არა ვთვლი ამას. რატომ? იმიტომ, რომ ვინც გინდა რა თქვას ამ მიმართებით, ეს გაცილებით ააშებდა მის პატივმოყვარეობას და ამასთან საჩინოყოფდა ჩვენს არცთუ წალმართ საქმეთ. რაც მე-

ტი სახელი უხვევია მას უჩვეულო საქმეებით, მით მეტი საყოველთაო გაკვირვება გამოუწვევია, თქვენ კი, რაც მეტი უგერგილობით მოკიდებინართ საქმეს, მით მეტი სირცხვილი გიმრავლებიათ. მაგრამ ახლა ამაზე აღარ მოვეყვები ლაპარაკს. ვინც მართლად განსჯის, ათენელო მოქალაქენო, ის დაინახავს, რომ ეგ კაცი სხვათაგან ქმნილა დიდად და არა თავისაგან თავისისა. რისთვის უნდა სწყალობდეს იგი ამ სახელმწიფო მოღვაწეთ, მისი გულისთვის რომ დაშშვრალან, ხოლო რისთვის უნდა შერისხოთ თქვენ ისინი, ეფიქრობ, აშუამდ ამის სალაპარაკო ჟამი სულაც არ გვიდგას. ეგ იქით იყოს, ათენელო დარბაისელნო, და დგას საკითხი, თანაც საყურადღებო, რომლის მოსმენა გარგებდათ თქვენ და ამასთანავე ცხადყოფდა მის რიოშობას, თუ საამისოდ თქვენც კეშმარიტად განსჯის სურვილს გამოიჩენდით. შევეცდები მოგახსენოთ ეს.

ცხადია, თუ მას ფიცის გამტეხ, ვერაფერ კაცად ვახსენებთ, მისეულ საქმეთა დაუხედავად, ეს შესაძლოა ფშუტე ლანძღვად მიიჩნიოს ვინმემ და სამართლიანადაც, მაგრამ მისგან გარდახდილ საქმეთა გამოჩხრეკა და ამის კვალობაზე მისი მხილება დიდ სჯას არ მოითხოვს. ამაზე საუბარსაც საშუროდ მივიჩნევ ორი მოსაზრებით: ჯერ ერთი, რომ იგი წარმოდგებოდა ნამდვილი სახით, როგორიც კეშმარიტად ვახლავთ, ანუ უკეთურად; მეორეც, ისინი, შიშის ზაფრა რომ მისცემიათ და უძლევდნენ წარმოდგენიათ ფილიპე, დაინახვენ, მაგ კაცმა უკვე ჩამოსცალა ტყუილების გულა, რომლის წყალობითაც ძალმორქმული შეიქმნა, თუმცაღა ახლა ეგ ძალმორქმულებაც საცაა თქვენს ჭირს წაიღებს. თავადაც მივიჩნევდი, ათენელო მოქალაქენო საკვირველ და ფრიად სარიდალ კაცად ფილიპეს, თუ მენახა, რომ იგი მართალი გზით ეწია ძალმოსილებას. მაგრამ საქმეს რომ ეწონი და გზომავ, ვხედავ, — ადრევე, როცა ზოგიერთებს ოლინთოსელთა გაძევება ეწადათ, მან ისარგებლა თქვენი გულუბრყვილობით, შეგპირდათ, ამფიპოლისს გიბოძებთო, ფარულად კი ისა ქნა, რაზედაც ამდენს ლაპარაკობდნენ მაშინ¹. ოლინთოსელთა გული კი იმით მოიგო, რომ პოტიდენა წაგართვათ თქვენ², პირვანდელ მოკავშირეთ, და მათ გადასცა, ხოლო თესალიელნი გააბრიყვა მადნისის შეპირებით და ფოკიდის ომს შეუღდა³. არ არის კაცთაგანი, რომ მასთან თანამოსაქმეობით არ მოტყუებულობს. ის მუდამ სარგებლობდა იმ ადამიანთა წინდაუხედაობით, მას რომ არ იცნობდნენ, იბირებდა მათ და ამ გზით ეწია ძალმოსილებას. იმავე ხალხმა, რომელთა წყალობით აღზევდა ფილიპე და რომელთაგან ყველა მოედოდა საზღაურს ცალ-ცალკე, — სწორედ იმავე ხალხმა

უნდა დაამხოს იგი, რამდენადაც, როგორც გამოაშკარავდა, ყოველ საქმეს მხოლოდ თავის სასარგებლოდ აჭახრავებდა ეგ კაცი; აი, ათენელო მოქალაქენო, ფილიბეს საქმეთა თავი და ბოლო; არადა, გამოვიდეს ვინმე და დამიმტკიცოს მე, ან უფრო სწორად, დაგიმტკიცოს თქვენ, რომ მე მართალს არ ვამბობ, რომ მისგან მოტყუებულნი ისევ ენდობიან მას, ან კიდევ უკანონოდ დამონებული თესალიელნი მონობისაგან თავდახსნას არ მოისურვებდნენ.

ხოლო თუ ვინმე აღიარებს, რომ ეს ასეა და მაინც ფიქრობს, ძალის წყალობით შეინარჩუნებს მდგომარეობას ფილიბე, რადგან უკვე მოიღვა ძირი ციხე-სიმაგრეთა, ნავსადგურთა და სხვათა დაკავებით, — მცდარად ფიქრობს იგი. სულ სხვაა, როცა მოკავშირენი საერთო საქმისათვის მონაწილეობენ ომში. ძალაც სწორედ ამაშია, რადგან ამ დროს ჭირშიც კეთილი ნებით თანაუძმობენ ერთმანეთს აღამიანები. მაგრამ როცა სიმდაბლითა და მზვობრობით აღზევდება ვინმე, როგორც, მაგალითად, ეგ კაცი, პირველივე მარცხი ფეხს წაატეხინებს და ქვედანარცხებს. შეუძლებელია, ყოველად შეუძლებელია, ათენელო მოქალაქენო, რომ უსამართლო კაცმა, ფიცის გამტეხმა და ტყუილ-მაშვრალმა დაიმკვიდროს საიმედო ძალა; ასეთმა ძალამ შესაძლოა იმედის ყვაილები მოისხას, მაგრამ მალევე გაცნაურდება და დაზარება ბედის განჩინებით. ვფიქრობ, როგორც სახლის, ხომალდისა და სხვა მისთანათა საძირკველი მტკიცე უნდა იყოს, ასევე მმართველობის საქმეთა საფუძველიც ჭეშმარიტი და სამართლიანი ხამს. ოლონდაც, მაგრამ ასე როდი სჯიდა ფილიბე. მე ვამბობ, უნდა დაეხმაროთ-მეთქი ოლინთოსელთ და, თუ ვინმე იტყვის, ვით აღესრულოს ეს საქმე უკეთ და უსწრაფესად, დიახაც რომ მოვიწონებ ამას, — თესალიელებთან ელჩები უნდა ვაფრინოთ, რათა ზოგს აუხსნან ვითარება, ზოგიც შეაგულანონ. მათ ხომ გადაწყვიტეს პავასას გაბრუნება, აგრეთვე — მოლაპარაკება მაგნესიისათვის. მხოლოდ გაითვალისწინეთ, ათენელო მოქალაქენო, მარტო სიტყვებს კი არ დასჯერდნენ ჩვენი ელჩები, არამედ საქმეც რომ წამოაჩინონ — მაგალითად, რომ თქვენ უკვე ლაშქრად ხართ დაძრული ჩვენი სახელმწიფოს ღირსების საცადრისად, — რადგან ფუჭი და ფშუტეა ყოველი სიტყვა, თუ მას საქმე არ ახლავს, მეტადრე ჩვენს ქვეყანას არ შეჰფერის ეს. რაც უფრო იაფად ვხმარობთ სიტყვას, მით უფრო ნაკლებ სარწმუნოს ვხდით მას.

ესწრაფეთ გარდატეხას, საქმის სრულ შემობრუნებას, გაიღეთ წვლილი, გადით ლაშქრად, ზალისით აღასრულოთ ყველა საქმე, თუ ესურთ აღიდგინოთ პატივი, ოლონდაც ინდომეთ, ათენელო მოქალა-

ქენო, საქმე რიგიანად წარმართოთ და მაშინ ცხადი გახდება არა მხოლოდ ფილიბეს მოკავშირეთა მერყეობა და გულგრილობა, არამედ თვით მისი სახელმწიფოს უვარგისობაც. მაგრამ სხვა ძალებთან გაერთიანებული მაკედონიის ხელისუფლება სულაც არ გახლავთ უმნიშვნელო რამ. ასეთი წარმოგვიდგა იგი ტიმოთეოსის⁴ დროს ოლინთოსელთა წინააღმდეგ, აგრეთვე ოლინთოსელთა მხარეზე პოტიდეას წინააღმდეგ. სხვასთან გაერთიანებული გარკვეულ ძალას წარმოადგენდა იგი. ახლახან კი შინააშლილ, შფოთიან თესალიელთ შეუერთდა ეგ ძალა ტირანთა კარის წინააღმდეგ. ამრიგად, ყოველი ძალა, თუნდაც უმნიშვნელო, თუ სხვა ძალას შეემატა, მე ვფიქრობ, უკვე მნიშვნელოვანი ხდება. თავისთავად კი მაკედონია ძაბუნი ქვეყანაა, ათასნაირად შეჭირვებული. მაგრამ ამ კაცმა ხომ ყველა თავისი საქმით, ომებითა და ლაშქრობებით, რომელთა გამო მის ძალოვნებაზე შეეძლო ემსჯელა კაცს, აღრინდელზე მეტად შეასუსტა იგი. ამასთანავე, ნუ ფიქრობთ, ათენელო მოქალაქენო, ერთი და იგივე ახარებდეთ ფილიბეს და მის ქვეშევრდომთ. პირიქით, იგი ღიღებსას ესწრაფვის, ამაზე ფიქრობს მხოლოდ, ეძებს სამოქმედო ასპარეზს, არ ერიდება ფათერაკებს, არ დაგიდევს გასაჭირს, რაკილა უდრტვინველ ცხოვრებას არჩია მოეხვეჭა იმხელა კაცის სახელი, მანამდე რომ არ მოუხვეჭია მაკედონიის არც ერთ ხელმწიფეს. იმათ კი, პირიქით, ესევითარი ღიღება ვერაფრად ეჭაშნიკებათ; არაქათგამოცლილნი ხან აქ, ხან იქ ლაშქრობით ქანცს რომ იწყებდნენ და მუდმივ გაჭირვებას ითმენენ, ფერც მიწათმოქმედებას ეკიდებიან, ვერც პირად საქმეთ და ვერც იმ ჭირნახულის გასაღებას ახერხებენ, რის ვაიფაგლახით რომ ისთვლიან, რადგან ქვეყანაში ბაზრები დახურულია ომიანობით. თუ რა დამოკიდებულება აქვს მაკედონელთა უმრავლესობას ფილიბესთან, ამის განსჯა ძნელი არ არის უკვე თქმულითაც. მოქირავენ ჯარი და ქვეითი ლაშქარი, რაც მას ჰყავს, დიდად ქებულისა, ვით საუცხოო და ომში ნაწრობი ხალხი, მაგრამ როგორც მაგ ქვეყანაზე გამოვლილი ერთი სიტყვაშარტალი კაცისგან მსმენია, სხვებისაგან მაინც არ გამოირჩევა ეგ მხედრიონი. თუ ვინმე თავს გამოიჩენს ომსა და მხედრობაში, ფილიბე ცდილობს ამგვარ კაცთა გარიყვას პატივმოყვარეობის გამო, რადგან სურს თავად წარმოიჩინდეს ყოველი საქმის მოთავედ და პირველკაცად, — სხვა სიკეთესთან ერთად ზომა აია აქვს მის პატივმოყვარეობას. ხოლო, თუ ვინმე ჭონდაუნჯებული კაცთაგანია, ზრდილი და სამართლიანი, ვისაც არ ძალუძს აიტანოს ყოველდღიურობაში მისი თავაშვებულობა, მემთვრალეობა და წრეგა-

დასული ზერებტომანი, — იგი განაპირებულია და ღირსებას მოკლებული. გარს არტყია მხოლოდ ყაჩაღები, მლიქვნელები და იმ ჯურის ხალხი, ვინც არც ღრეობას თავილობს და სიმთვრალეში არც ისეთ როკვას, რაზეც ლაპარაკს თქვენს წინაშე ვეკრძალვით. ეს კი დასტურ ასეა. ისინი, ვინც აქედან გააძევეს, როგორც ტაკომასხარებზე უფრო მდაბალნი, — მათ შორის კალიასი, სახელმწიფო მონა და მსგავნი მისნი, კბილიკრეჭია მიმოსები, ბილწ სიმღერათა მთხზველნი, თავიანთ ახლობლებსაც რომ ლაფში სვრიან, — დიახ, ისინი მის კალთას არიან ამოფარებულნი; აი, რა ხალხს სწყალობს იგი და პატივით იახლებს! ეს შესაძლოა წვრილმანად მოეჩვენოს ვინმეს, მაგრამ ჭკუათმყოფელისთვის, ათენელო მოქალაქენო, საჩინოს ხდის მის თავგერძობასა და გონაშლილობას. როგორც მე ვფიქრობ, ყოველივე ამას ჩრდილავს მისი წარმატებული მდგომარეობა, რადგან წარმატებას ჰშირად ძალუძს მსგავს სიმდაბლეთა მიჩქმალვა. ოღონდაც საკმარისია. ცოტათი წაიბორძიკოს და ყველაფერი აშკარა გახდება. მე ეგეც მგონია, ათენელო მოქალაქენო, რომ შორს არ არის ის დრო, როცა აშკარა გახდება ყოველივე, უკეთუ ღმერთებმაც ისურვეს და თქვენც ინდომეთ ეს. ეგ ხომ ისეთი რამეა, რაც სხეულსაც სჭირს, — თუ კაცი ჯანმრთელადაა, იგი არაფერს გრძნობს, ხოლო თუ სენი რამ შეეყარა, უმაღ ყველაფერი წამოჰყოფს თავს, დაბევილობა იქნება ეს, ღრძობა თუ სხვა რამ ძველი სატკივარი. ასეთი რამ ემართება სახელმწიფოებს, აგრეთვე ხელმწიფეთ. სანამ ისინი საზღვრებს გარეთ იბრძვიან, მათი სისუსტენი მიჩქმალულია, ხოლო როგორც კი საზღვრებს მოუახლოვდება ომი, უმაღვე ყველაფერი ერთბაშად იჩენს თავს.

თუ რომელიმე თქვენგანი, ათენელო მოქალაქენო, ფილიბეს მძლავრობის მხილველი, იტყვის — საფრთხილო არისო მაგ კაცთან ომი, მართალსაც იტყვის იგი. აღამიანთა საქმეებში ბედს გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგი ყველაფერია. და მაინც მე რომ მკითხნო. ჩვენი ქვეყნის ბედს ვარჩევდი მისას, თუ თქვენაც სურვილი გქონოდათ ცოტა მაინც გაგეკეთებინათ, რაც საჭიროა, მით უმეტეს, როგორც მრავალი ნაშნით ვხედავ, ღმერთები თქვენ უფრო გწყალობენ, ვიდრე მას. ჩვენ კი, როგორც მე ვუწყვი, ვსხედვართ მხოლოდ და ხელსაც არ ვატოკებთ. ხოლო თუ კაცი თავისთვის არაფერს აკეთებს, მაშინ მეგობარსაც ვერ დააქისრებს რამე გამიკეთეო, არათუ ღმერთებს. თუ იგი თვითონ მოლაშქრეობს, თვითონ იჯაფება, თვალყურით უჭირავს ყველაფერზე, არც ერთი წამით დროს ფუჭად არა ჰკარგავს, და არც მარჯვენ შემთხვევას უშვებს, ჩვენ

კი მთელ დროს ბჭობას, არჩევანს და მოვლენათა შეფასებას ვანდომებთ, მაშინ რაღა გასაკვირია ჩვენზე წარმატებულიც რომ არის იგი. მე პირადად, სულაც არ მიკვირს ეს. პირიქით, საკვირველი ის იქნებოდა, რომ ჩვენ, არაფერს რომ არ ვაკეთებთ საიმისოდ, რასაც საომარი სამზადისი ითხოვს, გვეჯობნა იმ კაცისთვის, ვინც ყოველივე ამას აგვარებს. უფრო ის მიკვირს, ათენელო მოქალაქენო, — წინათ ლაქედე-შონელებს რომ ებრძოდით ბერძენთა უფლებებისათვის, ბევრგზის გქონიათ შემთხვევა ურიცხვი პირადი გამორჩენა გეძიათ და მაინც არ გიქნიათ ეს. პირიქით, სხვებს ეხმარებოდით საკუთარი ფულთ, როცა ისინი იბრძოდნენ თავიანთი უფლებების დასაცავად, შეგქონდათ შესატანი და ომის დროს ხიფათში იგდებდით თავს. ახლა რაღადა აყოვნებთ ბრძოლას და ჯანჯლობთ შესატანზე, როცა საქმე თქვენეულ სიკეთეთ შევებაზე? თუკი აღრე სხვებისთვის ბევრჯერ გაგიწევიათ დახმარება, ყველა მათგანისათვის ერთად ან ცალ-ცალკე, ახლა რაღას დაგიკრეფიათ გულზელი, როცა კუთვნილი დაგეკარგათ თქვენი?

აი, ეს მაკვირვებს მე, ათენელო მოქალაქენო, და კრდეც ის, რომ არც ერთ თქვენთაგანს არ ძალუძს გაიაზროს, რა დრო გავიდა მას შემდეგ, რაც ფილიბეს ებრძვით და რა გაგიკეთებიათ თქვენ ამ ხნის მანძილზე. კარგად მოგეხსენებათ, თავად აჭიანურებდით საქმეს იმ იმედით, ეგებ ჩვენი საქნელი სხვამ ქნასო, ბრალს სდებდით ერთმანეთს, ბჭობდით, კვლავ იმედის ანაბარად რჩებოდით, — მოკლედ ახლანდელივით ირჯებოდით და ასე შიიწურა მთელი დრო. ნუთუ ესევეთარი განუწყველნი ხართ, ათენელო მოქალაქენო, რომ ფიქრობთ, თქვენს ასეთ ყოფაში, როცა ქვეყნის საქმე კარგად იყო და ცუდად წარიმართა, — ახლა, როცა ცუდად არის — კარგად წარიმართება? ბუნება არ ჰგუობს ასეთ სიბრძნეს. მოხვეჭილის დანარჩუნება უფრო ადვილია, ვიდრე ხელახლა მოხვეჭა მისი. ამ ომის წყალობით აღარა შეგვრჩა რა მოხვეჭილი, — რისი გაფრთხილებაც გვმართებდა, — და უკვე ყველაფრის თავიდან მოხვეჭა გვმართებს. ახლა ჩვენი საზრუნავიც ეს არის. მი-თქვამს, უნდა გაიღოთ გასაღებელი, უყოყმანოდ გახვიდეთ ლაშქრად, არავინ ბრალეულჰყოთ, სანამ მოქმედების სადავე ხელში არ აგილიათ. მერმე კი, შექმნილი ვითარების კვალობაზე რომ განჩხრეკთ ყოველს, პატივი მიაგეთ ღირსეულთ, დასაჯეთ ბრალეულნი, არ შეიწყნაროთ არც ისინი და არც საკუთარი დაუდევრობა: განა რა უფლება გვაქვს მკაცრად მოგვითხოთ გარდახდილი საქმისთვის სხვებს, თუ ჩვენ თავად არ მოგვიგვარებია იგი. როგორ ფიქრობთ, ათენელო დარბაისელო, რა არის მიზეზი იმისა, რომ ამ ომს გაურბიან თქვენგან წარგზავნილი

სტრატეგოსები და გამოჩენისთვის იბრძვიან მხოლოდ? რა შეგვეძლო გვეთქვა ამ სტრატეგოსებზე? ეს გამოწვეულია იმით, რომ სარგებელს, რისთვისაც ომი მიმდინარეობს, ითვისებთ თქვენ. მაგალითად, თუ ამფიპოლისი აიღეს, უმაღლეს თქვენ მისაკუთრებთ მას. მხედართმთავართა ხვედრი მხოლოდ ზიფათია, ჯილდო კი — არა. იქ კი საფრთხე ნაკლებია, სამაგიეროდ, მრავალია მოსაგებელი, რასაც მხედართმთავარი და მხედარი მოიგებენ კიდეც — მაგალითისათვის, — ლამფსაკოსი, სიგეონი და ზომალდები, რომელთა ძარცვა შეიძლება. ერთი სიტყვით, ყველა თავის სარგებელს ეძიებს. თქვენ კი, როცა ნახავთ, რომ საქმეს ცუდი პირი უჩიანს, სარდლებსა სდებთ ბრალს, მაგრამ როგორც კი მათ ალაპარაკებთ და ჰიძნელებს შეიტყობთ, მიუტევენთ ხოლმე. ამასობაში კი ერთმანეთს ედავებით, ჯგუფებად იყოფით, ზოგი ალთას არის, ზოგი ბალთას და საერთო საქმე კი უკან მიდის. თუ წინათ, ათენელ მოქალაქენო, სიმორიის წესით შესატანი შეგქონდათ, ახლა სიმორიის წესითვე სახელმწიფო მოღვაწეობას ეწევით. ყველგან ზელმძღვანელია ორატორი, რომელსაც მორჩილებს სარდალი და სამასი კაცი, მისი სურვილისამებრ რომ აღიმალდებენ ხმას, თქვენ კი, დანარჩენები, ხან ერთს მიეკედლებით, ხან მეორეს. დროა ბოლო მოუღოთ ამ წესს, თუმცა თქვენვე დაგიმკიდრებიათ იგი. ახლა მაინც ვიყოთ თავისთავადნი, ყველას მივცეთ განსჯის, ბჭობისა და მოქმედების საშუალება. თუ ერთეულებს გადასცემთ ზელმძღვანელობას და ტირანად დაისვამთ თავზე, სხვებს კი დააკისრებთ ტრიერარქიას,⁶ შესატანის შეტანას, ლაშქრად გასვლას, დანარჩენებს კიდეც უფლებით აღჭურვავეთ — მსჯავრი დასდონ ზემოხსენებულთ, მაშინ ვერავითარ საშურო საქმეს დროულად ვერ აღასრულებთ, მსჯავრდადებულთა მეტი წილი გულს აიყრის და შტრის ნაცვლად ესენი გაგიხდებათ დასასჯელნი. მოგახსენებთ, უმთავრესია, გაიღოთ წვლილი შეძლებისდაგვარად, მორიგეობით განვიღეთ ლაშქრად და აღასრულოთ სამხედრო სამსახური, სიტყვა მისცეთ ყველა სიტყვის მსურველ ორატორს, ხოლო მოსმენილ-გაგონილიდან იმჟობინოთ ის, რაც უმჯობესია და არა ის, რასაც მავანი და მავანი იტყვის. თუ ამგვარად გაუძლებით საქმეთ, მაშინ აქ არა მარტო სიტყვით გამოსულ ორატორებს დააჩილოებთ ქებით, არამედ თქვენივე თავსაც, რაჟამს ბოლოს საზოგადო საქმის წარმატებით თქვენც წაგმართებათ ხელი.

მესამე ოლინთოსური

ლიბანიოსის წინათქმა

ოლინთოსელებს სამხედრო დახმარება აღმოუჩინეს ათენელებმა და იფიქრეს, რომ ამით მდგომარეობა გაუმჯობესდა, — საამისო ცნობებიც ეუწყათ. ხალხი აღფრთოვანებულია, ხოლო ორატორები ფილიპეს დასჯას მოითხოვენ. ამჯერად დემოსთენე შიშობს, მოქალაქენი არ გათამამდნენ, არ იფიქრონ, რომ სრული გამარჯვება მოიპოვეს ოლინთოსელთათვის გაწეული დახმარებით, და სამერმისოდ უზრუნველობას არ მისცენ თავი. ამისთვის გამოდის დემოსთენე და გმობს მათ თავდაჯერებას. ჭრჩევს კეთილგონიერულ გონდაუნჯებას. ახლა ფილიპეს დასჯის ჯერი კი არ არის. არამედ მოკავშირეთა ხსნისთვის გემართებსო სჯა — აცხადებს. მან ხომ უწყის, რომ ათენელები და სხვანიც, რომელთა საზრუნავი უპირატესად ისაა, თავიანთი მონაგარი არ წაგონ, მოწინააღმდეგეთა დასჯას ნაკლებ ესწრაფვიან. ამ სიტყვაში სანახაობათა თანხების შესახებ გაბედულად იძლევა რჩევას იმ კანონთა გასაუქმებლად, რომლებიც სასჯელით ემუქრებიან მას, ვინც ამ თანხებს სამხედრო მიზნებისათვის წერილით დააკანონებს, და არწმუნებს ხალხს, რომ ეს გაუქმება ზელმწიფობს გონიერულ კეთილრჩეობას.

ორატორი მოუწოდებს მოქალაქეებს, წინაპართა მსგავსად სულის ძალა მოიკრიბონ, თავი გადადონ ომისთვის, დაუნდობლად კიცხავს ხალხს სულმოკლეობისთვის, ხოლო დემაგოგებს — სახელმწიფოს არასწორი გაძლიერებისათვის.

ს ი ბ ჯ ა

მე ეს ჭკუაში არ მიჭდება, ათენელო მოქალაქენო, თქვენს აღსრულებულ საქმეთ რომ ვჭვრეტ და წარმოთქმულ სიტყვებს ვისმენ. ვხედავ, ამ სიტყვებში ლაპარაკია ფილიპეს დასჯაზე, ბედის ჩარხი კი ისე ტრიალებს, დაფიქრება გვმართებს, უმაღლეს თავად არ დავისაჯოთ. ამიტომაც მგონია, იმ საკითხის არსს, რაზედაც ბჭობთ, მცდარად წარმოგიჩენენ თქვენ მჭევრმეტყველნი.

მე ზომიერი, იყო დრო, როცა ჩვენს ქვეყანას შეეძლო უშიშრად ყოფნა და ფილიპეს დასჯა: აგერ ჩემსობას, და არა უხსოვარ დროში, შესაძლებელი იყო ერთიცა და მეორეც. ამჯერად კი მე შიმაჩნია, იმ-

დენი მაინც უნდა ვიღონოთ, რომ მოკავშირენი ვიხსნათ როგორმე. თუ ეს საქმე საიმედოდ აღსრულდა, მერმეღა ვიფიქროთ იმაზე — ვინ ვის დასჯოს და როგორ. მაგრამ ეგრე მგონია, სანამ კეთილი დასაწყისი არ გვიპოვია, კეთილ ბოლოზე ფიქრი ნაადრევია. აწინდელი ჟამი, ათენელო მოქალაქენო, უწინდელზე მეტ სიბეჯითესა და განსჯას საქიროებს. მე სიძნელედ იმას კი არ მივიჩნევ, თუ რა გირჩიოთ ახლანდელ ვითარებაში, არამედ იმას, ათენელო დარბაისელნო, როგორ და რანაირად გაგიცხადოთ იგი. ჩემი დაკვირვებით, ასევე სხვათა მონათხრობით, უკვე ვუწყვი, რომ მრავალი საშური საქმე იმიტომ კი არ წაგსვლიათ ხელიდან, რომ სწორედ არ იყო განხილული, არამედ მისი აღსრულების სურვილი არ გამოგჩინიათ. ახლა კი გთხოვთ, თუ გულახდილად ვილაპარაკებ, მოთმინება იქონიოთ და ყურადღება მიჰქციოთ იმას, ვიტყვი თუ არა მართალს და მივმართავ თუ არა ჩემს სიტყვას საქმის წაღმა წასამართავად. თავად უწყით, ზოგთა წყალობით, რომელთაც თავიანთი სიტყვებით მსმენელთა მამებლობა მოიწადინეს, საქმე უკუღმა შეტრიალდა.

საჭიროდ მივიჩნევ, ზოგი რამ მოგაგონოთ უკვე გაგონილიდან. აბა, გაიხსენეთ, ათენელო მოქალაქენო, ამ სამი თუ ოთხი წლის წინათ თქვენ გეუწყათ, რომ ფილიპემ პერეონის ციხეს¹ თრაკიაში ალყა შემოავლო. მემპეტერიონის თვე² იდგა სწორედ. დიდი სჯა და მღელვარება გქონდათ მაშინ და ბოლოს გადაწყვიტეთ, ზღვაში ჩაგეშვათ ორმოცი ტრიერი, ხომალდებში ჩაგესხათ ორმოცდასრუთ წელს მიღწეულნი³, და გაგელოთ სამოცი ტალანტი⁴. ამასობაში ის წელიც მიიწურა. მას მოჰყვა პეტატომბეონი, მეტაგიტნიონი და ბოედრომიონი⁵. და ბოლოს, იმ თვეში, მისტერიის შემდეგ⁶, ძლივს გაგზავნეთ ქარიდემოსი ათიოდეცარიელი ხომალდით და ზუთიოდეც ვერცხლის ტალანტით. ხოლო როგორც კი დაირხა ხმები, ფილიპე ავად არისო და კიდევ გარდაიცვალაო (ერთდროულად დაირხა ეს ხმები) — თქვენ გადაწყვიტეთ, ათენელო მოქალაქენო, საომარი მდგომარეობა მოიხსნათ, და ხელი აიღეთ ჯარისა და ალაღის გაგზავნაზე. სწორედ დროული კი იქნებოდა, მაშინ რომ ისევე მხნედ გეკისრათ სამხედრო დახმარება, როგორც გადაწყვიტეთ, — დღეს აღარ შეგაუბრებდათ ფილიპე, აწ სრულიად სალ-სამათი.

რალა თქმა უნდა, რაც იყო იყო, და ამას რაღას უშველი. ამჟამად მარჯვე დრო დგება ახალი ომისათვის, ამიტომ შეგახსენეთ ეს ამბები, რომ უწინდელი არ დაგებდოთ კვლავ. მაინც როგორ ვისარგებლოთ ამ შემთხვევით, ათენელო მოქალაქენო? თუ სამხედრო სამზადისს არ

შეუდგებით მთელი შესაძლებლობით, მაშინ უყურეთ, ყველა თქვენი საომარი საქმიანობა ფილიპეს სასარგებლოდ თუ არ წარიმართოს. ოლინთოსელებს შესწევდათ რაღაც ძალა, ამავე დროს მდგომარეობაც ისეთი იყო, რომ ვერც ფილიპე ზეღუოფდა მათ და ვერც ისინი ფილიპეს. ოლინთესელებმა და ჩვენ ურთიერთსამშვიდობო ხელშეკრულება დავდეთ. ფილიპე შებრკოლებული იყო და შეღონებულიც, რადგან მარჯვე დროს უცდიდა დიდი ქალაქი, ჩვენთან დაზავებული. ჩვენ ვლამობდით, როგორმე ბრძოლაში ჩაგვება ეს ხალხი. ჰოდა, რაზედაც მაშინ ამდენს ენაწყლიანობდით, ასე თუ ისე აღსრულდა კიდევ. სხვა რალა დაგვრჩენია, ათენელო მოქალაქენო, თუ არა მტკიცე და გულდაგული სამხედრო მზადება. მე, პირადად, ვერას ვხედავ უმჯობესს; აღარას ვიტყვი იმ სირცხვილზე, რაც შეიძლება დაგვატყდეს, თუ რამე უგულვებელყავით ამა საქმეთაგან. თანაც მოსალოდნელი შედეგებისთვის, როგორც ვხედავ, მცირე საფრთხე არ გვემუქრება, ათენელო მოქალაქენო, რადგან თებელნი კვლავინდებურად არ გვიმართავენ ხელს, ხოლო ფოკიდელნი მოკლებულნი არიან საჭირო სახსრებს და აღარავინ მოიძევება ისეთი, ვინაც დააბრკოლებს ფილიპეს, ჯერ რომ იქ აღასრულებს დამპყრობლურ საქმეთ და მერმე აქეთ გამოსწევს.

ხოლო თუ ვინმე თქვენგანი თავის მოვალეობის აღსრულებას განუდგება, მას მოუწადინებია თვალეში შეხედოს ომის საფრთხეს ნაცვლად იმისა, შორს იგულვებდეს მას, და გადაუწყვეტია სხვისგან ითხოვდეს შველას, როცა ჯერ თავად ძალუძს სხვისი შველა. საქმე რომ სწორედ ამნაირად დატრიალდება, — თუ კარზე მომდგარი მარჯვე შემთხვევა ხელიდან გავუშვით, — ეს ჩვენ ღიახაც ცხადად ვუწყით.

„სამხედრო დახმარება რომ აუცილებელია, ეს ყველას მოგვეხსენება, — იტყვის ვინმე, — ამ დახმარებას კი გავწევთ, მაგრამ შენ ეს გვითხარი, როგორღაო?“ საამისოდ, — არ გაგიკვირდეთ, ათენელო მოქალაქენო, თუ უმრავლესობისათვის მოულოდნელი რამ ვთქვა, — დასხით კანონმდებელნი. ამ კანონმდებელთა სხდომაზე ახალ კანონებს კი ნუ დაადგენთ (ისედაც ბლომად დაუდგენიათ ისინი), არამედ პირიქით, გააუქმეთ სადღესოდ ხელისშემშლელი კანონები. მე, ცხადია, მოგახსენებთ იმ კანონებზე, რომელიც სანახაობათა სახსრებს და ომში მიშავალ ზოგიერთ მოლაშქრეს ეხება. ზოგი ამ კანონთაგანი საომარ სახსარს შინ დარჩენილთ აკუთვნებს სათეატროდ, აგრეთვე დაუსჯელად ტოვებს სამხედრო წესრიგის დამრღვევთ, რაც ხალისს უკარგავს იმათაც, ვინც მზადაა მოვალეობის აღსასრულებლად. და რაჟამს ამ კანონებს გააუქმებთ და გზას გაუხსნით უფრო საღ აზრს, მერმეღა ეძიეთ

დამწერნი იმ აზრებისა, რომელთა საარგებლიანობა თავად უწყით. მაგრამ ჯერ ნუ იზამთ ამას, რამეთუ ის, ვინც უკეთეს წინადადებას შემოგთავაზებთ თქვენდა სასიკეთოდ, — თქვენივე მსხვერპლი არ გახლეს: მაშინ ხომ ვერასდროს იპოვით უკეთესის მზარხველს, თუკი უსამართლოდ დაიწაგრება ის, ვინც ახალ წინადადებას წამოაყენებს და დაგვიწერს. ასეთი საქმე კი არამცთუ საარგებელს გამოიღებს, არამედ, პირიქით, მომავალში — უფრო მეტად ვიდრე ახლა — დაფართოვს ყველას, ვინც უკეთესს განიზრახავს. კანონთა გაუქმება, ათენელო მოქალაქენო, თვით კანონმდებელთ უნდა მოეთხოვოს.

სამართლიანი არ იქნება, რომ პატივისცემა მოიხვეჭონ კანონმდებლებმა იმ კანონთა, რომლებმაც ზიანი მიაყენეს მთელ ქვეყანას, ამავე დროს სასჯელი დაატყდეს იმათ, ვინც შემოგთავაზებთ უკეთეს რჩევას, სასარგებლოდ რომ შეიძლება ექცეს ყველა ჩვეთაგანს. მაგრამ ჯერ ნუ გაირჩებით ამ საქმის მოსაგვარებლად, ათენელო მოქალაქენო, ნუ ფიქრობთ, რომ თქვენს შორის იყოს კაცი, რომელიც დაუსჯელად გადაბიჯებდა ამ კანონებს, ან ესრეთ რეგვენი, თავს რომ ამკარა საფრთხეში ჩაიგდებდა.

ცხადია, ისიც არ უნდა უგულებელვყოთ, ათენელო მოქალაქენო, რომ გადაწყვეტილებებს თავისთავად არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს, თუ გადაწყვეტილის აღსრულებასაც არ იწვევს. მარტოდენ ამ ფსევდოსმებს⁷ რომ შეეძლოს გაიძულოთ იმ საქმეთა აღსრულება, რაც გევალებათ, ან ყოველი დაწერილის საქმედ ქცევა, მაშინ აღარ დაუშვებდით იმას რომ ამდენი გადაწყვეტილებიდან მცირე კი არა და, უმცირესიც არ აგესრულებინათ, და არც ფილიპე ითავებდებდა ამდენ ხანს, — ერთი რომელიმე გადაწყვეტილება აქამდე მოუღებდა ბოლოს. მაგრამ ეს ასე არ გახლავთ. საქმე განბჭობისა და კენჭისყრის შემდეგ როგორადაც წარიმართება, ამის კვალობაზე იძენს ის მნიშვნელობას. აი, ეს უნდა გაითვალისწინოთ, სხვა კი არაფერი. საჭირო სიტყვის მთქმელნიც მოგეძევებთ, ათენელო მოქალაქენო, თქმულის განსჯაც სხვაზე მეტად ძალგიძთ, ჰოდა, საქმეზეც რაღა დაგიდგებათ წინ, თუ სწორი გზით წახვალთ. ანკი, ათენელო მოქალაქენო, რომელ დროს, რომელ შემთხვევას ეძებთ თქვენ ამჟამინდელზე უკეთესს? როდისღა უნდა აღასრულოთ მოვალეობა, თუ არა ახლა? განა მთელი ჩვენი სიმაგრენი არ მიიტაცა მაგ კაცმა? და თუ ამ მხარესაც⁸ გაისაბრძანისებს, განა ყველანი სირცხვილს არ ვჭამთ მაშინ? განა არ ომობენ ახლა ისინი, ვისაც შველა აღუთქვით, თუკი თავადაც იომებდნენ? განა ის კაცი ჩვენი მტერი არ არის? განა ჩვენეულ სიკეთეს არ ფლობს? განა ბარ-

ბაროსი არ არის? რისი თქმა ზღარ შეიძლება მასზე? მიბრძანეთ ერთი, ღმერთებს ჭაფიციბთ, — თუ ყველაფერზე ზელს ავიღებთ, რაც მოგვიძევია და ამით ლამისღა ფილიპეს შეგვეწევით, მერმე მოვდგებით და დამნაშავე ვინააო — დავიწყებთ ძიებას? ცხადია, არც ერთი ჩვეთაგანი თავს დამნაშავედ არ შეირაცხავს, კარგად ვიცო. ომშიაც ხომ ეგრეა, ზიდათისაგან უკუქცეულნი თავს კი არ განისჯიან, ჯერ მხედართმთავარს დასდებენ ბრალს, მერმე მაზლობლებს და ყველა დანარჩენებს. მაგრამ ხომ ცხადია, რომ დამარცხების ჟამს დამნაშავეა ყველა ლტოლვილი, რამდენადაც თითოეული მათგანი, სხვებს რომ ბრალეულებად, თვითონ რომ დარჩენილნი თავის ადგილას და სათითაოდ სხვებიც ასე მოქცეულიყვნენ, გაიმარჯვებდნენ კიდეც. აი, ახლა თუ ერთმა უკეთ ვერ განსაჯოს, ადგეს მეორე და ინებოს უკეთესი თქვას, ოღონდ ნუ განაქიქებს პირველის ნათქვამს. სხვა იტყვის უკეთ? ესეც სასიკეთოდ თქვენდა! არ გემათ მისი სიტყვები? ნუ შერისხავთ ამისთვის, თუ ვინძლო კეთილი სურვილებით ვერ ჭაბამთ, მით უმეტეს, ათენელო დარბაისელნო, რომ კეთილი სურვილების გამოთქმა ადვილია; უმჯობესი კი ისაა, დედააზრი მოკლე სიტყვაში გაცხადდეს. თუმცა როცა საქმის დედააზრს ვიხილავთ, არც ისე ადვილი გახლავთ არჩევანი; აქ კი სასიამოვნოს საჭირო უნდა ვარჩიოთ ხოლმე, რაკი ორივე ერთად არ არის შესაძლებელი. „მაგრამ თუკი ჩვენს შორის ისეთი ვინმეა, ვინც სანახაობათა თანხას ხელუხლებლად გვიტოვებს და სხვა სახსარს გვთავაზობს სამხედრო საქმისთვის, განა საზრიანად არ იქცევა იგი?“ — იტყვის ვინმე. დიახ, გეთანხმებით, თუკი საერთოდ არის ასეთი კაცი. მაგრამ ვეჭვობ, ჯერ დაბადებულნიყოს ამქვეყნად ვინმე, ან აწ დაიბადოს, ვინც მოხვეჭილ ქონებას უსარგებლოდ გაფანტავს, ზოლო გაფანტულს სასარგებლოდ მოიხვეჭს. მე მგონია, ბჭობისას მნიშვნელობა აქვს თითოეულის სწორ არჩევანს, რადგან თავის მოტყუება ადვილია, ვისაც რა სურს, იმას წარმოსახავს ხოლმე, სინამდვილე კი უმეტესწილად სრულიად სხვა გახლავთ. ამიტომ, ათენელო მოქალაქენო, უყურეთ ამ საქმეს ისე, როგორც ამას ვითარება მოითხოვს, და — იმ ანგარიშით, რომ გასცეთ საქმისთვის და მიიღოთ სამსახურისთვის. ვერც ერთი ჰკუთამყოფელი და კეთილშობილი კაცი ჯილდოდ ვერ მითვლის საყვედურს, როცა წარუმატებლობის მიზეზი სახსრების მოუგვარებლობაა. თუ ადრე კორინთელებისა და მეგარელების წინააღმდეგ მყის იარაღს ისხამდნენ და სალაშქროდ მიდიოდნენ, მით უფრო შეუწყნარებელია ახლა ლაშქრის მოუშადებლობით საშუალება მივცეთ ფილიპეს ელინურ ქალაქთა დაპყრობისა.

იმად არ დამიპირებია ამაზე ლაპარაკი, რომ ზოგი თქვენგანის არაკეთილგანწყობა დავიმსახურო; არც ეგოდენ გონდაკარგული და ბედღაღსილი ვარ, ვიფიქრო, რომ თუ თქვენს მტრობას მოვიმკი, ამით ბედსაც მოვიმკი-მეთქი. მხოლოდ პატიოსანი მოქალაქის მოვალეობად მიმაჩნია სახელმწიფოს ხსნა ვამჯობინო სამჭევრმეტყველო ენაზეობას. იმ ორატორებსაც, ჩვენი წინაპრები რომ შესწრებთან, როგორც მსმენია მე და შესაძლოა გასმენიათ თქვენც, — რომელთაც თუმცა ხოტბას ასხამენ ახლაც სიტყვით გამოსულნი, მაგრამ ვერ კი ბაძავენ, — სახელმწიფოს სასიკეთოდ მოსდევდათ სიტყვა — განთქმულ არისტიდეს⁹, ნიკიასს, სენიას ჩემსას¹⁰, პერიკლეს¹¹. იმ დროიდან კი, რაც ეს ორატორები გაჩნდნენ, თქვენ რომ გეკითხებიან: „რა გწადიათ? რა საკითხზე ვწერო? რა უფრო გახარებთ?“ — იმ დროიდან მოკიდებული, პირადი წარმატებანი მტლად ედება სახელმწიფო საქმეს და ასე გრძელდება; მათ საქმენი ჩინებულად მისდით, თქვენ კი სამარცხვინოდ. თავად განსაჯეთ, ათენელო მოქალაქენო, რა საქმენი შეიძლება მოვიხსენიო მნიშვნელოვანნი თქვენსა და წინაპართა მიერ გარდახდილნი? აქ სიტყვაც მოკლეა და აზრიც ცნობილია თქვენთვის. უცხოთა მაგალითების ძიება არა გჭირდებათ, ათენელო მოქალაქენო, თქვენივე ხალხი კმარა იმის მაგალითად, თუ როგორ უნდა იხვეჭდეთ სვებედს.

ჩვენი წინაპრები, რომელთა წინაშე არ ტრელობდნენ და არ მათგანობდნენ ორატორები, როგორც ახლა თქვენს წინაშე სხადიან ამას, ორმოცდახუთი წლის განმავლობაში თავკაცობდნენ ბერძნებს მათივე თანხმობით და ბარე ათი ათასზე მეტი ტალანტი შესწირეს აკროპოლისს. მათვე ჰმორჩილებდა ზემორე ხსენებული ქვეყნის განმგებელი ხელმწიფე, ვით ბარბაროსს ჰფერობდა ელინთა წინაშე. ურიცხვი და დიდებული ნადავლი გასცეს მათ სახმელეთო და საზღვაო ომების დროს, მოლაშქრეობდნენ პირადად და კაცთა შორის პირველ-რჩეულებმა დაგვიტოვეს მათსავე საქმეებში განცხადებული იდილება, იგავ-მიუწვდენელი მოშურნეთათვის. აი, როგორ ეჭირათ მათ თავი ელინთა შორის, დახეთ, ვითარი იყვნენ მათი სახელმწიფო საქმენი, საზოგადოანი და პირადნი. სახალხო სრა-სასახლენი, დიდებული ტაძრები, ჩვენთვის რომ უშენებიათ და შიგ ურიცხვად გაუმრავლებიათ წმინდა შეწირულებანი, მომდევნო თაობის კაცთათვის მიუწვდომელი რჩება.

პირად ცხოვრებაში ეგზომ თავდაჭერილნი იყვნენ ისინი, ეგზომ ერთგულნი დემოკრატიისა, რომ მაგალითისათვის თუ ავიღებთ არისტიდეს, მილტიადეს¹² და იმ დროის სხვა გამოჩენილ ადამიანთა საცხოვ-

რებელ სახლებს, — არაერთმა თქვენთაგანმა უწყის, რა რიგისანი არიან ეგ სახლები, — სხვებისაზე დიდი ვერაფრით გამორჩეულან. სახელმწიფო მოღვაწეობით გამდიდრებას კი არ ლამობდა ეს ხალხი, არამედ საერთო დოვლათის გამრავლებას ესწრაფვოდა ყოველი მათგანი. ელინთა ნდობით, ღმერთთა კეთილგანწყობილებითა და სამართლიანი მმართველობით იმსახურებდნენ და იხვეჭდნენ ისინი კეთილ სვე-ბედს. ასე მისდიოდათ მათ საქმე, სანამ ჩემგან ზემოთქმულ პროსტატებს¹³ იყოლიებდნენ. მაგრამ ახლა როგორღა მისდით საქმენი ჩვენს კეთილშობილთ? რამდენადმე წინანდებურად მაინც? აქ უკვე დუმილს ვარჩევ, თუმცაღა კი ბევრიც მეტყმოდა. და ახლა, როცა ხედავთ, რომ გავთავისუფლდით მეტოქეებისაგან, ესეც იმ დროს, როცა ლაკედემონელები შემუსვრილნი არიან, თებელნი — თავიანთი საქმეებით გართულნი, და სხვათაგან კი არავინ დარჩენილა პირველობის მოცილედ — შეგვეძლო სრულიად გვეკმარა ჩვენი და ჯანგვესაჯა სხვათა საქმენი. მიუხედავად ამისა, ჩვენ დავკარგეთ კუთვნილი მიწები, უმიზნოდ გავანიავეთ ათას ზუთას ტალანტზე მეტი, ომისუამინდელი მოკავშირენი მშვიდობის ჟამს გავიუცხოვეთ და ჩვენს წინააღმდეგ თავად ვამძლავრეთ ასეთი მტერი. თუ არადა, გამოვიდეს რომელიმე თქვენგანი და თქვას, ვის უძღვის ბრალი, ჩვენს გარდა, ფილიპეს ეგზომ აღზევებაში? „რა გაეწყობა, ჩემო კეთილო, თუმცა ეს ცუდია, ქალაქში მაინც უკეთაა საქმე“. — მაინც რა გვათქმევინებს ამას? ციხე-კედლები, რომელთაც ჩვენ ვათეთრებთ? გზები რომელთა შეკეთებას ჩვენ ვკისრულობთ? წყალგაყვანილობა და ათასი სხვა წვრილმანი? ერთი შეავლეთ თვალი ადამიანებს, ამ პოლიტიკას რომ მისდევენ: ზოგი მათგანი მათხოვარი იყო და მდიდარი გახდა, უსახელო იყო და სახელი გაიგდო, ზოგმა კი დევ საზოგადოებრივ სასახლეებზე დიდებული ბინები წამოჰიმა. იმდენადვე გაუარესდა სახელმწიფოს მდგომარეობა, რამდენადაც გაუმჯობესდა მათი. რაა ყოველივე ამის მიზეზი, რატომ იყო მაშინ ყველაფერი კარგად და რატომ არის ახლა ავად? საქმე ისაა, რომ მაშინ ხალხი თავისთავზე იღებდა საქმეს, თავად კისრულობდა გაბედულ ლაშქრობას, თვითონ იყო სახელმწიფო მმართველთა განმგებელი და ყოველგვარ სარგებელთა მფლობელი, ზოლო თითოეული მოქალაქე ღია-მოვლებით იღებდა ხალხისგან საზღაურად პატივს, თანამდებობას და ყველა ზიკეთს. დღეს პირიქით, ყველა ზიკეთე მმართველთა ხელშია, მათგან აღესრულება ყოველი საქმე, თქვენ კი, ხალხნო, ბეჩავნო, ყოველ სახსარსა და თანამებრძოლთ მოწყვეტილნო, მსახურებად, დანამატებად ქვეყლნო, რაღაც სანახაობათათვის გამოწირულ გროშებსა

კმარობთ ან სათქვენოდ გამართულ ბოედრომიების დღესასწაულებს¹⁴ სჯერდებით და გულუხვად მადლობასაც სწირავთ იმაში, რაც თქვენვე გეკუთვნით; გამოკეტილი ჰყავხართ სახელმწიფოს შიგნით, გიკრძალავენ ბუნებით მოძალდებულ ყოველგვარ სიამეთ, გხედნიან და გიმორჩილებენ. ვერასოდეს მძლავრად, ჰაბუკებრ ვერ იღორძინებს წვრილმანებს გარდაგებული ცუდმაშვრალი სული. რა ჩვევებიცა აქვთ ადამიანებს, აზრებიც ეგეთნაირი მოსდგამთ. არც ის გამიკვირდება, ვფიცავ ღმერთებს¹⁵, თუ ამ ჩემი სიტყვებით თქვენგან მე უფრო ვნახავ ზიანს, ვიდრე ისინი, ვინც ამ ყოფაში ჩაგადგოთ. თავისუფლად ლაპარაკი ყველაფერზე თქვენთან ზომ არც კი შეიძლება და ისიც მიკვირს, ახლა როგორ შევიძელ ეს.

თუ ახლა მაინც მიატოვებთ მაგ ჩვევებს, გახვალთ ლაშქრად და იმოქმედებთ ისე, როგორც თქვენს ღირსებას შეჰფერის, და საშინაო თანხებს გაიღებთ საგარეო სიკეთეთა მოსახვეჭად, მაშინ შესაძლებელია, დიახაც შესაძლებელია, ათენელო მოქალაქენო, წილი დაიდოთ უხვ დოვლათში და თავი დააღწიოთ იმ გასაკითხს, რაიც მათხოვრის ჩამოთხოვილ ლუკმას უფრო ჰგავს ან იმას, რასაც ეჭიმი დაუწესებს ხოლმე ავადმყოფს. ეს ლუკმა არც სიმეტით აძლებს კაცს და არც სიმცირისა გამო ჰკლავს შიმშილით. ასევე ის სახსრებიც, თქვენ რომ ახლა მოგეძევებათ, ვარგისი ცხოვრებისათვის არ კმარა, არც იმის საშუალებას გიტოვებთ, შეელიოთ შას და სხვა რამ საქმეს ეწიოთ, სამაგიეროდ მცონარეობას აჩვენებს ყველა თქვენთაგანს. „შენ რა, გინდა ეს ფული ჯამაგირად აქციო?“ — იკითხავს ვინმე. დიახ! თანაც ახლავე დაკანონდეს ერთი საერთო წესი, ათენელო მოქალაქენო, რათა თითოეულს ერგოს თავისი წილი სახელმწიფოსაგან, ასევე თითოეულმა მიაგოს სახელმწიფოს თავისი წილი. მშვიდობის დროს ყოველ მათგანს შეეძლოს შინ ჯდომა, საჭიროებამ არ აიძულოს სამარცხვინო საქმის ჩადენა, დარჩეს რიგიან მოქალაქედ, ხოლო თუ მოდგება ჟამი, ახლანდელის მსგავსი, მაშინ იმავე ჯამაგირით, რასაც იღებს ახლა, უყოყმანოდ გავიდეს ლაშქრად, როგორც მოითხოვს ამას სამართლიანობა საშრობლოს საკეთილდღეოდ. ზოგი თქვენგანი გამოსულია გასაწვევი ასაკიდან და, თუ ამჯერად იღებს ფულს ისე, რომ არ მოაქვს სარგებლობა, დაე კვლავაც მიიღოს სხვათა თანაბრად, ოღონდ გულმოდგინება მაინც გამოიჩინოს, ნუ დაიზარებს საქმეს, რისი აღსრულებაც ჯერ-არს. სხვა რაღა ვთქვა, არც რა დამიკლია, არც რა დამიმატებია, გარდა უმნიშვნელო წვრილმანებისა; უწესრიგობა ვაშორე და წესრიგი დავუკანონე სახელმწიფოს, გავარიფე საქმე იმისა, როგორ იქნას

ფული მიღებული, როგორ მოეწყოს ლაშქრობა, როგორ განისაჯოს და აღსრულდეს ყოველი თითოეულის ნიჭის, ჰსაკისა და ვითარების შესაბამისად. არსად სიტყვა არ დამცდენია, გამრჯელის წილი უსაქმურს ებოძოს-მეთქი, არც ის მომიხსენებია, ვიყალთაბანდოთ, ვისხედეთ გულზელდაკრეფილი მათხოვრულად და მხოლოდღა ვკითხულობდეთ, ამა და ამ მოქირავნე ჯარმა გაიმარჯვა თუ არაო. ამჟამად ზომ ასე ხდება. ცხადია, მე არ ვკიცხავ იმ კაცს, სათქვენო საქმეს რომ აღსრულებს; მაგრამ აგრეთვე მინდა თავადაც მოიმოქმედოთ ისეთი რამ, რომ სხვებს მაინც სცეთ პატივი, და რომ, ათენელო დარბაისელნო, არ გადააბიჯოთ სამანს სიქველისას, რაც ჩვენმა წინაპრებმა ურიცხვი ღირსშესანიშნავი ბრძოლებით გვიმემკვიდრეს. თითქოს ვთქვი ყველაფერი, რაც სასარგებლოდ მივიჩნიე, თქვენ კი თავად აირჩიეთ ის, რაც სახელმწიფოსაც არგებს და ყველა თქვენგანსაც.

პირველი სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

ლიბანიოსის წინათქმა

ფილიპესთან ომში წარუმატებლობით გუგუნიანად ათენელები საკრებულოში შეიყარნენ. ამჯერად ორატორი ცდილობს გააქარწყლოს მათი სასოწარკვეთა. საკვირველი არაა, თუ გაურკველობით დამარცხდით, — ამბობს იგი და განმარტავს, თუ რა გზით სჯობდა წარმართული ომი. მიუთითებს იმაზე, რომ უნდა შეიქმნას ორი ლაშქარი: ერთი უფრო ძლიერი — შემდგარი იმ მოქალაქეებისაგან, შინ რომ დარჩებიან და მზად იქნებიან საჭიროებისდა მიხედვით, მეორე უფრო მცირე — მოქირავენ მოლაშქრეთაგან რომ შედგება და მოქალაქენიც შეუერთდებიან; ამასთანავე, ორატორი მიუთითებს, რომ ეს მეორე ლაშქარი ათენში კი არ რჩებოდეს და ქალაქიდან კი არ ეწეოდეს დახმარებას, არამედ პირიქით, — უნდა განლაგდეს მაკედონიის საზღვრებთან, იომოს განუწყვეტლივ, რათა საშუალება არ მისცეს ფილიპეს დაუცადოს ზატხულის ქარებს ან ზამთრის გრიგალებს, როცა წყდება ზღვაოსნობა ათენიდან მაკედონიის მიმართულებით, რომ არ განახლოს მოქმედება, არ იმარჯვოს ათენელთა არყოფნით. ამიტომ საჭიროა მისგან ახლოს განლაგდეს ის ძალა, რომელიც წინააღმდეგობას გაუწევს მას.

ს ი ტ ყ ვ ა

ამჯერად რამე ახალ საქმეზე რომ იყოს სჯა, ათენელო დარბაისელნო, შევიცდიდი, ვიდრე აზრს არ გამოთქვამდნენ აქ გამოსვლას ჩვეული ორატორთა უმრავლესნი, და თუ მათი ნათქვამი მომეწონებოდა, სიჩუმეს ვარჩევდი, არადა თავად შევეცდებოდი ჩემი აზრი მეთქვა. მაგრამ რაკილა ამჟამად იგივე საკითხები განიხილება, რაც ადრევე განუხილავთ ამ ორატორებს, მე პირველი გამოველ და, იმედია, არ დამძრახავთ ამისთვის. გინაიდან თუ უწინდელი მათი რჩევანი რიგიანი ყოფილიყო, ახლა სარჩევი აღარა დაგრჩებოდათ რა.

უპირველეს ყოვლისა, უსასოობას არ უნდა მისცეთ თავი, ათენელო დარბაისელნო, ამა საქმეთა დახედულობით, რაგინდ უიმედოდ არ უნდა გესახებოდეთ ეგ საქმენი. ოღონდ, რა თქმა უნდა, წარსულის ბედ-

უკუღმართობა მომავლის სვეკეთილობამ უნდა გამოასწოროს. როგორ და რარიგ? თქვენ თვითონ, ათენელო დარბაისელნო, გაიმრუდეთ საქმენი, არ აღსრულებთ, რისი აღსრულებაც გმართებდათ, და ყველაფერი რომ ისე გექნათ, როგორც შეგეფერებოდათ, ხოლო მაინც ამ დღეში ჩაცვენილიყავით, მაშინ უკეთესის იმედებიც გაგვიქრებოდა. ამა წარმოიდგინეთ — სხვათაგან გსმენიათ თუ თავადაც გახსოვთ — რა ძალა გააჩნდათ ლაკედემონელებს, თან არცთუ დიდი ხნის წინეთ, მაგრამ მიუხედავად ამისა, თქვენ დიდებითა და ღირსებით იბრძოდით და ოდნავადაც არ შეგილახავთ ელადის სახელი, სამართლიანობის რწმენით ბოლომდე იომეთ. რისთვის მოგახსენებთ ამას? იმისთვის, ათენელო მოქალაქენო, რომ ნახოთ და ირწმუნოთ ერთი რამ: თუ სიტურთხილეს გამოიჩინეთ, საშიშიც აღარაფერი გექნებათ, ხოლო თუ უზრუნველნი დარჩებით, სასურველიც აღარა აღესრულება რა. მაგალითისათვის ავიღოთ, როგორ დათრგუნეთ თქვენ მაშინ ლაკედემონელთა ძალა, როცა ბეჯითად მოეკიდეთ საქმეს, ახლა კი აგერ ამ კაცის თავხედობას დაუფუფეთებიათ, რაკილა სათანადო გულმოდგინება დაგვიგდია. თუ ვინმე თქვენთაგანი, ათენელო მოქალაქენო, ფიქრობს, ფილიპეს დამარცხება ძნელიაო, მის ძალთა სიჭარბეს რომ ითვალოსწინებს, ამასთანავე იმასაც, — რა მრავლად დაკარგა ციხე-სიმაგრენი ჩვენმა ქვეყანამ, — სწორედაც ფიქრობს იგი. მხოლოდ უწყოდეს მანვე, ათენელო მოქალაქენო, ოდესღაც სწორედ ჩვენ გვემხრობოდა პიდნაც, პოტიდეაც, მეთონეც, მთელი ოლქებითა და შინდაგარეთით, და თუ ახლა იმ კაცს აუყვანია ქვეშევრდომობაში, ადრე დამოუკიდებელნი და თავისუფალნი იყვნენ და ჩვენს თანამდგომობას უფრო ამჯობინებდნენ, ვიდრე მისას. თუ მაშინ ფილიპეს ასე ეფიქრა, ათენელებთან ომი გამიჭირდება — ისეთი სიმაგრეებით არიან ისინი შემოცობულნი და მე აგერ უმოკავშირეოდ რას გავაწყობო, მაშინ იგი ველარ მოიმოქმედებდა იმას, რაც მოიმოქმედა, და ვერც ამოდენა ძალას შეიძენდა. მან მშვენივრად უწყოდა, ათენელო მოქალაქენო, რომ მთელი ეს სიმაგრენი თუ სამხედრო ნაალაფვევი ყველას ეკუთვნის თანაბრად. წესით და კანონით კი, ყოველი მომავლისთვის დანატოვარი სამომავლოდ უნდა დადგინდეს, ხოლო რასაც უსაქმური იკუთვნებს, ის საქმიანს განეკუთვნოს. მან თანდათან დაიმორჩილა და დაიხელთა ყველაფერი: ზოგი სამხედრო ალაფის გზით, ზოგიც სამეგობრო, სამოკავშირეო წესით. ღიახაც, ყველას სურს კავშირი შეკრას და იმეგობროს სალაშქროდ მზადმყოფ ჯალბთან, საშური საქმის აღსრულებად რომ ძალა და გაბედულება შესწევთ. უკეთუ, ათენელო მოქალაქენო,

თუ აღრე არა, ახლა მაინც დაადგებით იმ აზრს, რომ ყველა თქვენგანი ყოველ საჭირო და სასარგებლო საქმეს აღასრულებდეს სამშობლო-სათვის, არ თვალთმაქცობდეს საქმის აღსრულებისას, გასცემდეს და ლაშქრად გადიოდეს ყოველი ასაკოვანი მოლაშქრე, — ერთი სიტყვით, თუ სურვილს გამოიჩენთ დაეყრდნოთ საკუთარ თავს, თითოეული შეეშვათ იმის ფიქრს — მე ხელს არ ვავატოკებ, ყველაფერი სხვამ გააკეთოსო, მაშინ თქვენ მიიღებთ კუთვნილს და ღმერთების ნებით უკანვე დაიბრუნებთ იმასაც, რაც თქვენივე ბედოვლათობით დაგიკარგავთ, ამავე დროს მაგ კაცზედაც იძიებთ შურს. ნურც იმას იფიქრებთ, რომ ახლანდელი კეთილდღეობა ღვთის დარად გაუხანგრძლივდეს მას, სულაც არა! ზოგს სძულს იგი, ათენელო მოქალაქენო, ან შიში აქვს მისი, ან შური, თანაც უმეტესად იმათ, თითქოსდა კეთილად რომ არიან განწყობილნი მისადმი. ეს მის მოკავშირეებსაც სჭირთ და სხვებსაც. რა თქმა უნდა, ყველაფერი ეს მიჩუმათებულია ახლა სულაც თქვენი უგერგილობისა და ფუქსავატობის გამო, რაზეც, ვფიქრობ ხელი უნდა აიღოთ. დახეით, ათენელო მოქალაქენო, ეგ კაცი ისე გათავხედდა, არჩევანის საშუალებასაც არ გაძლევთ მოქმედებისა თუ მშვიდობის დაცვისა. მხოლოდ იმუქრება და, ასე ვთქვათ, ქოქოლას გაყრით. თან არც ისეთი ვინმე გახლავთ, იგი იკმაროს, რასაც ფლობს, პირიქით — ნიდაგ ახალ-ახალ დაპყრობებს ესწრაფვის და ალყაში გვაქცევს, ვიდრე აქ ვსხედვართ და საქმეს ვაჭიანურებთ. როდისღა, ათენელო მოქალაქენო, როდისღა აღასრულებთ, რაც აღსრულებად ჯერ-არს? რას ელოდებით? „ისეთი ჟამია, ვფიცავ ზევსს, რომ გარღუვალად უნდა გარდაგვხდეს გარდასახდელი“. მომხდარი ამბებისთვის თავისუფალი აღამიანები სირცხვილით აგებენ პასუხს. ან ის ზომ არ გწალიათ, გეთაყვა, ერთმანეთთან იაროთ შესატყობად — „ახალი რა ისმისო?“ განა რა შეიძლება იყოს იმაზე ახალი, როცა მაკედონელი აშარცხებს ათენელებს და ელინებზე მამასახლისობს? „რაო, მომკვდარა ფილიპე?“ — არა, ზევსს გეფიცები, ავად შექნილა მხოლოდ“. მაგრამ თქვენთვის რა განსხვავება აქვს ამას? კიდევაც რომ უბედურებას ეწიოს იგი, სულ ტრთია, სხვა ფილიპეს გამოჩხრეკთ, რამდენადაც თქვენი გონება საამისოდლა მომართული. იმდენად თავისი ძალ-მორჭმულობით არ აღზევებულა ეგ კაცი, რამდენადაც ჩვენი უზრუნველობით. ვთქვათ და, მართლაც მომკვდარიყო ფილიპე იმ ბედის განჩინებით, უფრო რომ გვწყალობს, ვიდრე ჩვენ ჩვენსავე თავს, — მაშინ, დარწმუნებული ბრძანდებოდეთ, თუ მხოლოდ საქმეს მიჰყოფდით ხელს, შესძლებდით არეულობით სარგებლობას და საქმეთა სადავე-

ების მომარჯვებას; და რასაც გადაწყვეტილით, აღასრულებდით კიდევ. მაგრამ ამჯერად კიდევ რომ მოგეხელოებინათ ის მარჯვე დრო, მაინც ვერ შესძლებდით ამფიპოლისის აღებას, რადგან საამისოდ არც მომზადება გყოფნიდა და არცა ზალისი. ამრიგად, სურვილი და მონდომება რომ უნდა გამოიჩინოთ და მზად იყოთ საქმეთა აღსასრულებლად, ეს, მგონი, შეგნებული გაქვთ და გულისცემა შეგვრებული, ამიტომაც ამაზე სიტყვას აღარ გავაგრძელებ. რაც შეეხება იმას, თუ როგორ მოემზადოთ, რომ, ჩემი ფიქრით, ამ მდგომარეობას თავი დააღწიოთ, რა სიმრავლის ლაშქარი იყოლიოთ, რა სახსრები ეძიოთ, რათა მარჯვედ და ჩქარა, როგორც მიმაჩნია, მორჩეთ სამზადისს, აი, ამაზე შევეცდები ლაპარაკს. მხოლოდ ერთსა გთხოვთ, ათენელო მოქალაქენო, ჯერ მოისმინეთ და ისე განსაჯეთ ყოველი, წინდაწინვე ნუ წაისწრაფებთ სულს. თუ ვინმე ამთავითვე ფიქრობს, თითქოს მე რაღაც ახალ სამზადისზე ვლაპარაკობდე, ნუ ეგონება, რომ ამით საქმის გაჭიანურებას ვემხრობოდე. ის, ვინც გაიძახის „ჩქარა“ და „ღღესვეო“ — რიგიანს არას გაიძახის. რაც გაუკუღმართდა, ახლა ომით ველარ გავაწაღმართებთ. კარგს იზამს ის, ვინც განაცხადებს, თუ რა ძალები უნდა მომზადდეს, რამდენი და საიდან, რომ ამ ძალებმა იძალოს იქამდე, სანამ ომს არ დავასრულებთ ზავით, ან მტერს არ გავანადგურებთ. ამ პირობით, მარცხი აღარ მოგველის მერმისისათვის. ამას რომ ვლაპარაკობ, ვფიქრობ, არავის შევეშული ხელს წამოაყენოს სხვა წინადადება. ჩემი პირობა კი მოგახსენეთ: დაე, საქმემ დასტურყოს ამის სიმართლე, თქვენ კი მსაჯულნი ბრძანდებოდეთ მხოლოდ.

უწინარეს ყოვლისა, ვფიქრობ, ათენელო მოქალაქენო, უნდა გამზადდეს ორმოცდაათამდე ტრიერი; შემდეგ თვითონ უნდა იყოთ მზად, რომ საჭიროებისთანავე ზომალდებში ჩასხდეთ და ზღვაში გახვიდეთ. გარდა ამისა, ცხენოსანი ჯარის ნახევრისათვის საცმარისი რაოდენობის ცხენთსაზიდი ზომალდებისა და სატვირთო ნაგებობის აგებას გირჩევთ. ყველაფერი ეს საჭიროა, თუკი იგი მოულოდნელად დაარღვევს საზღვრებს და წამოვა პილოსში, ქერონესში, ოლინთოსში, ერთი სიტყვით, ყველგან, სადაც ინებებს. მას უნდა შეაგნებინოთ, რომ მეტად აღარ გამოიჩენთ უდარდებლობას და ილაშქრებთ ისე, როგორც წინათ გილაშქრიათ ეგებამი, პალიარტოსში, რაზეც ბევრს გვითხრობენ, და აგერ ახლა — პილოსში! თუ ამ საქმეს ახლავთ არ აღასრულებთ, მაშინ საჭიროდ მიმაჩნია გითხრათ, გაითვალისწინოთ მაინც იგი. მას ან შიში შეიპყრობს, რაჟამს თქვენს ჩინებულ მომზადებას შეიტყობს, — შეტყობით კი რა თქმა უნდა, გამოწვლილვით შეიტყობს ყველაფერს, რად-

გან არიან, დიახ, არიან ისეთნი, ყველაფერს რომ განუტყულებენ მას და ბლომადაც არიან, — ან მშვიდად დაიჭერს თავს, ანდა ყურადღებასაც არ მიაქცევს ამ ამბავს და უტბად გაეხმება ზაფხვში, რაკილა ამით საშუალებას მოგცემთ, დაუბრკოლებლად შესცუროთ მის ქვეყანაში. ეს არის, რისთვისაც უნდა ემზადოთ. უწინარეს ყოვლისა, როგორც მე ვფიქრობ, ათენელო მოქალაქენო, უნდა შეადგინოთ ლაშქარი იმ მიზნით, რომ განუწყვეტელი საომარი მოქმედებით შეაჭიროთ იგი. არა ათი ათას, გინდაც ოცი ათას მოქირავნეს, არცთუ მაგ ქაღალდზე აღნიშნულ ლაშქარს, არამედ მხოლოდ ჩვენი ქვეყნის მოქალაქეთაგან შემდგარ ჯარს ვამჯობინებდი, რომელიც უყოყმანოდ გაგყვებოდათ. აქვე ჯარის სურსათით მომარაგებაც უნდა გირჩიოთ. რა ძალის იქნება ეს ლაშქარი და რამდენკაციანი? საიდან მიიღებს იგი სურსათს? რა-რიგად უნდა აღასრულოს მან ზემორე ხსენებული სანქმენი? მოგახსენებთ, დაწვრილებით მოგახსენებთ ყველაფერს. მოქირავნეთა აყვანასაც გირჩევთ, ოღონდ ისე არა, მათგან ზიანს იღებდეთ მხოლოდ. თუმცა ყველაფერი გეცოტავებათ და თქვენს ფსევდისმებში ბევრს კისრულობთ, საჭმით კი ვერც ცოტა გაგიკეთებიათ. ჯერ შეკრიბეთ მცირე ლაშქარი და უზრუნველყავით იგი, თუ გეცოტავით, მერმე გააძლიერეთ. სულ ორი ათასი ქვეითის შეგროვებას გირჩევთ. აქედან ხუთასამდე, ვფიქრობ, ათენელი უნდა შეირჩეს, იმ ასაკისანი, თავადვე რომ მიიჩნევთ შესაფერისად; ვინძლო სამხედრო სამსახური გარკვეულ დროში აღასრულონ მათ და ვადა არ გაუგრძელებდეთ, როგორც ამჟამად ხდება, არამედ მოხდეს ისე, რომ თქვენი საჭიროების მიხედვით ერთმანეთი შესცვალონ. ლაშქარს დანარჩენ წილად კი მოქირავნეებს ვარჩევ. ამას უნდა დაემატოს ორასი ცხენოსანი, სადაც სულ ცოტა, ორმოცდაათი ათენელი მაინც იქნება; მათ უნდა აღასრულონ იგივე რიგის სამსახური, რაც ქვეითებმა; უნდა მისცეთ მათ ხომალდები ცხენოსანი ჯარის გადასაცვანად.

ესეც ასე! სხვა რაღა დარჩა? სწრაფმავალი ტრიერი ათი უნდა იყოს. რა თქმა უნდა, თუ იმას უგია ხომალდები, ჩვენც გვეგოს ჩქარმავალი ტრიერები, რათა უსაფრთხოდ შეძლოს ცურვა ჩვენმა ლაშქარმა. მხოლოდ საიდანღა გავაჩინოთ სურსათი? ახლავე მოგახსენებთ და ნათელს მოვფენ ამას. ოღონდ ჯერ ის მიწა გითხრათ, რად მიმართა ასეთი ძალა საკმარისად, ლაშქრობაში მოქალაქეთა მონაწილეობას რად ჩაგჩიჩინებთ. ამ განსაზღვრულ ძალას იმ მოსაზრებით გთავაზობთ, ათენელო მოქალაქენო, რომ ამჯერად ჩვენ არ შეგვიძლია შეგვკრიბოთ იმოდენა ლაშქარი, თანაც მოვამარაგოთ, — რომელიც წინ აღუდგებო-

და მას. ამიტომ ჯერხნობით მხოლოდ ყაჩაღური თავდასხმებით უნდა შევაჭიროთ იგი და პირველ ხანებში სწორედ ამ სახის ომში ჩავითრიოთ. ლაშქარი არც ძალიან დიდი უნდა იყოს (ვინაიდან სურსათსა და ჯამაგირს ვერ ავუთავებოდით), მაგრამ არც ძალიან მცირე. მოქალაქეთა თანამოლაშქრეობას კი იმიტომ გირჩევთ, რომ უწინდელი მაგალითი მაქვს მხედველობაში, როცა, როგორც მე მსმენია, კორინთოში⁹ ჩვენი სახელმწიფო ინახავდა მოქირავნე ლაშქარს, რომელსაც სარდლობდნენ პოლისტრატოსი¹⁰, იფიკრატე¹¹, ხაბრიასი¹² და სხვანი, და თავადაც მივიღიათ მონაწილეობა ამ ლაშქრობაში. ამ მოქირავნეებმა, როგორც მე მსმენია, თქვენს მხარდამხარ დაამარცხეს ლავედემონელებიც. მაგრამ მას აქეთ, რაც მოქირავნენი მარტონი მიდიან ლაშქარად, ისინი ამარცხებენ მეგობრებსა და მოკავშირეთ, ამასობაში კი ზომაზე მეტად გამძლავრდა მტერი. ესენი ზერელედ უყურებენ ჩვენი ქვეყნის ბრძოლას და ურჩევნიათ არტაბადოსთან¹³ გასცურონ ან სადმე სხვაგან. სტრატეგოსიც მათ მიჰყვება უკან; ბუნებრივია, — ვინაიდან ძნელია მეთაური იყო იმისი, ვისაც თავისას არ მიაგებ. რას მოვითხოვ მე? უნდა მოიხსნას დამაბრკოლებელი მიზეზი როგორც მხედართმთავრისათვის, ასევე მოლაშქრეთათვის, მიეგოს მათ მისაგებელი და სწორედ ადგილობრივ ჯარისკაცთაგან შეირჩეს მეთვალყურე მეთაურთა მოსაქმეობის გასაკანონებლად, თორემ დასტურ რომ სასაცილოა, რასაც ჩვენ ვაკეთებთ ახლა. ვინმეს რომ ეკითხათ თქვენთვის: „მშვიდობით სუფევთ თუ არა, ათენელო მოქალაქენო“, — თქვენ უბასუხებდით: „არა, ზევსს გეფიცებით, ჩვენ ზომ ფილიპესთან ვომობთ“. მაგრამ განა თქვენ არ ამოირჩიეთ ათი ტაქსიარქოსი¹⁴, სტრატეგოსები, ფილარქოსები¹⁵ და ორი ჰიპატოსი¹⁶? მერედა რას აკეთებენ ისინი? გარდა ერთი კაციისა, საომრად რომ გაგზავნეთ, ყველა დანარჩენი დღესასწაულების მოწყობით ერთობა ჰიეროპოლისთან¹⁷ ერთად. ვითარცა მძვრწავნი გამოდგამენ თიხის კაცუნებს, ასევე ძვრწავთ და გამოდგამთ თქვენ ტაქსიარქოსებსა და ფილარქოსებს საკრებულოდ და არა საომრად. განა იმისთვის არ გჭირდებოდათ, ათენელო მოქალაქენო, ტაქსიარქოსნი და თქვენივე თავკაცი, რომ ქვეყანა ძლიერებას სწეოდა? მაგრამ თუ ლემნოსზე თქვენმა ჰიპარქოსმა უნდა გასცუროს, ხომ არ შეიძლება ჩვენი ქვეყნის კეთილდღეობისათვის შემოძრა მხედრებს მენელაოსი¹⁸ ჰიპარქოსობდეს? ამ უკანასკნელის დასაძრავად სულაც არ მითქვამს ეს, მხოლოდ ამ თანამდებობაზე თქვენგან ამორჩეული უნდა იდგეს, ვინც გინდა იყოს იგი.

შესაძლოა, ჩემი ნათქვამი კი გეტყვამართათ, მაგრამ უფრო მაინც

ფულის საკითხის მოსმენას ინდომებით ალბათ... თუ რა თანხას ვიკმარებთ და რა გზით გამოვძებნიო მას. ახლავე მოგახსენებთ, გეტყვით ფულზეც: ლაშქარს სურსათისთვის, სულ ცოტა, ოთხმოცდაათი ტალანტი მაინც მოუწევდა; ათ ჩქარმავალ ხომალდს — ორმოცი ტალანტი, თვითრად — ოცი მნა¹² თითოეულ ზომალდს, ამდენივე — ორი ათას მხედარს, რათა თითოეულმა მხედარმა თვითრად მიიღოს ათი დრაქმა¹³, ხოლო ორასმა ცხენოსანმა, თუ თითოეული თვითრად ოცდაათ დრაქმას მიიღებს, — თორმეტი ტალანტი. ვინმეს თუ ჰგონია, ომში მიმავალი ლაშქრისათვის სურსათი საკმარისი არ არის, მცდარად ჰგონია ეს. კარგად ვიცი, საქმე რომ ასე წარიმართოს, დანარჩენს ლაშქრობებიდან მიიღებს ჯარი, ისე რომ არც ელინები გაანაწყენოს, არც მოკავშირენი, და გასამრჯელოდ ესეც ეყოფათ. მე, ჩემი მხრით, მზადა ვარ მონაწილეობა მივიღო ლაშქრობაში და საკადრისად მივიზღო, თუ ასე არ იქნეს ეგ. ხოლო საიდან მიიღოთ ფული, რისთვისაც მოგიწოდებთ. ახლა ამაზე ვიტყვი.

შავიშავლის გაანგარიშება

თანხა ეს გახლავთ, ათენელო მოქალაქენო, რაც აგერ მოგახსენეთ. რაყამს არჩევნებს შეუდგებით, შეუდგებით ისე, როგორც საჭიროდ მიიჩნევთ ამას, რომ მხოლოდ ფსევდესმებითა და წერილებით კი არა, საქმით ებრძოლოთ ფილიპეს.

მე მგონია, გაცილებით უკეთ გაართმევდით თავს ომისა და მთელი ამ მზადების საქმეთ. თუ გაითვალისწინებდით იმ ქვეყნის პირობებს, ათენელო მოქალაქენო, რომელსაც ეომებით და მხედველობაში მიიღებდით, რომ ფილიპეს საქმეთა აღსრულებისას ხშირად ხელს უშართავს ქარკეთილები და წელიწდეული დრონი. უდარაჯებს რა ზაფხულის ტაროსს ან ზამთარს, მოქმედებას იწყებს სწორედ იმ დროს, როცა ჩვენ იქეთ გასვლის საშუალება გვესპობა. ამრიგად, გემართებს არა სამხედრო დახმარებით დაკმაყოფილება, რითაც საქმეს ვერ გავიწმარებთ, არამედ ჯარის შექმნა და მუდმივი საომარი მზადყოფნა. საზამთრო სადგომებად ივარგებს ლემნოსი, თასოსი, სკიათოსი¹⁴ და იმ მხარის კუნძულები, სადაც მოიძევება ნავსადგურები, სურსათი და ყველაფერი, რაც ლაშქარს სჭირდება. ხოლო წლის იმ დროს, როცა ქარი საშიშროებას არ ქმნის და ნაპირებთან მისვლა ადვილია, ანგლი არ აქნება გაღასხდეთ პირდაპირ ხმელეთზე ან ნავმისადგომების კლდის ჯაჭვით

თუ როდის და როგორ გამოვიყენოთ ეს ჯარი, ამას სათავისდროისოდ განსჯის თქვენგან არჩეული ხელისუფალი. რისი გაცემებაც თქვენ გმართებთ, ეს მე უკვე დავწერე. და, თუ ყველაფერს ყოველგნით გაითვალისწინებთ, ათენელო მოქალაქენო, — უწინარესად მხედველობაში მაქვს ფული, — აგრეთვე წესრიგში მოიყვანთ ყველა დანარჩენ საქმეთ, ქვეით ჯარს, ტრიერებსა და ცხენოსან ჯარს, თუ მთელ ამ მხედრობის კანონის ძალით უკარნახებთ საომარ მზადყოფნას, იქნებით ფულის ხაზინადარნი და შემკრებელნი, მხედართმთავარს საქმეთა ანგარიშს მოსთხოვთ, — მაშინ ბოლო მოვლემა ერთსა და იმავე საკითხებზე დაუსრულებელ ბჭობას, რასაც არავითარი საქმიანი შედეგი არ მოსდევს. თანაც შესძლებთ, ათენელო მოქალაქენო, მოსწყვიტოთ იგი არსებობის უმთავრეს წყაროს. კერძოდ, რა წყაროა ეს? საქმე ისაა, რომ ფილიპე თქვენთან თქვენივე მოკავშირეთა ხარჯზე ეწევა ომს, ტყვედ მიჰყავს ზღვაოსნები და ჰკრეფს ალაფს. კიდევ რა? გასაჭირი აღარ შეგაჭირვებთ გარედან და აღარ განმეორდება ერთხელ მომხდარი, როცა ეგ კაცი თავს დაესხა ლემნოსს, იმბროსს და ტყვეებად წალალა თქვენი მოქალაქენი, მერმე ტერესტოსთან¹⁵ სავაჭრო ხომალდები დაიხელთა და ურიცხვი განძეული იგდო ხელთ, ბოლოს მართათონზე ჩამოხდა და ჩვენი სანაპიროდან საღვთო ხომალდი დაიტაცა. თქვენ კი ვერც წინ აღდგომიხართ მას და ვერც დროული სამხედრო დახმარება გაგიხერხებიათ. როგორ ფიქრობთ, რატომ ხდება ეს ასე, ათენელო მოქალაქენო? პანათენური და დიონისური დღესასწაულები¹⁶ გარკვეულ დროს იმართება მუდამ, იმის მიუხედავად, ერთისა და მეორის გამართვა უვიცს დაეკისრება კენჭისყრით თუ მეცანს. მერე ამაზე ამდენ ფულს ხარჯავთ, რამდენსაც არც ერთ საზღვაო ლაშქრობაზე, თანაც რაც ამას დავიდარაბა უნდა, არ ვიცი, კიდევ სხვა რამესაც თუ უნდა ეგოდენი. ამასობაში კი აგვიანებთ დროულ საზღვაო ლაშქრობას მეთონეში, პაგასაში თუ პოტიდეაში. ასე ხდება, რადგან ეს დადგენილია კანონით და ყველა თქვენგანმა წინდაწინვე უწყის, ვინ იქნება ქორეგოსად ან გიმნასიარქოსად¹⁷ ფილედან, ვისგან როდის რა მიიკერძოს და როგორ გაისარჯოს. ამ საქმეში კი არავინ იჩენს არც დაუდევრობას, არც რამე უყურადღებობას. ხოლო სამხედრო საქმეებში არაფერია გათვალისწინებული და გარიგებულო; ამიტომ ყური მოუტრავთ თუ არა ტრიერარქოსთან¹⁸ დანიშვნისა და მათ შორის ქონების განაწილების ამბავს, მყისვე ვამტიკებთ უცხოელთა და განკერძოებულ პირთა ხომალდებზე გადასხმას, მერმე ისევ თავად გავემგზავრობო, კიძახით, შემდეგ შემცვლელებზე ვლაპარაკობთ, შემდეგ... ეს საბაჟო საქმე ასე ჯანჯლდება.

ვიციწყებთ იმას, რისთვისაც საზღვაო ლაშქრობის წამოწყებას ვლამობდით. ამრიგად, სამოქმედო ვადას სამზადისს ვანდომებთ, ხოლო დრო და საქმე არ უცდის ჩვენს გაურჯელობასა და მიზეზობას. ამასობაში კი ჯარი, რომელზედაც იმედს ვამყარებთ, სწორედ საჭირო ჟამს უმოქმედოდ დგას. ის კაცი კი ისე გათავხედდა, ევბეელებს ამ უსტარს უგზავნის:

უსტარის კითხვა

ამაში, ათენელო მოქალაქენო, რაც აქ წავიკითხეთ, სამწუხაროდ, ბევრი რამ მართალია, თუმცაღა მოსასმენად არასასიამოვნო. თუ უსიამოვნო საუბარს ავირიდებდით ისე, რომ ამით ავირიდებდით უსიამოვნო წყენასაც და საქმესაც, მაშინ დიახაც ელირებოდა სასიამოვნო საუბარი ხალხთან. მაგრამ თუ სიტყვებში მხოლოდ სიამოვნება ვეძიეთ საქმის საზარალოდ, სამარცხვინოდ მოვიტყუილებთ თავს და საჭოჭმანოდაც გავიხდით საქმეს. სამარცხვინოა აგრეთვე იმის გაუთვალისწინებლობა, რომ საქმით დაუყოვნებლივ მხარი არ დაუჭიროთ მათ, რომელთაც ომის სწორედ წარმართვა სურთ, და არ მისცეთ მათ მოქმედების თავისუფლება. ისევე, როგორც სარდალი უძღვება ჯარს, ხალხი სახელმწიფო საქმეებს უნდა გაუძღვეს, მხოლოდ მაშინ აღესრულება მათი განბჭობილი და არაღის დაჭირდება ძალდატანება საქმეთა აღსასრულებლად. თქვენ კი, ათენელო მოქალაქენო, ხელთა გაქვთ ყველაზე მეტი ძალები, ტრიერები, პოპლიტები,¹⁹ ცხენოსნები, ფულადი სახსარი და ყველა ამ შესაძლებლობით ჯეროვნად დღემდე არ გისარგებლიათ; მხოლოდ, ვითარცა ბარბაროსები, შიშველი ხელეებით ეწვეით ომს ფილიპესთან; როგორც დაჭრილი მუღამ მტკივან ადგილზე ივლებს ხელს, თუ დარტყმა შეუწაცვლევ, ისიც ხელს შეინაცვლებს, მაგრამ შეეწინააღმდეგოს ან თვალი გაუხსნოს მოწინააღმდეგეს — ამის არც სურვილი აქვს, არც ძალი შესწევს — თქვენც ასევე: თუ ქერონესში იგულვეთ ფილიპე, აქეთ გზავნით სამხედრო დახმარებას, თუ პილოსში იგულვეთ და — იქეთ. იმის კვალობაზე, სადაც თავს ამოპყოფს იგი, ზერე-ქვერე დარბიხართ და თქვენზე გახელმწიფების ძალას ანიჭებთ მას, რადგან რიგიანად ვერ წავიგმართავთ ომი, წინააღმდეგ ვერაა განგიჭვრეტიათ, სანამ ყოველი არ გამზეურდება ან აგერ-აგერ არ მოეფინება ნათელი. ეს, შესაძლოა, უწინაც ასე იყო, მაგრამ ახლა უკიდურეს საზღვარს მიაღწია, რაც უკვე შეუწყნარებელია. ისიც კი მგონია, ათენელო მოქალაქენო, რომ ჩვენი სახელ-

მწიფოს საქმიანობით შეურაცხყოფილმა ღმერთთაგანმა აღჭურვა ფილიპე ასეთი დაუცხრომელი ქმედებით. აშკარაა, მაგ კაცს ის რომ ეკმარა, რაც აღრე მიიკერძა და ზელში იგდო, და ამის მეტი აღარც რა ენდომა, ვფიქრობ, თქვენ სასიამოვნოდ დაგრჩებოდათ ეს, თუმცაღა მართო ამითაც ლაჩრის უმსგავსო სახელს და უდიდეს სირცხვილს მოუხვეჭდით ხალხს. მაგრამ ახლა, როცა იგი ნიადაგ ტაციობს და ახალ-ახალ დაპყრობებს ესწრაფვის, ამან შესაძლოა შეგაგულიანოთ, თუ ჯერ მთლად არ წარგვეთიათ სასო. მე მიკვირს, ათენელო მოქალაქენო, რად არ აღშფოთდება რომელიმე თქვენგანი ახლა, როცა ხედავს, რომ ომი დავიწყეთ ჩვენ ფილიპეს დასასჯელად და ამთავრებს მას ფილიპე ჩვენს დასასჯელად. ზომ ცხადია, ამიერიდან თავად აღარ შეჩერდება, თუ ჩვენ არ შევაჩერებთ. ჩვენ კი იმას ველოდით, შეჩერდება თუ არა იგი? ან იმას, რომ გავზავნით ცარიელ ტრიერებს, დატვირთულს იმ იმედებით, აქ გამოსულნი რომ ლაპარაკობენ, და მერე ამით წალმა წავა საქმე? ნუთუ ხომალდებზე თავად არ უნდა დავსხდეთ? ნუთუ ჩვენვე არ უნდა ვილაშქროთ ჩვენივე ჯარის ნაწილებით ახლა მაინც, თუ აღრე არ გვიქნია ეს? ნუთუ ზღვით არ უნდა დალაშქროთ მაგ კაცის ქვეყანა? „სად უნდა მივაყენოთ იქ ზღვაოსნები?“ — იკითხა ვილაცამ. თვით ომის მსვლელობა გვიჩვენებს ამას, ათენელო მოქალაქენო, ოღონდ ჯერ საქმეს მივხედოთ: ხოლო თუ შინ ვისხდებით და მხოლოდლა ორატორთა ენაკვიმატობითა და ურთიერთგანქიქებით შევიტყვეთ თავს, აქედან სახიერო არა გამოვა რა. ვფიქრობ, სადაც უნდა წარგზავნოთ მოქალაქეთა ნაწილი, თუნდაც მცირე, ბრძოლაში ეს ღმერთების წყალობას გწევთ და კეთილ ბედს, ხოლო თუ წარგზავნით მხოლოდ სტრატეგოსს ცარიელი ფსეფისებითა და აქ, ტრიბუნაზე გამოთქმული იმედებით, ვერსად, ვერასდროს ამით ხელს ვერ წარიმართავთ. ამასობაში მტრები იცინიან, ხოლო მოკავშირენი ჭირივით უფრთხიან ლაშქრობას. შეუძლებელია, ყოვლად შეუძლებელია, რომ ერთმა კაცმა შეძლოს ყველა იმ საქმის აღსრულება, რასაც თქვენ ინებებთ; დაპირება და დაიმედება ადვილია, აგრეთვე — ხან ერთისა და ხან მეორის განქიქება, მაგრამ ამით სახელმწიფოს საქმე ზარალდება მხოლოდ. როცა, მაგალითად, სტრატეგოსი მიუძღვის უბედურ მოქირავნეთა ჯარს, რომელიც ჯამავირს არ იღებს, თქვენს შორის ცოტა როდი მოიძეება ისეთი, მცდარად რომ წარმოსახავს იმ სტრატეგოსის საქმიანობას, და თქვენ კიდევ უსმენთ მავანის სიტყვებს, ათასნაირი გადაწყვეტილებანი გამოგაქვთ და — აბა, რას უნდა მოველოდეთ აქედან? როდისღა მოეღება ბოლო

ყოველივე ამა? მხოლოდ მაშინ, ათენელო დარბაისელნო, როცა ერთ-
სა და იმავე ადამიანებს დაკისრებთ როგორც მხედრობას, ასევე მხე-
დართმთაფრის საქმეთა განრიგებას, აგრეთვე ანგარიშს მოსთხოვთ
შინმობრუნებულთ და ყურმოკრულად კი არ გეცოდინებათ თქვენივე
საქმე, არამედ პირადად იქნებით ამ საქმის მონაწილენი. ამჟამად კი
ისეთი სამარცხვინო ვითარებაა, რომ მხედართმთავართაგან თითოეულს
ორგზის ან სამგზის ასამართლებენ ისეთ საქმეზე, სასიკვდილო განა-
ჩენს რომ იმსახურებს, მაგრამ არც ერთ მათგანს იმის გაბედულება
კი არ ყოფნის, ერთხელაც მტერს ეკვეთოს და მას შეაკლას თავი. მო-
ნებზე ნადირობისა და მძარცველობისთვის ურჩევნიათ მათ საკვდილი,
მაშინ როდესაც სიკვდილი, სასამართლო გადაწყვეტილებით განჩინე-
ბული, ბოროტმოქმედის ზედრია, სტრატეგოსს კი ომში, ბრძოლად
შემართულს შეჰფერის სიკვდილი. ზოგი ჩვენთაგანი კიდევ ქალაქში
დადის და ჰმებს ავრცელებს, თითქოს ფილიპე ლაკედემონელებთან
ერთად დამხობას უქადის თებეს და არღვევს სახელმწიფოს, ან კიდევ
მან თითქოს უკვე წარგზავნა მეფესთან ელჩობა, ან კიდევ იგი ქალა-
ქებს ამაგრებს ილირიაში... ერთი სიტყვით, ყველანი ვთხზავთ ჭორებს
და ამ ჭორების კვალობაზე ვირჩებით. მე კი მგონია, ათენელო დარ-
ბაისელნო, თუნდაც ღმერთებს დავიფიცებ, ეგ კაცი დაათრო გარ-
დახდილ საქმეთა ბრწყინვალეობამ, ძილშიაც კი სხვა უფრო ღიმილ საქ-
მეები ელანდება, რამდენადაც ვერ ხედავს ვერავის სხვა ისეთს, ვინც
წინ აღუდგება მას, თანაც აგულდიდებს წარმატებით გარდახდილი
საქმე. მაგრამ არც ისე ირჩება, ვფიცავ ზეჟს, რომ ჩვენ შორის ყვე-
ლაზე ბრიყვიც კი მიხვდეს, რის აღსრულებას აპირებს იგი. ბრიყვთაგანნი
კი სწორედ ისინი გახლავან, ზემოთხსენებულ ჭორებს რომ თხზავენ.
მაგრამ შევეშვათ ამ ლაპარაკს და შევიგნოთ უბრალოდ, რომ ეგ კაცი
მტერია ჩვენი, იჩემებს ჩვენს კუთვნილს და აგერ რამდენი ჰანია, გვი-
ტევს, ვიდრე ჩვენ სხვისი იმედითლა ვჯახრობთ. ყველაფერი ეს ჩვე-
ნი ბრალთა, მომავალიც ჩვენზე ჰკიდია და, თუ ახლა ჩვენ მას იქეთ არ
დავუწყებთ ომს, მაშინ თვითონვე შემოგვიტევს აქეთ. თუ ყოველივე
ამას გავისივრებდეთ, მაშინ რიგიან გადაწყვეტილებასაც მივიღებთ
და ფუჭსიტყვაობასაც თავს დავაღწევთ. მარჩიელობა კი არა, იმის
კარგად ცოდნაა საჭირო, რომ საქმე წაგიხდებათ, თუ გონს არ მოხ-
ვალთ და არ აღასრულებთ იმას, რაც საჭიროა. რაც შემხება მე, არც
სხვა დროს დამისახავს მიზნად, მეტქვა სასიამოვნო რამ, თუ ჯერ მის
სარგებლიანობას არ ვირწმუნებდი, და ახლაც ყოველი გულახდილად
მომიხსენებია თქვენთვის, არა დამიშალია რა. რაკილა ვიცი, კარგი

რჩევის გაგონება არ გაწყენთ, ვისურვებდი იმასაც არგოს ამ რჩევაში,
ვინც გირჩიათ იგი. მაშინ შევძლებდი, ფაცილებით მეტი სასიამოვნო
რამ მეტქვა თქვენთვის. თუმცა არ ვიცი, რა მომელის მე ჩემი სიტყ-
ვისათვის, მაინც დარწმუნებული ვარ, რომ გარგებთ იგი, თუ საქმედ
აქცევთ მას, და მეც ხომ ამად გავრჩილვარ. გამარჯვებულშიც შენახოს,
ვინც საყოველთაო სარგებლობისათვის იღვწის.

მშვიდობისათვის

ლიბანოსის წინათქმა

ამფიბოლისისათვის წარმოებული ომი გაპიანურდა; ფილიპემაც და ათენელებმაც ინდომეს ზავი. ათენელებმა — ომის წარუმატებლობის გამო, ფილიპეს კი სურდა აღესრულებინა ის, რასაც თესალიელთ და თებელთ შეპირდა. თებელთ იგი შეპირდა ორქომენისა და კორონეას, ბეოტიის ქალაქთა გადაცემას; ხოლო ორთავე ამათ — ფოკიდური ომის შეწყვეტას. მაგრამ ეს შეუძლებელი იყო, სანამ ათენელებთან პქონდა ომი. ეგ იმიტომ, რომ წინათ, როცა იგი ფოკიდაში შეჭრას ღამობდა, ათენელებმა ხომალდებით შემოუარეს ეგრეთწოდებულ პილებს, ან სხვაგვარად წოდებულ თერმოპილებს და გასაღველი გზა ჩაუკეტეს. ახლა კი, ზავი რომ დადო ათენელებთან და აღარა აბრკოლებდა რა, გაიარა პილები, დაიმორჩილა ფოკიელთა ტომი და დანარჩენი ბერძენები აიძულა, ფოკიელთა ქვეყანა მიეღოთ ამფიქტიონიაში და მათი ზემო — საპქოი. მერმე ელჩობა წარგზავნა ათენს, რათა იქ ღირსეცნოთ მისი ბრძანებული. დემოსთენესც დათმობას არჩევს, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ეს საქმე სამართლიანად მიაჩნია, პირიქით — უსამართლობად რაცეს მაკედონიის მონაწილეობას ათენის საბჭოში, მაგრამ შიშობს, ვაითუ სხვაგვარად იძულებულნი შევიქმნეთ მთელი სანეგრძნეთის წინააღმდეგ გარდაგზავნისო საერთო ომი. იგი ათენელთ ამცნობს, დანარჩენი ბერძენები რამეს მოიმიზეზებენ და ერთიანი ძალებით დაგვიწყებენ ომს, თუ მათ ჩვენს საწინააღმდეგო საბაზს მივცემთო იმით, რომ მხოლოდ ჩვენ დავარდვეთო ამფიქტიონთა შეთანხმებას. ამიტომ უმჯობესად მიიჩნევს ზავს, — მით უმეტეს ახლა, როცა ფილიპემ პილები გამოგვლო და ატიკაში შემოჭრა ძალუქა, — ვიდრე მცირედისათვის დიდ ხიფათში ჩავარდნას.

მშვიდობისათვის

ვითარცა ვჭკრეტ, ათენელო ვაყვაცნო, საქმეთა ახლანდელ ვითარებას მრავალი სიძნელე და შეფოთი ახლავს არა მხოლოდ იმიტომ, რომ მრავალი რამ დაკარგულა უკვე და დაკარგულზე საკარგისიტყვო აღარა გვშთენია, არამედ იმიტომაც, რომ რაც გადაგვრჩენია, იმასაც ყველანი ერთიანი მიზნით არ წარვმართავთ — ერთნი ერთს არჩევენ, სხვანი — სხვას. ესე საქმე, სამძიმო ბუნებით და საძნელო განსჯად, თქვენ კი —

დევ უფრო დაამძიმეთ, ათენელო მოქალაქენო! სხვა რიგის ადამიანები, ჩვეულებისამებრ, აღსრულებამდე გაარიგებენ საქმეს, თქვენ კი — აღსრულების შემდეგ. კარგა ხანია ასეთი რამეც მოგვდგამს, ვითარცა ვუწყი, რომ რაჟამს სცდებით, პატივს სდებთ მამხილებელს და მართლგანმსჯელად მიიჩნევთ მას, მაგრამ თვით განსასჯელ საქმეს გაუბრით. თუმცა სინამდვილე ესევეთარია, მე ვფიქრობ და თქვენც ამ რწმუნებით წარმოგიდგეით, რომ თუ უხმაუროდ ისურვებთ მოსმენას და პირში უადგილოდ არ მეცემით, — როგორც სახელმწიფოსეულ საქმეთა, მეტადრე ამ რიგის საქმეთა მბრჭობელთ არ შეჰფერის ეს, — მაშინ შევუდგები გამორჩევით განსჯას იმისას, რაც გაგვიუმჯობესებს აწინდელს და აგვინაზღაურებს უწინდელს.

ჩინებულად ვუწყი, ათენელო დარბაისელნო: იმაზე ლაპარაკით, რაც უკვე ერთხელ უთქვამს კაცს, შეუძლია თავი გამოიჩინოს ყველამ, ვინც თავმედლიდა; მაგრამ ისე საჭოჭმანოდ და საძრახად მივიჩნევ ამას აუცილებლობის მიუხედავად, რომ ამისგან თავი შორს დამიჭერია. განაღა მაინც ვფიქრობ: იმ საქმისათვის, რომლის განსჯას ახლა უნდა შევუდგე, უკეთესი იქნებოდა, ზოგი რამ ჩემგან აღრე თქმულიც არ დაგვიწყნოდათ. რაც შემეხება მე. ათენელო დარბაისელნო, მაშინ, როცა ზოგ-ზოგები გარწმუნებდნენ თქვენ, ეგებეზე ამტყდარა შეფოთმი პლუტარქეს¹ დახმარებოლით სამხედრო ძალებით და, ამრიგად, უსახელო, თანაც საზარალო ომს შესდგომოლით, — მე ვიყავ პირველი და ერთადერთი, წინ რომ აღვუდექ მავ მცდელობას; მაგრამ ღამის დამგლიჯა მაშინ იმ ხალხმა, მცირე გამორჩენისთვის თქვენ დიდ-დიდი შეცდომების ჩასადენად რომ გაგულიანებდათ. გამოხდა მცირე ხანი, თავს დაიტეხეთ სირცხვილი და დაიწიეთ ისეთი რამ, რაც მანამდე არ დაუწყებია არცერთ კაცთაგანს. მაშინ კი ყველამ ერთად იცანით ავის მარწმუნებლობა მათი და ჩემი კეთილმრჩეველობაც. მერმეც, ათენელო დარბაისელნო, როცა გნახე, მსახიობი ნეობტოლემოსი² სარგებლობდა ხელოვანის ზღუდუხელობით და უდიდეს ზიანს უმზადებდა ქვეყანას — თქვენს შინაგანსჯილს გარეთ ფილიპეს განსასჯელად აქცევდა, — მე წარმოგიდგეით და ეს გაუწყეთ თქვენ, ოღონდ არც პირადი მტრობით და არც ცილისწამების გულისთვის, როგორც ეს შემდეგ დაადსტურა საქმემ. ამჯერად ვერცერთ ნეობტოლემოსისათვის დამაშვრალ მჭერმეტყველს დავდებ მსჯავრს (ასეთი არავინ ყოფილა მჭევრმეტყველთაგან), თვინიერ თქვენისა. მაგრამ თქვენ ჭეშმარიტად რომ გეხილათ დიონისეს³ ტრაგიკოსნი და სამშობლოს ხსნაზე და საერთო საქმეზე არ ყოფილიყო სიტყვა, მაშინ არც ამ სიტყვას შეეგებებოლით

სიხარულით და არც მე — მტრობით. თქვენ, ვფიქრობ, ხვდებით, რომ მან მტრის ქვეყანაში იმოგზაურა ვალების შესაგროვებლად და წამო-საღებად, როგორც თავად თქვა, და აქ კიდევ — ლიტურგიის⁴ აღსას-რულებლად. იგი ხშირად სიტყვითაც ადასტურებდა, თუ როგორ შე-იძლება საშინო ვუწოდოთ იმას, ვინც ღალმით შეძენილ თავის ქონებას გამოლმით ეზიდებაო. მაგრამ მაშინ როგორღა შეძლო, რომ მშვიდო-ბის წყალობით აქ მოკრებილი ყოველი მონაგები იქ წააგო და გაფან-ტა? ეს ორთაგანი საქმე, რაც გიწინასიტყვეთ, სიტყვამვე ცხადყო, მართლ და დასტურ ჩემგან გამოჩინებულმა. და აგერ, მესამე საქმეც, ათენელო დარბაისელნო (როგორც კი ამაზე ლაპარაკს მოვრჩები, შე-ვუღდეგი იმ საკითხს, რისთვისაც აქ გამოველ): რაუამს ელჩებმა სამ-შვიდობო ფიცი დაედეთ და მოგბრუნდით, მრავალი გპირდებოდით მაშინ თესპიისა და პლატეის⁵ აშენებას, იმასაც, რომ ფილიპე იხსნიდა ფოკიდას, თუ ხელისუფალი გახდებოდა, თებეს სახელმწიფოს მოსახ-ლეობას განყოფდა, ჟუფლებდით ოროპოსს და ამფიპოლისის⁶ სანაც-ვლოდ ეგებე გადმოგეცემოდით. თქვენაც ამ რიგში იმედებს აყოლილ-ნი ცუდმაშვრალბდით, ფოკეელნი ბედის ანაბრად მიაგდეთ, მე კი მაშინ არც რამ ტყუილი იმეორებია, არც სიჩუმის გზას დავდგომივარ, რის ჭეშმარიტებაშიც ახლავე დაგარწმუნებთ; პირიქით, გაფრთხილებ-დით, — როგორც თავად უნდა გახსოვდეთ ეს, — რომ მაგებებისა არა მჯერა და ვინც დაჯერებას ლამობს, ცუდმაშვრალბსამეთქი.

ყველა ამისთვის, რაშიც მე სხვებზე უკეთესი წინამხედველი ეყო-ფილვარ, ერთი წაშითაც, ათენელო დარბაისელნო, ვაგლახად არამც და არამც არ ავიფხორებ; არც იმას ვაპირებ, რომ ეს განსჯა და წინაგუ-მანი სხვა რამეს მივაკუთვნო, გარდა ორისა, რასაც ახლავე მოგახსე-ნებთ. პირველია ბედი, ათენელო დარბაისელნო, რომელიც ადამიანის ყოველ ძალასა და სიბრძნეს აღემატება. მეორე ისაა, რომ უანგაროდ განვსჯი და განვჩხრეკ საქმეს, ჩემს პოლიტიკურ საქმიანობაში პირად გამორჩენას ვერავინ დამწამებს, ვერცა თუ ჩემი სიტყვის სიწრფელეს გახდის საეჭვოდ.... სიკეთის ღილდოს იმზომ მივიღე, რაზომ კეთი-ლად წარიმართებინა საზოგადო საქმენი. როცა ვერცხლის ფულს⁷ სას-წორის ერთ მხარეს ვდებთ ზოლზე მხოლოდ, ცალმხრივად დაწონილი ვერ ასწონის საქმეს. ერთი რამ კი, მე მიმაჩნია, ამთავითვე უნდა მოხ-დეს: კერძოდ ის, რომ სამოკავშირეო, საგადასახადო თუ სხვა საქმე, ყურადღებას მიიქცევს იგი; და ვინც ასე იქცევა, ვერასოდეს სწორად რასაც კი ვინმე სახელმწიფოსთვის ამჯობინებს, ისე უნდა აღესრუ-ლოს, არ დაირღვეს არსებული მშვიდობა; არა იმიტომ, რომ იგი ქება

და ღირსებაა თქვენი, არამედ იმიტომ, რომ თავიდანვე გიჯობდათ, არ დაგედოთ ეს ხელშეკრულება, ვიდრე დადებული დაარღვიოთ ახლა. ჩვენ ხომ მრავალი რამ წავაგეთ მაშინ, როცა გაცილებით უსაფრთხო და იოლი იყო ომი, ვიდრე ახლაა. მეორე მხრით, თვალ-ყური უნდა გექიროთ, ათენელო დარბაისელნო, რომ ხალხთა ეს კრებული, ამფიქ-ტიონებად⁸ რომ რაცხს თავს, არ ავებოროთ და ერთობლივი ომის საბაბი არ მივცეთ საკუთრივ ჩვენს წინააღმდეგ. მე მგონია, კვლავ რომ დაგვეწყო ომი ფილიპესთან ამფიპოლისის ან კერძო რამ კინკლაობის საბაბით, და ეს არ შეხებოდა თესალიელთ, არგოსელთ თუ თებელთ, მაშინ არც ერთი ამათგანი ომს არ აგვიტეხდა. ყველაზე ნაკლებად კი ამას იზამდნენ — ნუ ახმაურდებით, სანამ არ მოისძენთ — თებელნი, არა იმიტომ, რომ თქვენ გაამებდნენ ამით ან ფილიპეს გაანაწყენებ-დნენ, არამედ უწყიან კარგად, — თუმც კი ზოგიერთნი ბრიყვებად თვლიან მათ, — რომ თუ ომს თქვენს წინააღმდეგ წამოიწყებდნენ, თა-ვად ყოველ უბედურებას დაიტეხდნენ, ხოლო სიკეთეს სხვა მიიკერ-ძებდა, სრულიად უქმად მჯდომელი. ამრიგად, ისინი თავს არ ჩაიგდებ-დნენ ამ საფრთხეში, რამდენადაც არ ექნებოდათ არც საფუძველი და არც მიზეზი ომისთვის. ასევე, თებელებთან რომ გვეომა ოროპოსის-თვის ან სხვა რამ კერძო მიზეზით, ვფიქრობ, დიდად არ ვივინებდით თავს: ჩვენაც და იმათაც, ალბათ, გამოგვიჩნდებოდნენ სამხედრო მო-კავშირენი, რომლებიც ჩვენს მხარდამხარ იბრძოლებდნენ, თუ ვინმე მომხმელური დაგვეცემოდა შინ, მაგრამ სხვებზე თავდასხმისას არ თა-ნაილაშქრებდნენ არავისთან. სამხედრო კავშირნი ხომ ამგვარნი არიან საზოგადოდ და ზოგიერთზე კი უნდა შევაჩეროთ ყურადღება. საქმის ვითარება ასეთი გახლავთ: ამათაგან ყველანი თანაბრად არ არიან კეთილგანწყობილნი ჩვენსა და თებელთ მიმართ, გინდ სხვათაგან უძლეველნი ვიყოთ და გინდ სხვათა მძლეველნი. ცხადია, თავისთვის სხვათაგან უძლეველობა ურჩევნია ყველას, რამეთუ არავის სურს დაძლეული და დამონებული იყოს ვინმესაგან. ამრიგად, რას მივიჩნევ საშიშრად, რისთვის უნდა გაგაფრთხილოთ? ომმა უნდა იქონიოს სა-ერთო მიზეზი და ერთიანი მიზანი მოგებისა, რაშიც ყველა შეეცდე-ბოდა დაედო წილი. მაგალითად, არგოსელნი, მესენიელნი, მეგალო-პოლისელნი ან დანარჩენი პელოპონესელნი თუ დაინახავენ, რომ ლა-კედემონელებთან საქმიან ურთიერთობას ვიჭერთ და თითქოს თანა-ვუგერძობთ კიდევ ზოგიერთ მათ მოქმედებას, — ესენი გაგვიმტერ-დებიან მაშინ. თებელნი ახლა თუ მტერნი არიან ჩვენი, მალე უმ-ტრესნიც რად არ იქნებიან, როცა ყველაფერში არაკეთილგანწყობი-

ლებას ვამყლავნებთ მათ მიმართ და თავშესაფარს ვაძლევთ მათგან ლტოლვილ ხალხს. თუ ამასვე იქმენ თესალიელნი იმის გამო, რომ ფოკიდელ ლტოლვილთ ვინახავთ, ასევე ფილიპეც, — რადგან ხელს ვუშლით ამფიქტიონიაში მის გაერთიანებას, — ვშიშობ, ყველამ საკუთარი უკმაყოფილების საფუძველზე ერთად არ აგვიტეხოს ომი; დიახ, საშიშია, ათენელო დარბაისელნო, ამფიქტიონთა დადგენილება არ მოიმიზეზონ და აუცილებლობით, თუნდაც თავიანთ საზარალოდ, ომში ჩვენს წინააღმდეგ არ ჩაებას თითოეული ქვეყანა, როგორც ეს მოგვევიდა, მაგალითად, თებელეთან. თავად უწყით კარგად, რომ ახლა თებელნი, ფილიპე და თესალიელნი, თუმცა ერთსა და იმავე მიზანს არ ისახავენ, მაინც ერთსა და იმავე გზას დაადგენენ; თებელეთმა ხელი ვერ შეუშალეს ფილიპეს, მისულიყო და დაეჭირა გასასვლელები, მოეხვეჭა ის დიდება, რისთვისაც თავიდანვე თვითონ უფრო იღვწოდნენ, ვიდრე მათ შემდეგ მოსული ფილიპე. თებელნი კი გაიხარჯნენ, რაღაც საქმეც გააგვარეს — სასარგებლო თავიანთი ქვეყნისათვის, მაგრამ პატივისა და ღირსებისათვის სააუგო; რადგან, ფილიპე რომ არ მოსულიყო, მათ საიმედო აღარა შთენოდათ რა. ეს არა ჰქონდათ გათვალისწინებული, — იფიქრეს, ორქომენს და კორონეას ავიღებთო და, რომ ვერ აიღეს, ყველაფერი იმას დაუთმეს. ზოგიერთნი კადნიერდებიან ისიც თქვან — ფილიპე არც კი აპირებდა თებელთათვის ორქომენისა და კორონეას გადაცემას, მაგრამ იძულებული გახდაო. მათ გასაგონად ვიტყვი: „აგრემც იღლეგრძელეთ!“ მე კი ერთი ვუწყი — იგი ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამ საკითხს, ვიდრე გასასვლელების დაკავებას, საომარ დიდებას, ომის მსჯავრის საკუთრივ დაკანონებას და პითიური დღეობის მისგანვე გარდახდას. სულ ეს იყო, უმთავრესად რასაც ლამობდა იგი. თესალიელნი კი ამა საქმეთაგან არც ერთს არა რჩეობდნენ, — არც თებელთა და არც ფილიპეს გაძლიერებას (ეს ხომ მათსავე საწინააღმდეგოდ იქნებოდა მიმართული); ესენი ესწრაფოდნენ ოდენ პილოსისა და დელფოსის საქმეთ გამრიგებას, ამ ორთაგანი საქმით სარგებლობას, რომელიც, როგორც მერმე გაირკვა, იმას განუშადავს. ამრიგად, როგორც თავად გამოიძიეთ, ყოველმა მათგანმა მრავალი ისეთი რამ ჩაიდინა, რისი ჩადენაც სრულეობით არა ჰქონია განზრახული. დიახ, ეს არის და სწორედ ეს, რისი გაფრთხილებაც გმართებთ. „და ჩვენც სხვათა ბრძანებული ამის შიშით აღვასრულოთ? და შენ ამას მოგვეწოდებ?“ — არამც და არამც! მაგრამ იმას კი გეტყოდით, რომ არაფერი აღვასრულოთ ისეთი, რაც ჩვენს ღირსებას შელახავს; ავიცილოთ ომი, რომ ყველას ღირსეულად

მოვაჩვენოთ თავი და ჩვენს სამართლიანობაზე ავალაპარაკოთ, — აი, ეს უნდა ვქნათ-მეთქი, ვამბობ. იმ გაბედულთ, ხიფათს რომ ესწრაფვიან და ომისას ვერას ითვალისწინებენ, ასეთ რჩევას ვთავაზობ: ჩვენ დასაშვებად მიგვაჩნია, რომ თებელეთმა დაიპყრონ ორიპოსი. მაგრამ ვინმემ რომ გვეკითხოს და მართალი პასუხი მოგვთხოვოს კითხვაზე — რისთვისო? — იმისთვის, რომ ომი ავიცილოთო, — ასე მივუგებდით. აგერ ახლა ჩვენ შეთანხმებით ამფიპოლისი მივუბრძეთ ფილიპეს; კარდიელეს⁸ ზერსონესის დანარჩენი ქვეყნის გარეთ ვტოვებთ, კარიელის მისატაცებლად ვტოვებთ კუნძულებს — ქიოსს, კოსს და როდოსს, ბიზანტიელთა საალაფოდ — ხომალდებს, და ეს იმითომ, რომ ზავით ბოძებულ სიმშვიდეს უმეტეს სიკეთედ მივიჩნევთ, ვიდრე ზემორე ხსენებულთ გამოწვეულ განაწყენებას და ჭიუტად დადგომას. უგუნურება იქნებოდა და სრული სიგიჟე, — როცა თითოეულთან და ყველასთან ერთად ასე გვაქვს საქმე, — კერძო ქონებისა და პირველმხმარების საგნებისათვის⁹ დაგვეწყო ომი დელფოსის აჩრდილს ამოფარებულთ.

მეორე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

ლიბანიონის წინათქმა

ამ სიტყვაში ორატორი შთააგონებს ათენელებს. მტრად შერაცხონ ფილიპე, ზავს შეტისმეტად ნუ დაენდობიან, საზრიანად შეაფასონ საქმეთა ვითარება და ემზადონ ომისათვის. იგი ბრალსა სდებს ფილიპეს ათენელთა და სრულიად ელადის საწინააღმდეგო მცდელობისათვის და ამ სიტყვას საცნაურყოფს მისი საქმეებით. აცხადებს, რომ მზადაა პასუხი მიაგოს ზოგიერთ მოსულ ელჩს თავად, რადგან ათენელთ არ მიიჩნევს მზად პასუხის გასაცემად. საიდან და რისთვის მოვიდნენ ისინი, ამ სიტყვაში არ არის გაცხადებული, მაგრამ შესაძლებელი ხდება ფილიპეს ისტორიის შეცნობა. საქმე ისაა, რომ იმ დროს ათენელებთან ელჩები წარავლინა ფილიპემ, რომელიც ბრალს სდებდა ამათ — ელინელებში ტყუილ ხმებს ავრცელებთ, თითქმის მრავალს შეგპირებოდეთ და სიტყვა გამემრუდებინათ: გეუბნებით, არც რამეს შეგპირებივართ და არც პირი გამიტეხია თქვენთვისო, და მოითხოვს საბუთს ბრალდებისათვის. ფილიპესთან ერთად ათენელებთან ელჩობა წარმოგზავნეს არგოსელებმა და მესენელებმა, რომლებმაც ბრალი დასდეს მათ, თქვენი ხალხი ლაქედემონიას ემზრობა და პელეპონესის დამონებაში იღებს წილს, ხოლო ჩვენს განმათავისუფლებელ ომს წინ აღდგომილი. ამრიგად, ათენელებს თავსატეხად გახდომიათ, რა უპასუხონ ფილიპეს და რა — ამ სახელმწიფოებს. მათ არ ძალუძთ არგოსელთა და მესენელთ განუმარტონ ლაქედემონელებთან ურთიერთობის არსი, არც ის, რომ ზოლით და ექვით უყურებენ ფილიპესთან თანადგომას, ვერც ლაქედემონელთა სამართლიან მოქმედებას წარმოაჩენენ. ფილიპესაც ვერ დააბრალებენ, რომ რამეს შეპირდა მათ და მერე მოატყუა, რამდენადაც მას არც ეპისტოლეში ჩაუწერია ეს და არც პირადად განუცხადებია, არცთუ ელჩების პირით შემოუთვლია რამე. მაგრამ ზოგიერთი ათენელი მაინც შთააგონებდა ხალხს, ფილიპე ფოკეელთ შეიწყნარებს და თებელთა თევასულობას ალაგმავსო. ამ საკითხთა მომხსენებელი დემოსთენე აცხადებს — თავად განვაჩინებო პასუხს, თან იქვე დასძენს — სამართლიანი კი იქნებოდა პასუხი მათ განჩინათ, რომელთაც ეს სიძნელე შექმნესო. კერძოდ, ვინც ხალხი მოატყუა და ფილიპეს პილები გაუხსნაო. აქ იგი კენწლავს ესქინეს, რომელმაც, როგორც ამბობენ, მოუშადა მას ბრალდება თავისი უკანონო ელჩობისას და მერე აღძრა კიდეც ეს ბრალდება.

მეორე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

როგორც კი სიტყვა იმაზე ჩამოვარდება, ათენელო დარბაისელნო. რასა უქმს ფილიპე, ვთქვათ, როგორ ხელყოფს იგი მშვიდობას, -- ვცხ-

დავ, რომ თქვენი სიტყვა მუდამ სამართლიანია, კეთილშობილური, ყველაფერს საჭიროების მიხედვით სჯით ფილიპეს მბრალმდებელნი, მაგრამ თქმულ-განსჯილიდან, შეიძლება ითქვას, თითქმის არაფერი სრულდება; დიახ, არაფერი სრულდება იმ საქმეთაგან, რომელთა გამოც შეგვეძლო მოსმენის ღირსად ჩაგვეთვალა სიტყვა. ახლა უკვე ისე წავიდა ქვეყნის საქმე, — რაც უფრო აშკარად ჰკილავს ვინმე ფილიპეს იმისათვის, რომ დაარღვია თქვენთან დადებული ხელშეკრულება, ან მტრად წაეკიდა მთელს ელადას, მით უფრო ძნელი გასარკვევი ხდება, რა გზას დავადგეთ. ამის მიზეზი ისაა, ათენელო დარბაისელნო, რომ ვინც უძლებობას ესწრაფვის, მას მოქმედებითა და საქმით უნდა ვზღუდავდეთ და არა სიტყვით; მაგრამ, პირველ რიგში, ჩვენ, აქ გამო-სული ორატორები, გაუფრთხილართ წერილობით კანონდებას და რჩევებს იმის შიშით, ვაითუ თქვენგან უსიამოვნება დავიტეხოთ თავს, ვყვებით მხოლოდ, თუ როგორ ირჩება იგი, როგორის თავხედობით და გულარძნილობით, და სხვა ამდაგვართ. თქვენის მხრით, აქ მსხდომნი მზად ხართ სამართლიანი სიტყვების წარმოსათქმელად, ამავე დროს სხვის ნათქვამსაც უკეთ განჩხრეკთ, ვიდრე თვით ფილიპე, მაგრამ არასგზით არ ესწრაფვით წინ აღუდგეთ მის ამყაშინდელ საქმიანობას. ასეთია ვითარება. აუცილებელი კი, ვფიქრობ, და ბუნებრივიც გახლავთ აი, რა: თუ სურვილს საქმეს შეუწონით, მხოლოდ მაშინ მოიგებს დიდად ყოველი თქვენთაგანი, თორემ მსხვერპი ფილიპეს საქმე შერჩება ხელთ, თქვენ კი — ლაყბობა. ახლა იმასლა რომ კმარობთ, უშეტესი სამართლიანობით ვმსჯელობთო, — ეგ, გარდა იმისა, რომ იოლი რამ არის, საქმეს სრულებითაც არ შველის. თუ აწინდელი მდგომარეობის გამოსწორებას ვფიქრობთ, თუ გვინდა, რომ უარესად არ წავგივიდეს საქმე ან ისეთი ძალა არ დავადგეს, რისი გადატანაც გაგვიჭირდება, მაშინ წინანდებული სჯა-ბაასი აღარას გვიშველის და მთქმელსაც და გამკონესაც ხსნის უმჯობესი გზის ქიება უფრო გემართებს, ვიდრე იოლი, სასიამოვნო საუბრებით თავის შექცევა.

უწინარეს ყოვლისა, თუა ვინმე, ათენელო დარბაისელნო, ვინც კარგად ხელავს, რარიგ აღზევდა ფილიპე, და მაინც ფიქრობს, რომ იგი არავითარ საფრთხეს არ უქმნის სახელმწიფოს და ყოველი ღონით არ ემზადება თქვენზე მოსატეგად, — გამიკვირდება, — და მინდა ყური ათხოვოთ ჩემს მცირე სიტყვიერ განმარტებას, სადაც საწინააღმდეგოდ მესახება ეგ საქმე, რის გამოც ფილიპეს საწორედ რომ მტრად მივიჩნევ. თუ მე სამჯობინარ წინასწარმხედველად მიცნობთ, მერწმუნით ხოლო თუ ეგ მამაცნი გიჯობთ, ფილიპეს რწმენას რომ აღგანან. მაშინ

მაგათ მიეკედლეთ. მე, ათენელო დარბაისელნო, ამგვარად განვსჯი: რისი ბატონ-პატრონი იყო ფილიპე უპირველესად ყოვლისა ზავის დადების შემდეგ? პილემისა! და ფოკიდის ყოველთა საქმეთა. მერმე? როგორ ისარგებლა მან ამით? არჩია ემოქმედა თებელთა და არა ჩვენი სახელმწიფოს სასარგებლოდ. მერედა რისთვის? იმისთვის, ვფიქრობ, რომ იგი, მიტაცებისა და ძალაუფლების მოსურნე, — სულაც რომ არ ფიქრობდა ზავზე, მშვიდობაზე და სამართლიანობაზე, — აშკარად მიხვდა, ვერ აცდუნებდა ჩვენს სახელმწიფოს, ჩვენს ალათებს, ვერც ისეთ რასაჲ ჩაიდენდა, რითაც ვთქვათ, გადაგიბირებდათ და გაიძულებდათ, თქვენს სასარგებლოდ და დანარჩენ ბერძენთა საზარალოდ რამე გაგეწირათ მისთვის. ამასთან ერთად, ნახა, სამართალს მართლად განარჩევთ, სამარცხვინო საქმეებში მონაწილეობას გაუბრძნობდათ, რამეთუ წინდაწინვე უწყით მისი ბოლო, და იმის ყოველგვარ საამისო მცდელობას ისეთივე ძალით აღუდგებით წინ, როგორც ომის უამს აღუდგებოდით.

რაც შეეხება თებელებს, — როგორც მან ივარაუდა, სწორედ ისე მოხდა. კერძოდ კი, მან ივარაუდა, რომ თებელები, მათდამი გაწეული დახმარების წილ, დანარჩენ საქმეებში ხელს გაუმართავენ მას, არათუ წინ აღუდგებოდნენ მის მცდელობას ან შეაბრალოდნენ, არამედ თანაილაშქრებდნენ კიდევ მასთან ერთად, თუ თავად ამას ინებებდა. ახლაც, ამდაგვარი ზრახვით შეპყრობილი, მესენელთ და არგოსელთ სწყალობს იგი. ესეც თქვენს ქებად მიითვალეთ, ათენელო დარბაისელნო! თავად უწყოდეთ ამ საქმისა, რამეთუ სხვათაგან მხოლოდ თქვენ განდგომიხართ სასარგებლო ქმედებას და ელინთა საზოგადო სამართლიანობას, არც თქვენს პირად სარგებელს ესწრაფვით რასმე, არც ელინთა კეთილდღეობას. ბუნებრივია, თქვენს მიმართ ერთი რამ ივარაუდა მან, არგოსელთა და თებელთა მიმართ კი — მეორე, რამეთუ არა მხოლოდ აწინდელი, უწინდელიც ჯაისიგარდგანა. გამოიძია, ვფიქრობ, თქვენთა წინაპართა ნამოქმედარიც: რომ მათ შეეძლოთ დანარჩენ ბერძენებზე გაბატონებულიყვნენ, თუ თავად დამორჩილდებოდნენ მეფეს², მაგრამ არათუ უარყვეს ეს წინადადება, რაჟამს მოდგა ამა ამბავთა მათუწყებელი ალექსანდრე³, — არამედ ქვეყნის დატოვება ამჯობინეს, გადაიტანეს ურიცხვი უბედურება და აღასრულეს საქმენი, რომელთა თხრობად ყველა ისწრაფის აწ, მაგრამ ღირსეულად ვერვინ შეძლო ეს, მით უმეტეს არც მე ვაპირებ (ესე საქმენი ეგეოდენ დიდნი არიან, ვეჭვობ, სიტყვით გაცხადოს ვინმემ); ზოლო თებელთა და არგოსელთა წინაპართაგან ზოგნი ბარბაროსებთან ერთად

გებრძოდნენ, ზოგიც წინააღმდეგობას არ უწყევდა მათ. ამრიგად, მან უწყის, რომ ერთიც და მეორეც პირად სარგებელს ამჯობინებს და ამასთან არც ერთი ელინთა კეთილდღეობას არ იფიქრებს. მან ისიც ივარაუდა, რომ თუ თქვენ აგირჩევდათ, შეიძენდა სამართლიან მეგობრებს, თუ იმათ თანაუდგებოდა, ეყოლებოდა თავისი მზავობრობის თანამზრახველნი. ამიტომაც მათი თანადგომა ერჩივნა წინათაც და ურჩევნია ახლაც. თუმცადა ხელაქს, რომ მათ თქვენზე მეტი ტრიერები არ მოეძევებათ. ამას იმიტომ როდი შერება, რომ რამდენიმე სახმელეთო საგამგებლო ჰპოვა და ზღვასა და ნაცსადგურებს არ საჭიროებს, ან არ ახსოვს სიტყვან და პირობა, რითაც ზავი ნიილ.

არაო, — ვფიცავ ზევსს, — იტყოდა თქვენთაგანი ვინმე, ვინც ცხადლივ უწყის ყოველი; არც მზავობრობით, არც იმით, რაშიაც მე ვდებ ბრალს, ეგ არ ჩაუდენიაო მას, არამედ თებელნი გაცილებით მეტის სამართლიანობით ირემებდნენ თავისას, ვიდრე თქვენაო. მაგრამ ამის ნთქმელს რაგინდრა ეთქვა, ყველაზე ნაკლებ ამის თქმა მართებდა. ვინც შესენეს⁴ განთავისუფლებას ითხოვს ლაკედემონელთაგან მაშინ, როცა ორქოშენი და კორონეა თვითონ მიუბოძა თებელთ, — შეიძლება მასზე ითქვას, მართლად იქმს და მართლად განიკითხავსო?

„მაგრამ ეს იძულებით ქნა, ვფიცავ ზევსს (ესლა გრჩებათ სათქმელად!), თავისი განზრახვის საწინააღმდეგოდ დადგა ამ გზას თესალიელ მხედართა და თებელ ჰოპლიტთა შუა მღვარიო“⁵. კეთილი. ვთქვათ ამ საბაბით, რაზედაც ლაპარაკობენ კიდევ, იგი სიფრთხილით ეპყრობა თებელთ, ზოლო ზოგი მოხეტიალე კორმეტყველი იმასაც იძახის, ელატეას⁶ ამარებსო. მაგრამ მას ესეც სურს და ისურვებს მრავალ სხვასაც, — მე ეგრე მითქვამს, — მესენელთა და არგოსელთა შეწყვენა კი არ უნდა მას ლაკედემონელთა წინააღმდეგ, მხოლოდლა მოქირავნეთ აგზავნის, სახსრებს აბანდებს, ზოლო თავად დიდი ჯარით მღვარი მომლოდინეობს. თუ თებელთა აწინდელ მტერს — ლაკედემონიას დაიპყრობს იგი, განა იხსნის ფოკეელთ, რომელნიც თავად დალუბა? ვინ დაგვარწმუნებს ამასი? ვთქვათ და, თავდაპირველად ფილიპემ ეს მოიმოქმედა აუცილებლობის კარნახით, თავის ზრახვათა გარეშე, ან ამჯერად განდგომა ისურვა თებელთაგან, — მაშინ არა მგონია, რომ იმათ მტრებს ასე დაჟინებით აღდგომოდა წინ. მაგრამ ცხადია, რასაც ახლა იქმს, ადრეც იმასვე თავის ზრახვათაებრ იქმოდა. ყველა, ვინც კი საღად განჰკრეტს, ნახავს, რომ ჩვენი ქვეყნის საზიანოდ ყოველივეს მოიმოქმედებს იგი, თითქოსდა ახლაც გარდუვალობა რომ აიძულებს ამას. განსაჩეთ თავად იგი ესწრაფვის ხელისუფლე-

ბას, ხელშეშლელებად ამაში კი მხოლოდ თქვენ მიაჩნიათ. დიდი ზანია, ჩვენს ქვეყანას უსამართლოდ ეპყრობა და ყველაზე უკეთ ეს თავად უწყის. თქვენს ქონებულს რომ იქონიებს, ამით ფეხმოდგარი სხვა მოსახვეჭელის მოხვეჭასაც იადვილებს. მან იცოდა, თუ ამფიპოლისს და პოტილეს ხელიდან გაუშვებდა, შინ მშვიდობით ვერ ეჯდომებოდა. ამრიგად, მან იცის ეს ორთაგანი: ის, რა გულიც აქვს თქვენზე და ის, რაც თქვენ შეგიტყვიათ მასზე. ამასთანავე, რამდენადაც ჭკუათმყოფელ ხალხად გრაცხს თქვენ, თვლის, რომ სამართლიანად უნდა გაძულდეთ იგი; ამდენად, შეგიძლიათ, დრო იმარჯვოთ და რაზე იღონოთ, თუმცა, შეიძლება, პირველმავე თავად მოგცეთ გამაფრთხილებელი ნიშანი. ამიტომ ფხიზლობს იგი, მუდამ ფეხზე დგას, თანა-ეზრახვის თებელთ და პელეპონესელთაგან იმათ, ვინც მის მშვაობრობას თანაუდგება, თანაც ფიქრობს, რომ თავისი უძლებობით ამათ ბედსა სწევს. უფრო შორს კი ვეღარ იყურება გონწაღებული. ერთი ამბავი, რომელიც შეიძლებოდა სათვალცხადო მაგალითად მიეჩნია საღად მოაზრეს და რაც ერთხელ მესენელთ და არგოსელთ ვუთხარ, ურიგო არ იქნებოდა მეთქვა თქვენთვისაც.

როგორ ფიქრობთ-მეთქი, მესენელი ვაჟკაცო, — ვეუბნებოდი მათ, — რა უგულისყუროდ უსმენდნენ ოლინთოსელნი ყველას, ვინც კი აუგს ამბობდა ფილიპეზე იმ დროს, როცა ანთემუნტი⁷ დაუთმო მათ და გააბოძა პოტილეა, საიდანაც განდევნა იქ მოსახლე ბერძნები; როცა თავად ჩვენი მტრობა არჩია, მათ კი ეს ქვეყანა საგამგებლოდ გადასცა? ფიქრობდით, საქმე ასე არ წარიმართებოდა? მაშინ რომ ამაზე სიტყვა დაეძრა ვინმეს, ვინ დაუჯერებდა? ამრიგად, ვეუბნებოდი მათ, სხვისი მიწის ნაყოფის ჟამმოკლედ გამსინჯველებმა დაპყარგეს კუთვნილი-მეთქი, სამარცხვინოდ იქნენ გაძევებულნი, არა მხოლოდ დამარცხებულნი, კიდევაც მოძმეთაგან ნალალატვენი და გაყიდულნი. ეგრე ცრუ-საიმედოა მეთქი თავისუფალ სახელმწიფოსთვის ტირანებთან მეტისმეტი დაახლოება. ხოლო თესალიელნი? როგორ გგონიათ; — ვამბობდი მე, — როდესაც ტირანები გაუძევა მათ ან წიკეა და მაგნეზია მოუბოძა, იფიქრებდნენ მაშინ ისინი, რომ სადღესოდ ათთა ხელისუფლება⁸ ექნებოდათ? ან მათთვის პილების მიმბოძებელი აწ მათ კუთვნილს თავად წამოიღებდა? შეიძლებოდა ეს მომხდარიყო? მაგრამ ეს მოხდა და ყველას ეუწყა. თქვენ კი, — ვამბობდი მე, — უყურებთ ფილიპეს, ვითარცა მბოძებელს და შემპირებელს, მაგრამ ილოცეთ იმისთვის, რომ თქვენს შემაცდენლად და მომყივნებლად არ იხილოთ-მეთქი იგი. მრავალი საშუალება არსებობს, ვფიცავ ზევს-მეთქი,

ვამბობდი, ქალაქის დასაცავად და დასახსნელად რომ მოუგონია სა-ხელმწიფოს, — თუნდაც სიმარე რამ, ციხე-ქავე, საფარი ან მისთანა-ნი. ყველა ეს საშუალება ხელით კეთდება და ღარჯებს საჭიროებს. არის ერთი რამ ზიარი ბუნება გონიერთათვის, მცველად რომ ევლინება მათ, რომელიც სიკეთედ და ზსნად ევლინება აგრეთვე ყველას, მეტად-რე კი თავისუფალ ხალხთ ტირანთა წინააღმდეგ. კერძოდ, რაღაა ეს? უნდობლობა, გაუფრთხილდით მას, მოიმარჯვეთ იგი. თუ მას დაიცავთ, ყოველ უბედურებას დააღწევთ თავს. რას ეძიებთ-მეთქი თქვენ, — ვამბობდი, — თავისუფლებას? მერედა განა ვერა ხედავთ, რომ ფილიპე მისი სახელის ზსენებასაც კი გაუბრბს? ყოველი მეფე და ტირანი განა თავისუფლების მტერი არ არის და კანონთა უარმყოფელი? განა არ უნდა გაუფრთხილდეთ, ომს რომ გაუბრბიხართ, ბატონი არ შეიძინოთ-მეთქი? — ასე ვამბობდი.

მაშინ ჩემი მსმენელნი ყიყინით მიდასტურებდნენ, მართალს ამბობო, მაგრამ ამას იქით უსმინეს სხვა ელჩთა სიტყვებს, ზოგს ჩემი იქ ყოფნისას, ზოგსაც მერმე, ჩემი არყოფნისას, და, როგორც ჩანს, ისინი ვერც ფილიპეს მეგობრობას და ვერც მის შეპირებებს შეეღევიან. ის კი არ არის-გასაკვირი, რომ მესენელნი და პელეპონესელნი ჭეშმარიტად გონივრულად მიიჩნევენ იმას, რასაც იქმენ, არამედ ის, რომ თქვენ, — ყოველად გაგებულ-გათვითცნობიერებულნი, აგრეთვე ჩვენ-გან, ორატორთაგან უწყებულნი იმის თაობაზე, თუ როგორ ხდებით შეთქმულთა მსხვერპლი და მარწყუხებში ექცევით, — გულგრილად რომ უვლით გვერდს ყოველივეს. ვფიქრობ, ვითუ ამისთვის ძვირად ზღოთ მერმე, რაკილა დღევანდელი განცხრომა და სიაზე გირჩევნიათ მომავალზე ზრუნვას.

ამრიგად, იმ საქმეთ, რაც თქვენს ხელთაა განსჯად, მერმე განსჯით თავადვე, თუ გონს დაიუნჯებთ; ახლა კი, რაც ფსევტისმისათვის უნდა ითქვას, იმას მოგახსენებთ.

სამართლიანი იქნებოდა, ათენელი დარბაისელნი, აქ გვეხმო ისინი, რომელთა შეპირებებს დანდობილნი, თქვენ ზავს დასთანხმდით. მეც არასოდეს მივიღებდი ელჩობაში მონაწილეობას და არც თქვენ შეწყვეტდით ომს, თუ გცოდნოდათ, რომ ფილიპე ზავით ესევეთარ საქმეთ აღასრულებდა. ამისგან დიდად შორს იყვნენ მაშინ ნათქვამი სიტყვები. შეგვიძლო გვეხმო აგრეთვე სხვებიც. კერძოდ ვინ? ისინი, ვინც ჩემს წინააღმდეგ გამოდიოდნენ: როცა მე ზავის შემდეგ მეორე ელჩობიდან მოგბრუნდი ფიცის დასაღებად და ვიგრძენ, რომ ქვეყანა მოყივნებულია, გაფრთხილებას ვიძლეოდი, ვამტკიცებდი, — პილებისა

და ფოკველთა მიტოვება არ შეიძლება-მეთქი. მაშინ ეგენი ჩემზე ამბობდნენ, რომ მე მხოლოდ წყალს ვსვამ და ამიტომ, ბუნებრივია, მოლუშული და ბოლშიანი ადამიანი ვარ. ფილიპე კი, როგორც თქვენ მოგეწონებოდათ, ისე მოიქცეოდა — თუ მოვიდოდა, გაამაგრებდა თესპიასა და პლატეას, ალაგმავდა თებელთა თავხედობას, თავად გაასრულებდა ქერონესის მიწაყრილს, ეგბეასა და ორობოსს კი ამფიპოლისის წილ თქვენ მოგიბოძებდათ. ყოველივე ეს ამ ტრიბუნიდან წარმოითქმოდა, გახსოვთ ეს, თუმც კი დიდმეხსიერანი არ ხართ ავის მქმნელთა მიმართ, და, რაც ყველაზე სამარცხვინოა, იმედით ატაცებულეზმა ეს ზავი მომავალ თაობაზეც განაგრცეთ ფსეფისმით. აი, რა შედეგს მიაღწიეთ. რად ვამბობ ახლა ამას და რად ვუხსობ ამა საქმეთა მოქმედთ? ვფიცავ ღმერთებს, მისთვის, რომ ვიყო წრფელი და არაფერი დავმალო. მაგრამ იმისთვის არა, რომ ლანძღვა-გიგებას მივყო ხელი ან იმათ მსგავსად წარემართო სიტყვა, — ხოლო ამით ჩემს წინააღმდეგ აღრე გამოსულთ საბაბი მივცე, რამე კვლავ მიიღონ ფილიპესაგან, — არც უბრალოდ ყბედობის გუნებაზე გახლავართ, მხოლოდ იმას ვფიქრობ, რომ ფილიპე ახლანდელზე ბევრად უმეტეს მწუხარებას გიმზადებთ თქვენ. მძიმე საქმე დაძრულია, ვხედავ, და, — თუმც არ ვისურვებდი ჩემი გუჟანის ახდენას, — ვშიშობ, მეტად ახლოს ხომ არ მოაწია მან. როცა შექმნილი ვითარება აღარ მოგცემთ უმოქმედობის საშუალებას, როცა აღარ მოგიხდებათ თქვენზე მოწვენილ საშიშროებათა ჩემგან ან სხვათაგან მოსმენა, არამედ თავად ნახავთ ყოველივეს და შეიცნობთ, მგონი, მაშინდა თუ გამოიჩენთ მრისხანებასა და სიმკაცრეს. ვშიშობ ამაზეც, ელჩებმა დუმილით არ აუარონ გვერდი იმ საქმეებს, რაშიც, თავად მოგეხსენებათ, დაქრთამულნი არიან, ხოლო თქვენი რისხვა არ დაიტეხოს მან, ვინც ამ განწირული საქმიდან რაიმეს გადარჩენას ლაშობს. როგორც ვუწყი, ზოგს სჩვევია, დამნაშავეს კი არა, უფრო იმას დაატეხს რისხვას, ვინც ხელში მოხვდება. მაგრამ საქმეს სანამ ასეთი პირი უჩანს და ერთმანეთს ვუსმენთ, მე შინდა ყოველ თქვენგანს, — თუმცა უჩემოდაც კარგად უწყით ეს, — მოვავგონო, თუ ვინ არის იგი, ვინც თქვენ ფოკველნი მიგატოვებინათ და პილები დაგათმობინათ, თავად კი, ამ ადგილთა მფლობელი, ამავე დროს ატიკის გზისა და პელეპონესის ბატონ-პატრონი შეიქნა, რითაც ჩაგაყენათ ისეთ პირობებში, რომ არც სამართლიანობაზე იზრუნოთ, არც საგარეო საქმეებზე, არამედ მხოლოდ თქვენივე ქვეყნის ბედზე და ატიკის ომზე, რომელიც დიდ მწუხარებას მოუტანს ყველას, როცა დაიწყება, ის კი სწორედ იმ დღეს ჩაისახა. მაშინ რომ თავი არ მოგეტყუებინათ,

ქვეყნის საქმეც ეგრე არ წარიმართებოდა. ვერასოდეს დალაშქრავდა ატიკას ფილიპე, ვერც ხომალდებით დაგვიძლევდა და ვერც ფილებისა და ფოკიდის სახელეთო გზებით მოგვეძლავრებოდა, — არამედ მოიქცეოდა სამართლიანად, შეთანხმდებოდა ზავზე, დაიცავდა მშვიდობას; თუ არადა, წააწყდებოდა ისეთსავე ომს, რამაც მაშინ ზავი დააჩქარებინა. გასახსენებლად კმარა, რაც მოგახსენეთ; მაგრამ არ გარდაგვხდენოდეს ესევეთანი სიმუხთლენი, — ამას გთხოვთ, დიღო ღმერთებო! ამავე დროს მე მივაგებდი სიკვდილს და შურისგების სსსჯელს იმათ, ვინც ეს სამართლიანად დაიმსახურა. თუკი საყოველთაო ზიფათს ავმოკრდებოდით ამით.

პალონესისათვის

ლიბანოსის წინასიტყვა

ამ სიტყვის წერილობითი სახელია „პალონესისათვის“, უმჯობესი კი იქნებოდა „ფალიპის ეპისტოლე“ რქმეოდა მას; ფილიპემ ხომ წერილი გამოუგზავნა ათენელსა მრავალ საკითხზე და მათ შორის პალონესის შესახებაც, რომელიც ძველთაგან, ათენელთა სამფლობელო იყო, ხოლო სიმნოროდ ყაჩაღებს ეპყრათ. ფილიპემ ისინი ვ წადგენა. მაშინ ათენელთა მოთხოვნას კუნძული, მაგრამ ფილიპემ არ დაუბრუნა მათ (მე მეკუთვნება, დაიჩინა), თუმცა კი შეპირებული იყო, რაჟამსაც მათი ზოგო, დაგიბრუნებოთ. საეჭვოა, ეს სიტყვა დემოსთენეს ეკუთვნოდეს. ამას ცხადყოფს გამოთქმელობა და სიტყვათა რიგი, რომელიც დიდად განსხვავდება დემოსთენეს ჩვეულის სიტყვათწყობისაგან. ეს სიტყვა უგულისყუროა, იმაზე მეტად დაფანტული, ვიდრე ამ ორატორის სხვა სიტყვები. ამგვარ ეჭვს არანაკლებ ამართლებს სიტყვის ბოლო გამონათქვამი: „თუ ტვინი სადეთქვამში ჯერაც შეგრჩენიათ და ფეხებით ზეო არ დადინართ“. დემოსთენეს, მართალია, სწევოდა ლაღი გამოთქმები. მაგრამ ეს სიტყვები უჩვეოა, აქ ლანძღვა ზომასა გადსული, გამოთქმის ხელშეწყობა კი დაბალია. გარდა ამისა, ჩვეულებრივად ნათქვამი, რომ ადამიანის ტვინი სადეთქვამშია. ძველი თაობის ადამიანებიც ეჭვობდნენ ამ სიტყვის დემოსთენესეულობას და მიაწერდნენ პეგერიბოსს, — ზიარსიტყვაობისა (ასეთია ეს სიტყვა) და შინაარსთა საფუძველზე. მაგალითად: სიტყვის ავტორი ამბობს, რომ საჩივარი აღძრა კალიბოს პენანელის წინააღმდეგ, ცხადია კი, რომ საჩივრის წერილი კალიბოსის წინააღმდეგ პეგესიბოსმა შეიტანა და არა დემოსთენემ. ერთი კია, — და ამაზე შემძლია ზევსიც დავიფიცო, რომ აქ მრჩეველი ნამდვილად ურჩევს ათენელს პალონესისათვის — ნაწყალობეობით კი არ მოიპოვონ იგი, არამედ დაიბრუნონ, როგორც კანონიერი საკუთრება; და მაინც სადავოა, თუ ვის ეკუთვნის ეს სიტყვა. ესჭინე ამბობს, ამდაგვარ რჩევას დემოსთენე აძლევდაო ათენელს. ეს რას ნიშნავს? შესაძლოა, ერთსა და იმავეს რჩეობდნენ დემოსთენეც და პეგესიბოსიც, რამდენადაც სხვა პოლიტიკურ საქმიანობაში ისინი ერთად გამოდიოდნენ სიტყვით ფილიპეს მომხრე ორატორთა წინააღმდეგ; თავად დემოსთენე ახსენებს პეგესიბოსს, ვითარცა ელჩობის თანამონაწილეს და მკაცდონელის მოპირისპირეს. როგორც ჩანს, პალონესისათვის წარმოთქმული დემოსთენეს სიტყვა დაიკარგა, ხოლო დაკარგულის ნაცვლად ნაბოვნი სხვა სიტყვა დემოსთენესეულად მიიჩნეეს იმის საფუძველზე, რომ პალონესისათვის ნამდვილად ჰქონდა ორატორის სიტყვა წარმოთქმული, ხოლო ვისი რა იყო — ეს აღარ განჩხრიკეს.

აქუნელო დარბაისელნო, რა ბრალდებაც არ უნდა წაუყენოთ თქვენი უფლებების დამცველ ორატორებს, ეს ხელს არ შეგვიშლის ისევ და ისევ თქვენი ინტერესებისათვის დაეშვრეთ. სწორედ რომ სამინელება იქნებოდა, ფილიპეს წერილობით ბრძანებულს თავისუფალი აზრის გამოთქმა აღეკვეთა ამ ტრიბუნიდან. ჯერ მინდა, ათენელო დარბაისელნო, ახლოით განვიხირო ფილიპეს გამოგზავნილი ეპისტოლე, მერმე კი ისიც განვიკითხოთ, რასაც ელჩნი მოგვასენებენ.

ფილიპე საუბარს იწყებს პალონესისათვის და ამბობს, იგი ჩემი საკუთრებაა, მაგრამ თქვენ გიბოძებთო საჩუქრად. ამით უარყოფს კუნძულის საკუთრებაზე თქვენს კანონიერ უფლებას, თუ საქმე საქმეზე მიდგება, თქვენი რა წამირთმევია და ჩემი რა გერგებათო, — იძახის. მაშინაც ამას ამბობდა, როცა იქ ველჩობდით, — ყაჩაღებს წავართვი ეგ კუნძული და, ბუნებრივია, ჩემი კუთვნილება არისო. ძნელი არ არის ნათელვყოთ ამ განცხადების უსაფუძვლობა. ყოველი ჯურის ყაჩაღნი, როცა სხვის მიწას წარიტაცებენ და იქ სიმაგრეებს ააგებენ, იქიდან ბოროტებას უქადიან სხვებს. მაგრამ, ვინც ყაჩაღებს სასჯელს განუშნადებს და ფარ-ხმალს დააყრვენიებს, ეს იმის თქმის უფლებას როდი ანიჭებს — სხვათა უსამართლოდ კუთვნილი აწ სამართლიანად მე მეკუთვნისო. თუკი ამ აზრს გაიზიარებთ, მაშინ, ყაჩაღებმა მამულებიდან რომ რამე წარგტაცონ ატიკაში, ლემნოსზე, იმბროსზე ან სკიროსზე, ხოლო მერმე ეგ ყაჩაღები იქიდან ვინმემ გარეკოს, — რაღა შეუშლის ხელს ყაჩაღთა გამრეკავს — იმათი ხელიდან თავისად მიითვალოს ჩვენი ქონებული? ფილიპეს სულაც არ ჰგონია, რომ მართალს ამბობს, სხვებზე უკეთ თავად უწყის ეს, მაგრამ დარწმუნებულია, — თქვენ შეგიძლიათ თავის მოტყუების საშუალება მისცეთ იმათ, რომელნიც აქ მისი სურვილსამებრ მოსაქმეობენ და მიაჩნია — რასაც აღრე შეპირდნენ, ახლა უსრულებენ კიდევ. არ შეიძლება თავად არ უწყოდეს, რომ, როგორც არ უნდა ითქვას, მაინც თქვენ გეკუთვნით ეგ კუნძული, — იბოძებთ თუ იკუთვნებთ, თქვენ უნდა გადმოგვეცეთ იგი. მაგრამ რად ურჩევნია მას, კუნძული არ გადმოგვეცეთ სწორი სახელდებით, — როგორც თქვენი კუთვნილი, არამედ ცრუ სახელდებით, — ვითარცა საჩუქრად ბოძებული? იმად არა, რომ ქველმოქმედებით მთავითვალთ იგი (სასაცილო იქნებოდა ესევეთარი ქველმოქმედება), არამედ სურს აჩვენოს მთელს ელინეთს, თუ რა კმაყოფილე-

ბით იღებენ ათენელები საზღვაო ადგილებს მაკედონელისაგან. ამას კი სწორედ არ უნდა დასთანხმდეთ, ათენელო მოქალაქენო!

თუკი იგი ამ საქმის სასამართლოზე გარჩევის სურვილს გამოთქვამს, ამით მხოლოდ დავცინით თქვენ, როცა პელეს³ ჩამომავალი თავს ნებას აძლევს ათენელებს სამართალი დაუდგინოს კუნძულებისათვის — რომელს ეკუთვნის, მე თუ თქვენათ. თუ თქვენს ძალას, რომელმაც ბერძნები გაათავისუფლა, არ ძალუძს ზღვის სანაპიროთა დახსნა და მათი სხნის ბერი მოსამართლეებს უნდა მიანდოთ, რომელნიც ამ საქმეს სამართლის სასწორზე დადგნენ. ვგეტყვით მ შინ, თუ ფილიპე არ მოიწყიდის მათ... განა თქვენ წეთანხმებულად არ დათანხმდებით ყველა სამფლობელო სმელეთზე და ამით ყველას არ ანიშნეთ, რომ არცერთი მაგ ადგილისათვის იმას არ შეგებრძოლებით. რამეთუ ზღვაზეც კი, სადაც ძლიერებად ითქმით, არ იბრძვით და სასამართლო განაჩენს ელოდებით მხოლოდ?

თანამრჩევლებად იგი გამოგიგზავნიან აღმასრულებელთ, მანამ შეთანხმება მაშინ ვი არ დამოწმდება, როცა თქვენს სამართალში გადაწყდება ეს, — როგორც ამას კანონი ითხოვს, — არამედ მაშინ, როცა მას წარედგინება; ასე რომ, თქვენი განჩინებული მან უნდა დააკანონოს. მას სურს წარგტაცოთ ეს უფლება. გაიძულოთ დაჰყავს უფლებით პირობაზე, რომლის წყალობითაც თქვენ, ციხარცა ჯანაღებულებმა, კინტი არ უნდა დაძირათ პოტიდეაში გარდახდილ სამართლობისთვის, არამედ პირადად. აღეშურეთ იგი ძალმოხილ მათ — მიისაგდეთ და მოეგვროს ვე ჭაღატი. მან პოტიდეაში მოხას ე ათენელთ ჩამორთვა სწავება, თუმცა ისინი მის წინააღმდეგ ბრძოლა არ ეწეოდნენ, არამედ სამზღვრო კატეორში იყვნენ მხოლოდ გაერთიანებულნი, თანაც დიდო ფიცი, რომელიც თვით ფილიპემ მისცა პოტიდეას მოქალაქეებს: ამრიგად, მას სურს მხარი დაუჭიროთ ყოველგვარ უსამართლობაში, რათა მერმე უსამართლობისათვის საჩივრდელი იღარა გქონდეთ რა. თანამრჩევლებად ათენელებს რომ არ საჭიროებენ მაკედონელნი, ამას დრო ცხადყოფს მალე. არცა ამინტა, მამა ფილიპესი, არც ერთი სხვა მეფეთაგანი კერძო უფლების სამართალს ჩვენს სახელმწიფოსთან არ განაჩენდნენ. თანაც ურთიერთობა ჩვენს შორის მაშინ უფრო საგრძნობი იყო, ვიდრე ახლა; მაკედონია ხომ ჩვენ გვეკუთვნოდა და შემოსათანი ჩვენთვის შემოჰქონდა, ამავე დროს მაშინ იმათაც და ჩვენც გაცილებით უკეთესი ურთიერთხელსაყრელი ბაზრობა გვქონდა, ვიდრე ახლა გვაქვს, სავაჭრო საქმეთა სამართალიც ახლანდელივით თვეობრივ განსაზღვრულობას⁴ არ ითვალისწინებდა, რაიც

უსარგებლოდ აქცევს ერთმანეთისაგან დიდი მანძილით დაშორებულ მოსაქმეთა კერძო შეთანხმებებს. და, თუმცა ამის მსგავსი მაშინ არცრა ხდებოდა, ასეთ ხელშეკრულებებს არავინ სდებდა, რამდენადაც ეს იძულებულს გახდიდა მაკედონელთ, სასამართლო გადაწყვეტილებით ეცურათ ათენისკენ, ხოლო ჩვენ მაკედონიისკენ, მაგრამ ჩვენ იმათ კანონებს, ისინი კი ჩვენსას უნდა დამორჩილებოდნენ. მაშ, გონებიდან არ გამოგჩრჩეთ ერთი რამ — ეს კერძო შეთანხმებანი მხოლოდ საიმისო სატყუარია, რომ თქვენ ჯანსაღად არადგით განსაჯოთ პოტიდეასთვის. რაც შეეხება ყაჩაღებს, რგი სამართლიანად რომ მიიჩნეს — თქვენთან შეთანხმებით ბოროტმოქმედთაგან ზღვისპირეთის დაცვას, ვე სხვა არადგია, თუ არა ის, რომ ნებას აძლევს თავს, — თქვენი მეშვეობით გაშავრდეს ზღვაზე და დაგითანხმოთ, თითქოსდა ფილიპეს გარეშე ზღვის დაცვა არ შეგძლოთ. მას სურს თავისუფლად ინავარდოს კუნძულებზე, ყაჩაღთაგან მათი დაცვის საბაბით ზღვებზე ხომალდებით იცუროს და კუნძულთა მკვიდრნი თვითონ გადაიბიროს. იმას არა კმარობს, მსთან შეხიზნული ლტოლვილნი თასოსზე რომ დააბრუნა თქვენი სარდლების შემწეობით, ახლა სხვა კუნძულთა გახელქეციეობასაც ესწრაფვს, თქვენს სარდლებთან მეშველ მეზღვაურებს აგზავნის, ეთომცდა ზღვის უსაფრთხოების შესანარჩუნებლად. ზოგნი იმასაც ამბობენ, ვე კაცი არ საჭიროებსო ზღვას. მაგრამ სწორედ ეს ზღვის არმსაჭიროებელი კაცი ამზადებს ტრიერებს, აგებს სახომალლო საფრგომებს, ესწრაფვის საზღვაო ლაშქრობებს, ხარჯს ხარჯზე არ ზოგავს საზღვაო საწინააღმდეგობის დონისძებნასათვის, თანაც ისე. ვითომც არაფრად უღირს ყოველივე ეს.

როგორ ფიქრობთ, ათენელო დარბაისელნი. განა ფილიპე შეეცდებოდა თქვენი თანხმობის მოპოვებას, თუ აზუჩად არ გიგდებდეთ, თუ თქვენს შორის არ იგულებდნენ აღამიანებს, თავის მეგობრებად რომ მიუჩნევია? ამ აღამიანებს კიდევ არცა რცხვენიათ, რომ ფილიპესთვის სულდგმულობენ, არათუ თვისის სამშობლოსათვის, და ჰგონიათ, მაგ კაცისგან შინ საჩუქრებს რომ იღებენ, ამით სამშობლოს არა ჰყიდიან. რაც შეეხება ზავს, რომელიც მისგან გამოგზავნილმა ელჩებმა შემოგვთავაზეს დასამტკიცებლად, ჩვენ გამოვთქვით სურვილი, მიგველო ზავის ისეთი პირობები, ყოველი ხალხისთვის რომ სამართლიანადაა მიჩნეული, — ისე რომ ორივე მხარეს შენარჩუნებოდა თავისი კუთვნილი. მაგრამ იგი ამის საპირისპიროდ გაიძახის — მე ეს არ მითქვამს ჩემი ელჩებისთვის და არც ელჩებს უთქვამთო თქვენთვის მსგავსი რამ; შეიძლება, მისმა შეძენილმა მეგობრებმა დაარწმუნეს

ფიგ, რომ თითქოს თქვენ აღარ გახსოვთ, რა ითქვა სახალხო კრებაზე. სწორედ ეს შემთხვევა არ შეიძლება არ გახსოვდეთ; აქი მაგ კრებაზე, სადაც მისგან წარმოგზავნილი ელჩები წარმოთქვამდნენ სიტყვას, დაიწერა ფსევდისმა, აქედან გამომდინარე, როგორღა შეიძლებოდა სიტყვათა წარმოთქმის უმაღლესი ფსევდისმის ჩაყითხვისთანავე, ისეთი გადაწყვეტილებისთვის გეყარათ წილი, რაიც გააბრუნდებდა ელჩთა თავალსაზრისს. ამრიგად, წერილი ჩემს წინააღმდეგ კი არა, თქვენს წინააღმდეგ გამოგზავნა მან, რამდენადაც თქვენ არ მოგისმენიათ, რაიც განგისჯიათ და პასუხი ისე გაგიგზავნიათ. ხოლო თავად ელჩებმა მაშინ, როცა ტყუილს უწერდით ფსევდისმაში და ესე უკითხავდით, და მაშინაც, როცა წვეულებას უმართავდით, თურმე ერთხელაც ვერ გავიბედეს ეთქვათ: — თქვენ აქ, ათენელო მოქალაქენო, სიტყვას გვიმართლებთ, რაც არა გვითქვამს, იმის თქმას გვწამებთ, — და ხმის ამოუღებლად წავიდნენ. მე მინდა, ათენელო დარბაისელნო, შეგახსენოთ მაშინ წარმოთქმული სიტყვები (თქვენი ქება დაიმსახურა მაშინ პითონმა, ერთ-ერთმა ელჩმა), — თქვენ, რა თქმა უნდა, გახსოვთ ეს სიტყვები.

ამრიგად, მან მოუწოდა ხალხის წინაშე გამოსულ ორატორებს არ განეხიზნათ ზავი, რაკილა მან ეს მართლაც ზავად შერაცხა; თუ რამ არასწორად ეწერა საზავო ხელშეკრულებაში, გაესწორებინათ, — ფილიპე ყოველივეს აღსრულებს, რასაც თქვენ დაადგენთო. ხოლო ვინც ცილმწამებლობს, არ იცავს მშვიდობის წერილს და უნდობლობას უცხადებს ფილიპეს, ასეთ ადამიანებს არ უნდა თანაუდგეთო. თქვენ ისმენდით და გულისხმავოდით ამ სიტყვებს, იძახდით — პითონი მართალი არისო. და მართალიც იყო. ოღონდ იგი ლაპარაკობდა არა იმისთვის, რომ საზავო ხელშეკრულებიდან გამოეკლათ ის, რაც იმას სარგებელს აძლევდა ან რომლის შეტანა დიდძალ ფულად უღირდა, არამედ სათანადო ცნობებით იყო აღჭურვილი აქაურთაგან, რომელთა რწმუნებით ვერავინ აღუდგებოდა წინ ფილოკრატეს იმ ფსევდისმას, რომლის წყალობითაც ამფიპოლისი დაჰკარგეთ თქვენ. მე კი, ათენელო დარბაისელნო, არ მინებებია კანონგარეშე დამეწერა რამე, არც ფილოკრატეს ფსევდისმის წინააღმდეგ დაწერილა კანონგარეშე რამ, როგორც ამას ახლავე მოგახსენებთ. თვით ფილოკრატეს ფსევდისმა, რომლის ძალითაც თქვენ ამფიპოლისი დაჰკარგეთ, ეწინააღმდეგება პირვანდელ ფსევდისმას, რაც ამ ქვეყანას თქვენ გაკუთვნებდათ სამფლობელოდ. ფილოკრატესული ფსევდისმა არასწორად იყო, ხოლო სწორად დაკანონების მცდელობა თავი და ბოლო ვერ გაუტოა ამ

ფსევდისმას. მე შემოვიტანე ჩვენი ქვეყნის კანონიერად დამცველი ფსევდისმების თანხმობადი წინადადება, წერილად განვაწესე ეს დამხმარე ფილიპე, რომელიც ტყუილს გთავაზობდათ და მშვიდობის განმტკიცება კი არ ეწადა, არამედ ურწმუნოების ჩანერგვა თქვენივე საქმისათვის დამამწერალ ორატორთა წინააღმდეგ. თუმცა მან შემოგთავაზათ შესწორება, მაგრამ მანვე უარყო იგი. ჯანა ყველამ არ იცის, რომ ამფიპოლისი ჩემი საკუთრება არისო — იძახის, — თავად დასტურაჰყავით ფსევდისმებით, რასაც ვფლობ, იგივე ვიუფლოო. თქვენ მართლა დაამტკიცეთ ეს ფსევდისმა, რაიც სწორედ ამფიპოლისს არ აკუთვნებდა მას. რატომაც არ შეიძლება ფლობდე სხვის ქონებულს, მით უმეტეს მაშინ, როცა მრავალთაგანი თავისას ვერ პატრონობს, ხოლო მრავალს კიდევ სხვისი პატრონობის ძალა შესწევს. ასე ბრუნდალ განსჯის მისი აზრი. ფილოკრატესული ფსევდისმისგან ეს ახსოვს, ის წერილი კი არა, რომელიც თქვენ გამოგიგზავნათ, სადაც გიცხადებდათ, ამფიპოლისი თქვენივე საკუთრება არისო, და აღგიოთქვამდათ, რაყამს მას ავიღებ, თქვენ გადმოგცემთ მისი ახლანდელი მპყრობელებისგანო. ცხადია, ისინიც, რომელნიც ადრე მოსახლეობდნენ ამფიპოლისში, — სანამ ფილიპე აიღებდა მას, — უკანონოდ იკავებდნენ ათენელთა მიწა-წყალს; ხოლო რაყამს ფილიპემ აიღო იგი, უკვე იუფლებს არა როგორც ათენელთა საკუთრებას, არამედ როგორც თავისას. ასევე, არც ოლინთოსს, არც აპოლონიას და არც პალენეს არა სხვისად, არამედ მხოლოდ თავისად მიითვლის იგი. როგორ გგონიათ, რითაა გამოწვეული ის სიფრთხილე, როცა ცდილობს წერილის ნაწილი სიტყვითაც და საქმითაც იმგვარად წარმოგისახოთ, რომ ყველასთვის მისაღები სამართლიანობის შთაბეჭდილება შექმნას, ამავე დროს კი, ამკარად დაგამციროთ, როცა იმ მიწას, რომელიც ბერძნებმა და სპარსეთის მეფემ თქვენს საკუთრებად დააკანონეს, — და ეს საყოველთაოდაა მიღებული, — იგი თავისად მიიჩნევს და არა თქვენად?

მოგახსენებთ მეორე შესწორებაზე, საზავო ხელშეკრულებაში რომ უნდა შეიტანოთ, — კერძოდ, დანარჩენ ბერძნებს, რომლებიც საზავო ხელშეკრულებაში არ მონაწილეობენ, უნდა შეგუხარჩუნოთ თავისუფლება. თუ გინმე მათ წინააღმდეგ გაილაშქრებს, აღმოუჩინონ სამხედრო დახმარება საზავო ხელშეკრულების მონაწილეებმა. სამართლიანობად და კაცთმოყვარეობად უნდა მივიჩნიოთ არა მხოლოდ ის, რომ ჩვენ და ჩვენმა მოკავშირეებმა, ასევე ფილიპემ და მისმა მოკავშირეებმა დავიცვათ მშვიდობა, არამედ დავიცვათ და საშუალოდ არ გავწიროთ ის ხალხი, რომელიც არც ჩვენს, არც ფილიპეს კავშირ-

ში არ შედის, რომ სხვა მასზე ძლიერმა არ ჩაყლაპოს იგი. ჩვენ გვინდა ჩვენი ზავით იმ ხალხსაც მოვეუტანოთ ხსნა, რომ ყველამ ვისარგებლოთ მშვიდობის სიკეთით და იარაღი ძირს დავდოთ. ამ შესწორებებზე რომ ეთანხმება იგი ეპისტოლეში, როგორც მოისმინეთ, და სამართლიანად რომ მიიჩნევს მიიღოს იგი, — მან წაართვა ქალაქი ფერო⁸ სელთ⁹ და აკროპოლისზე მცველები დააყენა (სწორედ იმიტომ, რომ დამოუკიდებლობა მიენიჭებინა მათთვის!), ლაშქრობს ამბრაკიაზე¹⁰, ხოლო სამი ქალაქი კასოპიაში — პანდოსია, ბუქეტა და გლატეა¹¹ ელეველთა ახალშენები ამ ქვეყნის მპყრობელმა და ქალაქთა ძალით დამპყრობილებელმა, მონობისათვის გადასცა ალექსანდრეს, თავის მოყვარეს. კი, ძალიან იღწვის იგი ბერძნების თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის, ამას ცხადყოფენ მისი საქმენი. რაც შეეხება მის შეპირებებს და შეპირებულს აღსრულებას, ვითარცა დიდ ქველმოქმედებას მისას თქვენდამ, მე ყოველივეს ვაბრუნებ თურმე, რათა სახელი გაგუტუნო მას ელინთა შორის; იგი, მას რომ ჰკითხო, არას შეგპირებით: სწორედ მან, ეგოდენ წრეგადასულმა კაცმა, გამოგზავნა ეპისტოლე, — რომელიც ბულეგტერიონშია¹² დაცული, — სადაც ნათქვამია, რომ პირს აგვიკრავდა მის წინააღმდეგ მოლაპარაკე ორატორებს, რაყამს მშვიდობა აღსრულებოდა, და დიდ სიკეთეს მოგვებდათ თქვენ. თითქოს ეს სათქვენო სიკეთენი უკვე ხელთ ეყრა მას ზავმდე, რათა ზავის შემდეგ თქვენთვის მოებოძებინა. აკე, ზავი აღსრულა, სათქვენო სიკეთენი კი შორს არიან აღსრულებად. ხოლო ელინთა განადგურების ჯამი რომ მოდგა, ეს თავად უწყით. ის ახლაც ეპისტოლეით გპირდებათ, რომ თუ მის მეგობრებს, მისსავე სასარგებლოდ მოლაპარაკე ორატორებს მიენდობით, ჩვენ კი, მის ცილისმწამებელთ, დაგვსჯით, დიდად იქველმოქმედებს თქვენთვის: ქველმოქმედება ასეთი გახლავთ: თქვენსას არაფერს დაგიბრუნებთ (ჩემიაო, ამბობს), არც დასახლებულ მიწებს გაჩუქებთ, რომ ელინები არ გაიმწყრალოს, არამედ სხვა ქვეყანა თუ რაზე გამოჩნდება, იმას გიბოძებთ. რაც შეეხება ზავის დადების შემდეგ თქვენი კუთვნილი მიწების მიტაცებას მისგან და ამით ზავის დარღვევას, ამაზე რაღა უნდა ვთქვა, როდესაც უსამართლობის მოქმედი სამებარი არ არის, — იგი ახლაც მზადაა ეს საქმე საერთო სასამართლოს გადასცეს მიუდგომელი განხილვისათვის, რასაც სინამდვილეში არავითარი მნიშვნელობა აღარა აქვს, რამდენადაც მსაჯულება დღეთა რიცხვით განისაზღვრება მხოლოდ. ხომ ყველამ ვუწყით, რა თვეს და რა დღეს დაიდო ზავი. როგორც ეს ვუწყით, ისევე ვუწყით ისიც, რა თვეს და რა დღე-

საც იქნა აღებული სერიონის ციხე, ერგისკე და წმინდა მთა¹³. ეს დაფარულად არ მომხდარა და სასამართლოზე გასარჩევად არაფერია, უკეთუ ყველასათვის ცნობილია, რომელი თვე უსწრებს წინ — ის, როცა დაიდო ზავი, თუ ის, როცა ეგ ადგილნი იქნენ აღებული. —

იმასაც ამბობს, ომში დატყვევებული ხალხი დაგიბრუნეთო. დიახ, სწორედ მაგან ჰქნა, რომ კარისტოსი, პროქსენოსი¹⁴ ჩვენი ქვეყნისა, ვის გამოსათხოვადაც სამგზის წარავლინეთ ელჩობა, — იმდენად ეწადა ამ კაცით ეამებინა თქვენთვის, — მოაკვდინა და მკვდარიც კი არ ჯამიძეებთ თქვენთვის დასამარხავად.

ქერონესისთვის კი ვერა-არს უწყოდეთ, — რასა სწერს და რას აღასრულებს იგი; აგორების¹⁵ ყველა შემოგარენი, ვითარცა საკუთარი და არა თქვენული, კარდრელ აპოლონიდს უბოძა სამფლობელოდ. ამასთანავე, ქერონესის საზღვარი აგორა კი არ არის, არამედ, საკურთხეველი ზღვართმდებელი ზევსისა, პტელეონისა და თეთრი ნაპირის შუაზე, სადაც ქერონესის ღრუის გაყვანა იყო ნავარაუდევრი, როგორც ამას ზღვართმდებელი ზევსის ბომონზე მინაწერი ეპიგრაფა გვამცნობს. აი, ისიც:

აქ ღმერთს ბომონი აღუმართეს ზემშვენიერი
ზღვარის მდებლემბა თეთრ ნაპირს და პტელეონს შორის,
ვითარცა ნიში ზღვარგამყოფი და სამეზობლო.
ნეტარმეუფე შუაზე დგას — თავად კრონიდე.

მთელს ამ ქვეყანას, რომლის განვრცობილობა მრავალ თქვენთანს მოეხსენება, მეურვეობს იგი, ვითარცა საკუთრეულს, ან ნაწილობრივ საჩუქრად უბოძებს სხვებს და ყოველ თქვენს ქონებულს თავისად მითვლის, თან აგორის არა მხოლოდ იქითა მხარეს იჩემებს, არამედ ეპისტოლეით გაუწყებთ კარდიელთა შესახებაც, აგორის შიგნით რომ უცხოვრობდნენ: თუ მათთან, — თქვენს მიწაზე მოსახლე კარდიელებზეა ლაპარაკი, — რაიმე სადავო გაქვთ, ეს საკითხი სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოსო. ისინი კი მართლაც სადავოდ გიხდიან ამ მიწებს და თავად განსაჯეთ, წვრილმანი საკითხია ეს თუ არა. ქვეყანას, სადაც ისინი ამჟამად სახლობენ, თქვენად კი არა, თავისად მიიჩნევენ, თვლიან; რომ თქვენ უცხო მოსახლენი ხართ, თავად კი — კვიდრნი და ამდენად სამკვიდროზედაც უფლებამოსილნი, რომ ეს საყდრისმთავრად დაუკანონებია კალიბოს პეანიელს¹⁶. და მართლაც ამბობენ ისინი, იმან მართლა დააყანონა ეს წვრილით და, თუმცა მე მისთვის სასამართლოს გადავეცი კანონთა დარღვევის ბრალდებით, თქვენ მაინც დასამართლეთ იგი, მან კი სწორედ სადავოდ აქცია თქვე-

ნი უფლებამოსილებანი ამ ქვეყნის მფლობელობაზე. ამავე დროს, როცა თქვენ ხელიწიდებთ სასამართლოს შიანდოთ დავა კარდიელებთან იმის თაობაზე — თქვენ გეკუთვნით ეგ ქვეყანა თუ იმათ, მაშინ რაღა დაუშლის დანარჩენ ქერონესელებს იგივე დაიხეიშონ? ფილიპე თქვენს მიმართ იმდენადაა თავს გასული, რომ, ვთქვათ და, კარდიელებმა არ ინდომონ ამ საკითხის სამსჯავროდ გატანა, სულერთია, იგი აიძულებს მაშინ, თითქოსდა თავად ძალი არ შეგწევთ თქვენი უფლებანი არ შეალახვინოთ კარდიელებს; და, რაკილა თქვენ ამის ძალი არ შეგწევთ, შე ვაიძულებო, — ამბობს. ამით განა დიდ სიკეთეს არ გიშვრებათ იგი? ზოგ-ზოგები კი სწორედ ამ ეპისტოლეს კეთილწყობობას იტყვიან და ისინი უმეტესი ზიზლის ღირსნი არიან თქვენგნით, ვიდრე თვით ფილიპე. იგი სახელისა და სხვა ყოველთა სიკეთეთა ხვეჭად იღვწის თქვენს წინააღმდეგ. ესენი კი, ათენელები რომ გახლავან, მაგრამ არა სამშობლოს, არამედ ფილიპეს ერთგულებით მოაქვთ თავი, სიკვდილის ღირსნი არიან და უნდა განუხინოთ კიდევ ბოროტი სიკვდილი, ვითარცა ბოროტთ, თუ ტვინი ჯერაც საფეთქლებში შეგრჩენიათ და ფეხებით ზედ არ დადინხართ.

შე ვალად ისლა მრჩება, ამ კეთილი უსტარის და ელჩების პასუხად დაეწერო ისეთი პასუხი, როგორსაც მივიჩნევ საშარტლიანად და სასარგებლოდ თქვენდა.

ქ ე რ ო ნ ე ს ი ს ტ ვ ი ს

ლიბანიოსის წინასიტყვა

ეს სიტყვა წარმოითქვა ათენელთა წინაშე დიოფიტეს დასაცავად, რომელიც ბრალდებული იქნა ათენელთაგან. საქმე ისაა, რომ ქერონესი! ათენელთა ძველ სამფლობელო იყო თრაკიის განაპირას, სადაც ფილიპეს მეფობის დამს გაგზავნეს იქ კლერუქოსები. ძველთაგან სჩვეოდათ ათენელთ, ღარიბთ და უჭონელთ იმ ქალაქებში წაასახლებდნენ, რომლებიც მათ ექვემდებარებოდა. წარგზავნილი სახელმწიფოსაგან იღებდნენ იარაღსა და საგზაო სახსრებს. ასე მოხდა ამჟერადაც, წარგზავნეს ახალმოსახლენი ქერონესს, ხოლო სარდლად გააყოლეს დიოპიტე. ქერონესელებმა მიიღეს მისულნი, მისცეს მათ სახლ-კარი და მიწა-წყალი, მაგრამ არ მიიღეს კარდიელებმა, — ჩვენ არა ათენელთა, არამედ ჩვენს საკუთარ ქვეყანაში ვსახლობთო, — თქვეს. ამან აიძულა დიოპიტე, ეომა კარდიელებთან. ამით დახმარები-სათვის მიმართეს ფილიპეს, რომელმაც ეპისტოლეთი აუწყო ათენელთ — არ იმ-ძლავროთო კარდიელებზე, რამეთუ ჩემი ხელქვეითნი არიანო, თუ მათ სამართალ-რამ შეგილახეს, ეს სასამართლოზე გაირჩესო. მისი ეპისტოლე არ ცნეს ათენელებ-მა და ამან მაშველი ძალა გაუგზავნა კარდიელებს. ამან განარისხა დიოპიტე: იმ დროს, როცა ფილიპე ქვეყნის შიგნით ზემო თრაკიაში ოდრისთა მეფეს ებრძოდა, შეიჭრა თრაკიის ზღვისპირეთში, რომელიც მაკედონელს ექვემდებარებოდა, და, სა-ნამ ფილიპე მობრძანდებოდა, სახელდახლოდ დაარბია იგი. თავად ქერონესში დაბ-რუნდა და თავი უსაფრთხოყო. იმის გამო, რომ ფილიპეს არ შეეძლო იარაღით უკუეგდო იგი, მეფემ ეპისტოლე გაუგზავნა ათენელებს, სადაც ბრალს სდებდა მათს სარდალს და ზავის დარღვევას უკიყინებდა. ფილიპეს მომხრე ორატორებ-თავს ესხმიან დიოპიტეს, მიიჩნევენ მას დასჯის ღირსად. დემოსთენე იცავს დიო-პიტეს ორი მოსაზრებით; ამტკიცებს, რომ მას უსამართლობა არ ჩაუდენია. თავად ფილიპემ ხომ ბევრად აღრე დაარღვია ზავი, უსამართლოდ წაეკიდა ათენელთა სახელმწიფოს და, ბუნებრივია, ესეც მტრობით აღუდგა მტერს. იქვე ამბობს: ათე-ნელებს არას არგებს ამ წინამძღოლის დასჯა და დათხოვნა მისი ლაშქრისა, რომე-ლიც ამჟამად ფილიპესაგან იცავს ქერონესს. დემოსთენე საბოლოოდ მოუწოდებს ომისათვის, ღიდად ბრალუფყოფს ფილიპეს, ვითარცა ბოროტმოქმედს, ხელშეკრუ-ლების დამრღვევს, ათენელთა და სრულიად ელინელთა ავის მოსურნეს.

ს ი ტ ყ ვ ა

ჯერ-არს, ათენელთა დარბაისელნო, ყოველმა ოქროპირმა სიტყვა არც სამტროდ გადაადგოს ერში, არც ვისიმე საამებლად, არამედ

უმთავრესი წარმოაჩინოს მხოლოდ, რაც სარგებლობას მოუტანს უკლებლივ ყველას, მით უმეტეს, როცა საერთოა საქმე, რის განჩხრეკასაც ახლა შესდგომიხართ. ზოგნი კი აქ ჯიბრსიტყვაობას ამჯობინებენ და მჯობნის მჯობნობას ჩემობენ. უმეტესწილად, ათენელო დარბაისელნო, თავიდან უნდა ამოიგდოთ ყოველი წყვილიშანი საკითხი, მაგრამ რასაც სახელმწიფოსათვის სავარგისად მიიჩნევთ, ოდენ ის განაჩინოთ აღსასრულებლად. ახლა მხოლოდ ქერონესის საქმეა საშურო და ლაშქრობა, რომელსაც აგერ მეთერთმეტე თვეა ეწევა ფილიპე თრაკიაში; ამ დროს კი სიტყვათა უმრავლესი იმას ხმარდება, თუ რას აცეთებს და რის გაცეთებს იზრახავს დიოპითე. მე კი ვფიქრობ, ათენელო დარბაისელნო, ვისაც უნდა ედებოდეს ბრალი, რომელთა დასჯასაც თქვენ მოითხოვთ და კანონითაც ჯერ არს, — შეგიძლიათ ეს ჰქნათ, როცა ინებებთ, ხოლო არც მე და არც სხვას გარდამეტებული ჩაცეება არცერთი მათგანის მიმართ არ გვმართებს. ჩვენი სახელმწიფოს საზიანოდ დიდის ძალით რომ ჰელესპონტს³ მოწვენილა და იმ აღვილთა წარტყვევნას ლამობს, რომელთაც, თუ დავავიანებთ, ველარ დავიხსნიოთ, — ჩემის ფიქრით, აი რაზე გვმართებს სჯა, გამორჩევა და მზადება, არათუ ამ გაუთავებელ ჩოჩქოლსა და ბრალდებებში მიჩქმალვა ყოველივე ამისა.

დიდად მიკერის, რასაც ჩვეულებრივ გელაპარაკებიან თქვენ, მაგრამ არანაკლებ, ათენელო დარბაისელნო, გავუკვირებთ იმასაც, რაც ამასწინეთ ვისმინე, როცა ერთი ორატორთაგანი ამტკიცებდა: საკითხი უბრალოდ დგას, — ან ომი, ან მშვიდობაო. ეს სწორია მაშინ, თუ ფილიპე დაიცავს მშვიდობას, ზავს არ დაარღვევს და არ მიიტაცებს ჩვენეულს, არ აგვიმხედრებს ყოველი ჯურის ხალხს. მაშინ სალაპარაკოც აღარა გვექნება, მხოლოდ და მხოლოდ დავიცავთ მშვიდობას, რასაც, ვხედავ, თავადაც ესწრაფვით, მით უმეტეს, როცა ყოველი, რისთვისაც ზავი ფიცით განვამტკიცეთ — განცხადებულა და დაწერილა⁴; მაგრამ თუ ცხადია ისიც, რომ ფილიპემ პირველმა, — ვიდრე ზღვით ილაშქრებდნენ დიოპითე და კლერუქოსები, რომელთაც ახლა ომის წამოწყებას აბრალოთ, — თავად უსამართლოდ მიიტაცა მრავალი თქვენეული, რასაც აგერ თქვენივე ფსეფისმებით ცხადჰყოფთ; თუ ასევე მთელი ამ ხნის განმავლობაში იგი თავს ესხმის ელინთ, გინა ბარბაროსთ თქვენზედ ლაშქრობის მუქარით, სალაპარაკოდ ვიღას გაუხდია — ომი ან მშვიდობაო? ესე საქმე ზომ სარჩეო აღარ არის, მაგრამ რჩება ყველაზე სამართლიანი საქმე, რასაც აქ განზრახ გვერღს უფლიონ. ჟერბოდ ის, თუ როგორ დავიცვათ თავი ომის

გამჩაღებლებისაგან. ეგებ, ვფიცავ ზევსს, მოპაექრებმა მითხრან, სანამ ატიკას ან პირეოსს არ მოადგება ფილიპე, ვერც ქვეყანას ავნებს რასმე და ვერც ომს აგვიტუხსო. მაგრამ თუ ეგენი აგრერიგად განაჩენენ სამართალს და განაქანონებენ ზავს, ამით არც ღირსეულად განსჯიან რასმე, არც შეწყნარების ღირსად, არცათუ თქვენდა საწუგეშოდ, როცა ამ დროს ყველასათვის ცხადია: ეგენი დიოპითეს რომ ბრალუღყოფენ, ამით იმდენად მას არა, რამდენადაც თავს უფრო მხევენ. რალა გამოვიდა, ჩვენ ფილიპეს ყოველგვარი მოქმედების საშუალებას ვაძლევთ, ოლონდ კი ატიკიდან შორს იდგეს, და დიოპითეს იმის უფლებაც არა აქვს — თრაკიელებს სამხედრო დახმარება გაუწიოს? ან მასზე გვეთქმის — ომის დამწყებიაო?

მაგრამ, ვფიცავ ზევსს, მიკიჟინებენ ამისთვის: დიხაც საშიშრად მოქმედებენო უცხოელნი, ჰელესპონტს რომ ინაწილებენ, ოლონდ დიოპითეს უსამართლობს, სავაჭრო ხომალდებს რომ აკავენ, რისი უფლებაც მას არ უნდა ეძლეოდესო. კი, ბატონო, იყოს ასე, არ უარყოფ. მაგრამ, ვფიქრობ, ეგენი მართლა თუ საყოველთაო სამართლიანობას იცავენ, როცა ლამობენ სახელმწიფო ჯარის დათხოვნას და ამ მიზნით განაქიქებენ ჯარის სარდალს თქვენს წინაშე, რომელიც საარსებო სახსარს იხვევს ოდენ, — მაშინ დასტურყონ ფილიპეს სამხედრო ძალების დამლაც მაგ მრჩეველებმა, რომელთა რჩევასაც თქვენ ერწმუნებით. არადა, თავად განსაჯეთ, ეგენი სხვას ესწრაფიან, თუ არა იმას, რომ ქვეყანა გააპარტახონ, ქარს გაატანონ ყოველივე მონაგარი.

თავად ზომ უწყით, ფილიპე ჩვენს ქვეყანაზე ოდენ იმით ძალთუმეტესობს, რომ დროულად ეკიდება საქმეს, მუდამ მზად ჰყავს ჯარი, წინაწინვე უწყის რასაც იქმს, მერმე კი უცაბედად წაადგება მას, ვისზეც უკვე იყო შეგულებული. ჩვენ კი ჯერ გამოვიძიებთ, რა მოხდა, და მხოლოდ მერმე აღვშფოთდებით და ვიწყებთ მზადებას. ამიტომაც, ვფიქრობ, რასაც იგი მიაღებდა, სრული თავდაჯერებულობით ეუფლება კიდევ, ჩვენ კი ვჩვეულებართ კუდში ჩანჩალს, ყველაფერს უაზროდ, გზადაგზა ვკარგავთ. ამავე დროს მტრობას ვუთვლით მას, ალაგმვასაც ვლამობთ მისას, მაგრამ მოგვიანენი ველარას ვახერხებთ და ამ საქმიდან სირცხვილის მეტი არა გვრჩება რა.

მაშ, არ უგულებელყოფთ, ათენელო დარბაისელნო, — ესეც და სხვაც სიტყვებია მხოლოდ და მარჩიელობა, საქმე კი სულ სხვაა და, სანამ თქვენ შინ სხედხართ, გარეთ კიდევ ქვეყანა ულაშქროდ რჩება, ფილიპე უდიდესი სიმშვიდით გაისაყუთრებს ყოველს, რასაც ისურ-

ვებს. ამჟამად იგი დიდი ძალებით თრაკიაში იმყოფება და, როგორც მეთვალყურენი თტყობინებია, დამატებით ძალებს იხმობს მაკედონიიდან ან თესალიიდან. ამრიგად, თუ იგი წელიწდეული ქარების მომლოდინე, ბიზანტიონს შიადგება და აღრინდელივით დაღუპავს, თქვენ ფიქრობთ, ბიზანტიელი ამჯერადაც უგუნურების გზას დაადგებიან და სამხედრო დახმარებას არ ითხოვენ თქვენგანით? მე არა ვფიქრობ ამას. პირიქით, — თქვენზე მეტად ვისაც არ უნდა ეკიდებოდნენ ისინი უნდობლობით, მაინც ამათი შესვლა ურჩევნიათ. ვიდრე იმას დაუთმონ ქალაქი, თუ რა თქმა უნდა, იმას არ დაასწრო და თავად ესენი არ დაიპყრო. ამრიგად, სანამ აქედან ზღვაზე გასვლა ვერ მოგვიხერხებია, იქ კი არ ჩაგვიყენებია სამარქაფო მანევრული ჯარი, მანამ მათი დაღუპვა თითქმის გარუდგალია.

„ვფიცავ ზევსს, ესენი ხომ ღვთით შერისხული აღამიანები არიან, გონთადასულნი“. — დიახაც, მაგრამ მათი ხსნა მაინც აუცილებელია ისევ და ისევ ჩვენი სახელმწიფოს ინტერესებისათვის. აბა, საიდან ვიცით, რომ იგი ქერონესსაც არ შიადგება. თუ თქვენდამი გამოგზავნილი ეპისტოლეთი განვსჯით, იგი სწორედ ქერონესზე გამაგრებას ლამობს. ახლავ იქ რომ ჩაგვეყენებინა ჯარი, დახმარებას აღმოუჩენდით მაგ ქვეყანას და აღვკვეთდით იმის ბოროტმოქმედებასაც. ხოლო ჯარი რომ დავშალოთ, რაღა უნდა ვქნათ, თუ იგი ქერონესს შემოუტევს?

„სამართალს გაგუჩენთ დიოპითეს, ვფიცავ ზევსს!“ მერე, ეს ვითომ გაგვიწამართებს საქმეს? „ბრძოლით გამოვიხსნით იქედან!“ თუკი ქარებმა არ შეგვაძლებინეს ეს? „არა, ვიფიცავ ზევსს, იგი აქ ფეხს ვერ მოდგამს!“ მაგრამ ვინაა თავდები ამისა? ხედავთ და განსჯით კია, ათენელი მოქალაქენო, რომ წლის ამ მიწვენილ ჟამს ზოგს საჭიროდ მოაჩნია, ჰელესპონტი დასცალოთ და ფილიპეს გადასცეთ; მაშინ რაღა ვქნათ, თუ იგი თრაკიიდან მობრუნებული არც ქერონესს შიადგება და არც ბიზანტიონს (ეს მოსალოდნელობაც გაითვალისწინეთ). არამედ ქალკიდას ან მეგარას, სწორედ ისევე, როგორც ორეოსს შიადგა წინეთ, — რომელი აჯობებს მაშინ. აქ თავდაცვა და ომის ატიკაზე გადახდა, თუ დაბრკოლებათა შიადგება იქ? მე უკანასკნელს ვარჩევ.

ყოველივე ამის შემტყობელნი და განმსჯელნი, ვფიცავ ზევსს, არ უნდა ესწრაფოდეთ დაშლას ლაშქრისას, რითაც სახელმწიფოს ძალას ჰმატებს დიოპითე, პირიქით, — მეორე ჯარი უნდა მოამზადოთ, მოამზადოთ იგი ფულით და სხვა სახსრებით, მისთვის დახმარების გასაწევად. ფილიპესთვის რომ ეკითხა ვინმეს, — მითხარ, რა გირჩევნია,

სახელოვანი გახდნენ დიოპითეს მსლებელი მოლაშქრენი, — ამჟამად როგორც უნდა იყვნენ ისინი, — დიდება მოუტანონ ათენს, ბურჯად დაუდგნენ სახელმწიფოს, თუ პირიქით, სხვათა და სხვათაგან განქიქებულებმა და ცილდაწამებულებმა დაშალონ ჯარი და გაიფანტონ? ვფიქრობ, უკანასკნელს ამჯობინებდა იგი. რასაც ფილიპე იქ ღმერთებს ევედრება, ზოგი ჩვენთაგანი აქ აღასრულებს. ამას იქით, იკითხავთ, ქვეყანა რად ილუპებო?

ახლა შინდა მოგახსენოთ ქვეყნის აწინდელი ვითარებისთვის, რათა გაირკვეს — რას ვიქმთ და რას კი უნდა ვიქმოდეო. ჩვენ არც ფულადი სახსრის გაღება გვინდა, არც ლაშქრობის ხალისს ვამედგენებთ, თან არც საერთო სიკვითება წილზე ვამბობთ უარს; არც დიოპითეს ვაკუთვენებთ საამისოდ განწესებულს, არც იმის საშუალებას ვაძლევთ. თავად მოიპოვოს სახსარი, — პირიქით, ვძვირვსიტყვაობთ მასზე, ეჭვით ვუტყვერით, თუ საიდანა აქვს სახსარი, სად რას აპირებს და სხვა ამდაგვარი, — არცათუ, — რაკილა ასე ვირჯებით, — თვით ჩვენეულ საქმეთა გარიგებას ვესწრაფვით, არამედ, თუმცა ორატორებს კი ვაქვებთ, ქვეყნის ღირსეულ მესიტყვეთ, — საქმით მათ მოწინააღმდეგეთა მხარეს ვიჭერთ. ამავე დროს, ჩვევად გექცათ, ყოველ ორატორს ეკითხებოდეთ ერთსა და იმავეს: — ჰო, მაგრამ, რა გავაკეთოთ? მე კი მირჩევნია, გკითხოთ: — ჰო, მაგრამ რა გადაწყვიტოთ? თუ არ შეიტანთ შესატანს, არ ილაშქრებთ, არ დაზოგავთ სახელმწიფო სახსრებს, არ გამოყოფთ თანხებს დიოპითესთვის, არც იმას დაანებებთ, რომ თვითონ გაიტანოს თავი, ხელს არ გაანძრევთ თქვენივე საქმისათვის. მაშინ რაღა გელაპარაკოთ: ან, — როცა ყველა მსურველს ცილისწამებისა და ბრალდების საშუალებას აძლევთ, მათგან ისმენთ იმ საქმეებისას, რომელთა აღსრულებასაც თურმე აწ იზრახავს იგი, ყოველივეს წინდაწინვე იტყობთ მბრალდებელთაგან, — მაშინ, მით უმეტეს, რაღაა სალაპარაკო!

თუ რა შეიძლება ყოველივე ამან გამოიწვიოს, ზოგ თქვენთაგანს დიახაც ჰმართებს ამაზე დაფიქრება. ყოველივეს გულახდილად მოგახსენებთ. სხვაგვარად არც შემიძლია. ყველა თქვენი წარგზავნილი ფლოტის სარდალი, — თუ არადა, ღმერთებმა შემრისხონ მაშინ, — ქიოსელთაგან, ერთთრელთაგან⁷ და ყველასაგან, ვისგანაც შეუძლიათ, — ვგულისხმობ აზიის მოსახლეობას, — იღებენ სახსრებს. ამასთანავე, ერთი-ორი ხომალდის მქონე იღებს ცოტას, დიდი ძალების პატრონი — ბევრს. ტყუილუბრალოდ როდი იხიდან დიდს ან მცირე თანხებს გადამხდელნი (გიჟები ხომ არ არიან): ამით ისინი ყიდულო-

ბენ უსაფრთხოებას მათგან გასასტუმრებელი ვაჭრებისათვის, — რათა არ გაძარცვონ ისინი, რათა მათ ზომალდებს იცავდნენ მცველები და სხვა მრავალი სიკეთეც ახლდეთ. ისინი ამ გადასახადს მადლობის გადახდას ეძახიან.

ასევეა დიოპითეც, სადაც ჯარი ჰყავს, ფულსაც იქ უხდიან. ანკი სხვაგვარად როგორ წარმოგიდგენიათ, თქვენგან არას იღებს, თავისი არ გააჩნია. მაშ, საიდან შეინახოს ჯარი? ციდან? ამას ვერ იზამს; ამიტომ იგი კრეფს რისი აკრეფავც შეუძლია, ითხოვს, რისი თხოვაც შეიძლება. სესხულობს ფულს და ასე გააქვს თავი.

როცა მას აღანაშაულებენ თქვენს წინაშე, ამით სურთ ყველას შთაბეჭდილება. რომ მას არა ერგება, მხოლოდ განზრახვისთვისაც კი სასჯელს იმსახურებს. მით უმეტეს, თუ სისრულეში მოიყვანს განზრახულს. ლაპარაკობენ აი, რას: ჩვენი ალყაში მოქცევა სურს, ელინებს ჰყიდისო. წუთუ ამის მოქმედებას აზიაში მცხოვრებ ელინთა ბედი აღონებს? თუ ს მშობლობზე. ფიქრს სხვებზე ზრუნვა უჯობს? კი, ეტყობა, ამას ნიშნავს პელესპონტზე სხვა სტრატეგოსის წარგზავნის რჩეობა. თუ მართლა საფრთხეს გვიქმნის დიოპითე, ხელყოფს სავაჭრო ზომალდებს, მაშინ ხომ მცირე, ათენელო დარბაისელნო, ოდენ მცირე დაფა იკმარებდა ყოველივე ამის აღსაკვეთად, რაკილა კანონები ამბობენ ამდაგვარი უსამართლობის მოქმედთა ისანგელით⁸ გასამართლებას. ნ გრამ, ვფიცავ ზევსს, ჩვენი უსაფრთხოებისთვის ამოდენა ხარჯის გაწევა და ტრიერთა გამოყენება სიგიჟესაც კი აღემატება. ხოლო მტრების წინააღმდეგ, — კანონებს რომ არ ემორჩილებიან, — საპიროცაა და აუცილებელიც — ჯარის მომარაგებაც, ტრიერთა გაგზავნაც და ფულადი სახსრების გაცემაც; ჩვენს მოქალაქეთა მიმართ კი ფსევდისმა, ისანგელია და პარალოსიც⁹ კმარა. აი, როგორ მართებდათ მოქცევა გობიერ დამიანებს; ამნაირად კი მოშულლარნი და მავნენი იქცევიან. როგორც იგენი ახლა. და თუ მაგათგან ასეთია ვინმე, ეს საშინელებაა: მაგრამ საშინელება მართო ეგ არ გახლავთ. თქვენ, აქ მსხდომელნი. იმ ჰკუთხე ხართ, — საკმარისია, გამოვიდეს ვინმე და თქვას, რომ დიოპითეა ყოველგვარი უბედურების მიზეზი, ან — ქარე-
ტი¹⁰, ან — არისტოფონტი¹¹, ან კიდევ — რომელიც გნებავთ მოქალაქე, — უმაღლესი დასცემით და დაადასტურებთ, მართალს ამბობსო ეგ. ჰემმარტად კი მართალი იქნებოდა იგი, ვინც გამოვიდოდა და ვეტყოდათ: „სიტყვა გაგმირულებიათ, ათენელო მოქალაქენო, ყველა უბედურებისა და საქმეთა აგრერიგად წარმართვის მიზეზი არის ფილიპე, რამეთუ მას რომ მშვიდობა დაეცვა, ჩვენს სახელმწიფოს ეგრე

არ გაუძნელებოდა საქმე“. ამ სიტყვების სამართლიანობას თქვენ ვერ უარყოფთ, მაგრამ, როგორც მე ვხედავ, მაინც უკმაყოფილოდ გამოიყურებით, თითქოსდა ჰკარგავდეთ რასმე. ამის მიზეზი კი აი რა გახლავთ (ღმერთთა გულისთვის, ნება მიბოძეთ, როცა ქვეყნის უკეთესი ხვედრისთვის ვიღებ სიტყვას, ვიყო წრფელი): ზოგიერთმა პოლიტიკოსმა მოგამზადათ იმისთვის, რომ სახალხო კრებაზე იყოთ მკაცრი და მრისხანენი, სამხედრო სამზადისში კი სულმოკლენი და მხდალნი. ამიტომაც, — როგორც კი თქვენს შორის ბრალეულჰყოფთ ვისმე, მის დასჯას უმაღლესად ასტურებთ; ხოლო, თუ ბრალდებული ისეთი კაცია, რომელსაც იარაღის აღუმართავად ვერ დასჯი, აქ თავად აღარ იცით, რა ჰქნათ, მართლმორჩეველთ კი ნიდავგ ემდურებით. სჯობდა კია, ათენელო დარბაისელნო, მაგ პოლიტიკოსებს სახალხო კრებებზე შემწყნარებლური და კაცთმოყვარული ქცევა ესწავლებინათ თქვენთვის, რამეთუ ამ კრებებზე ირჩევა სამართალი თქვენს შორის და თქვენსა და მოკავშირეებს შორის; სამაგიეროდ, საომარ სამზადისში ყოფილიყავით მკაცრი და მრისხანენი, როცა მტერთა და მოწინააღმდეგეთა მიმართ მოგელით ბრძოლა. მათ კი დემაგოგიურად ჩაგინერგეს მაიმებლობა, სახალხო კრებებზე თავის გამოჩენის სურვილი, საამო სიტყვათმსმენელობა და სხვა მისთანანი; ამასობაში კი საქმე რთულდება და საშიშ ხასიათს იღებს. მარქვით, ზევსის გულისთვის, რას იტყოდით, ელინებს პასუხი რომ მოეთხოვათ თქვენთვის თქვენივე უგულისყურობით ხელიდან გაშვებული მარჯვე ჟამისთვის და ეკითხათ: „ათენელო დარბაისელნო, განა თქვენ არ გვიგზავნით წამდაუწუმ ელჩობას, თქვენ არ გითქვამთ ჩვენთვის, რომ ფილიპე მზაკვრულად ეკიდება ელინთ, რომ უნდა ვერიდოთ მაგ კაცს და ყოველი ამდაგვარი?“ ჩვენ იძულებული ვიქნებით ვალიაროთ და დასტურდეთ ეს, რამეთუ სწორედაც ამას ვიქმით. „მაშინ, კაცთა შორის უზარმავესნო, რას შერებოდით თქვენ, როცა ეგ კაცი ათი თვის განმავლობაში უმოქმედობდა, ხან ავადმყოფობით, ხან უამინდობით, ხანაც ომით მოწყვეტილს შინ მობრუნება არ ძალედვა, — რად არ ათავისუფლეთ ევბეა, რად არ შემოიმტკიცეთ უკან არც ერთი თქვენი სამფლობელო? მან კი ამასობაში, სანამ თქვენ უქმად ისხედით შინ სრულიად ჯანმრთელნი, — თუკი ჯანმრთელი ეთქმის აგრე მოქმედთა, — ევბეაში ორი ტირანი დასვა, ერთი მათგანი ატიკას დაუპირისპირა, მეორე — სკიათოსს¹²; თქვენ კი არც ეგ გიქმნიათ, არც ის და არც სხვა რამ. ამიტომ ცხადად დაანახვეთ მას, რომ გინდა ათჟერაც მოკვდეს და მორჩეს იგი, ადგილიდან ფეხსაც არ მოიცვლით. თუკი ეგრეა, რაღას ელჩობთ,

ბრალმდებლობით და აღძრავთ საქმეებს?“ ასე რომ გველაპარაკონ, რას ვუპასუხებთ, რას ვეტყვი, ათენელო დარბაისელნო? მე, ჩემდა თავად, ვერაფერს ვიტყვი. არიან ზოგნი, რომელნიც ფიქრობენ, ორატორს იმით გავაჭილიკებთ, თუ ვკითხავთ, — ჰო, მაგრამ რა ვქნათო? ამნაირი ხალხს მე მივცემდი ყველაზე სამართლიან რჩევას: — არ უნდა ჰქნან ის, რასაც თქვენ შერებობთ ახლა: ამაზე შემოიძლია წვრილად მოგახსენოთ, ოღონდაც კი მათ, — რა სიბეჭითესაც იჩენენ ამ შეკითხვისას, იგივე გამოიჩინონ საქმის აღსრულებისას. უპირველესად, ათენელო დარბაისელნო, მტკიცედ უნდა შეიგნოთ, რომ ფილიპე ომს ეწევა ჩვენი სახელმწიფოს წინააღმდეგ და მან დაარღვია ზავი (ამაზე შეწყვიტეთ ურთიერთბრალდება!); უწყოდეთ ეგეც, — იგი მტრობს არა მხოლოდ ჩვენს სახელმწიფოს, არამედ სახელმწიფოსეულ ბალავერს საერთოდ; და კიდევ, დაეუმატებ, — სახელმწიფოს ყველა მოქალაქეს, აგრეთვე იმათ, რომელთაც ჰგონიათ, რომ დიდად აამებენ მას (თუ არადა — გაიხსენონ ოლინთოსელი ევთიკრატე¹³ და ლასთენე¹⁴, რომლებიც მის თანამდგომებლად ირაცხებოდნენ, მაგრამ, როცა თავისი ქალაქი გასცეს, ყოვლად სავალალოდ დაიღუპნენ); მაგრამ არაფერს ისე გავეშვებით არ ებრძვის ეგ კაცი, როგორც თავისუფალ სახელმწიფოებრივ წყობას, არაფერს ისე არ ესწრაფვის და მცდელობს ყოველმხრივ, როგორც მის დამხობას. რამდენადმე ბუნებრივია, ამას ესწრაფოდეს იგი, რამეთუ, ყველა დანარჩენთა ბატონიც რომ შეიქნეს, საიმედოდ მაინც ვერას დაიუფლებს, სანამ თქვენ დემოკრატიულ წყობილებას ინარჩუნებთ: მაგრამ მარცხად რომ წაიბორძიკოს უცებ, — რაიც ხშირად შეემთხვევა ხოლმე კაცს, — უმალ ყველა მისი ძალმომრეობით შევრდომებული თქვენ მოგაშურებს და თავშესაფარს შეგთხოვთ. თქვენ ზომ ბუნებით არ მოგდგამთ, რომ სხვისი მიიკერძოთ და გაისაკუთროთ ხელისუფლება, პირიქით — მომხვეჭელთა ხელის შემლად და მქონებელთა წართმევად ხართ შემართულნი, ხელს უშლით სხვათა მტაცებლობას, ართმევთ წამრთმეველს, საერთოდ დაბრკოლებას უქმნით ყველას, ვინც ესწრაფვის ძალაუფლებას და მზად ხართ ხალხთა თავისუფლებისათვის. ამიტომ მას არაფრის გულისთვის არ სურს, რომ თქვენში ეგულებოდეს თავისუფლების იმედით დასაფრებული ძალა, — არც ცუდი და არც ფუჭი გახლავთ მისი ესევეთარი განსჯა. უპირველესად, — უნდა გახსოვდეთ ეს, — იგი დაუძინებელი მტერია თავისუფალი სახელმწიფო წყობისა და დემოკრატიისა. თუ ამას სულის სიღრმემდე არ იწამებთ, ვერც საქმეს მიატანთ სათანადო გულისყურს: მეორეც, ახლა თვალნათლივ ჩანს, რომ იგი ყოველი

ღონით ემზადება ჩვენი ქვეყნის დასარბევად და, ამდენად, ვინც მისი მტერია, ჩვენს მოყვარედ უნდა მივითვალოთ. არავინაა ისეთი გულუბრყვილო, ფიქრობდეს, რომ ფილიპე თრაკიაში უღრანებს ეტანება (ან კი სხვა რა ვუწოდოთ დროგილოსს, კაბილეს ან მასტირას¹⁵, რომელთაც იგი ამჟამად იპყრობს?) და მათ ასაღებად იტანს ამდენ ჯაფას, უამინდობას და უკიდურეს ხიფათს, ხოლო არაფრად აგდებს ათენის ნავსადგურებს, ხომალდთსადგომებს, ტრიერებს, ვერცხლის სამადნეებს და სხვა შემოსავლიან ადგილებს, — ამათ თქვენ გიტოვებთ საქმლობელოდ, თავად კი მთელი ზამთარი თრაკიის ორმოებში ჩაყრილი უბადრუკი ჭვავ-ჭერისათვის იკლავს თავს. ასე სულაც არ გახლავთ საქმე, — ყოველივე ამას და მრავალ სხვასაც იმისთვის აკეთებს, რათა ამა ალაგთა უფალი შეიქმნეს მხოლოდ. რა მართებთ ესევეთარ ჟამს გონიერ კაცთ? ზომ უწყით და საცნაურია თქვენთვის, რომ უნდა მოიკვეთოთ ეგ ზღვარგადასული, საარაკო სიზარმაცე, გაიღოთ ფული და შთააგონოთ ეს მოკავშირეებსაც, თვალყური აღევნოთ ლაშქრის სალაშქრო მზადყოფნას; როგორც იმას ჰყავს მზადყოფიერ ჯარი მთელი ელადის დასარბევად და დასამონებლად, ასევე თქვენც მზად იყოლიეთ ლაშქარი ყველას ჩხნად და დახმარების გასაწევად. მართო მანველი ჯარით მიზანს ვერ მიაღწევ, — საჭიროა, შეიქმნას ერთიანი ლაშქარი, მომზადდეს სურსათით, დაენიშნოს სახალხო მონები¹⁶ მოლარეთუხუცესებად, დაწესდეს რაც შეიძლება მკაცრი მომჭირნეობა სახსრებზე, რის შემდეგაც ლარის ანგარიში მოეთხოვოს მოლარეს, სამხედრო საქმისა — მხედართმთავარს. თუ ყოველივე ამას იქმთ, ან ამგვარი გზით ივლით, ამით აიძულებთ ფილიპეს სამართლიანად იცავდეს ზავს და იდგეს თავისი ქვეყნის საზღვრებში; ასე იქნებოდა უკეთეს შემთხვევაში, უარესში კიდევ — თანაბრად იომებდით.

თუ ვინმე ფიქრობს, ყოველივე ეს დიდ ჯაფასა და გარჯას ითხოვსო, მართალსაც ფიქრობს იგი. მაგრამ იმან ზომ განჭვრიტოს, რა შეიძლება ეწიოს ჩვენს სახელმწიფოს ამ ღონისძიებათა გაუთვალისწინებლობით, უმალ გაირჩება ყოველივე საჭიროს აღსასრულებლად. ვთქვათ, რომელიმე ღმერთთაგანი დაგიდგეთ თავმდებლად იმისა (კაცთაგანი საიმედო არაა ეგოდენ მნიშვნელოვან საქმეში), რომ თქვენი სიმშვიდით და უმოქმედობით დაიცავთ მშვიდობას და იგი აღარ გამოიწვევს თქვენზე; მაშინაც სამარცხვინოა, — ვფიცავ ზევსს და ყველა ღმერთს, — და შეუფერებელი თქვენთვის, ჩვენი ქალაქის სახელისათვის და წინაპართაგან გარდახდილი ღვაწლისათვის, რომ ეგეთი

სასტიკი გულგრილობით მონობისთვის გაწირით დანარჩენი ბერძენები, — მე უმალ სიკვდილს ვარჩევდი, ვიდრე ეს გადაწყვიტა. ხოლო თუ ვინმე მონაც მსჯელობს ასე და თქვენც გეჰეშმარიტებათ მისი ვარაუდი, — იყოს ნება თქვენი, არ დაიკავთ თავი, შეეშვიტ ყველაფერს. მაგრამ თუ ამას არავინ ფიქრობს, პირიქით — თუ ყველამ წინასწარვე ვუწყით, რომ რაც მეტა წავაგლეჯინებთ, მით უფრო ძლიერ და შეუპოვებელ მტრად მოვკიდებთ მას, — მაშინ რაღას ვითრევთ ფეხს, რაღას ველოდებით? მაშ როდისღა გაგიჩნდებათ სურვილი, ათენელო დარბაისელნო, თქვენეული ვალის აღსასრულვლად? „მაშინ, ვფიცავ ზევსს, როცა აუცილებელი იქნება ეს.“ მაგრამ, რაც თავისუფალი კაცისთვის აუცილებლად ითქმის, არამცთუ მოდგა მისი ჟამი — გარდავიდა კიდევ, ხოლო მონათა საზრუნავი ღმერთმა გვაშოროს. თავისუფალ ადამიანს უდიდეს აუცილებლობად სირცხვილი აკისრია შექმნილი ვითარებისათვის (ანკი ამაზე მეტი სხვა რა დავასახელო), მონას კი — გაჯოხვა და სხეულზე ძალმიტანება. ამაზე ლაპარაკი კი გვაშორონ ღმერთებმა!

სხვა შრავალსაც გეტყვით, — თქმას არ დავიზარებდი, — ცხად-ყოფილი ზოგ პოლიტიკოსთა სათქვენოდ დამლუპველ მოღვაწეობას, მაგრამ ყველაფერზე აღარ შევჩერდები; ოღონდ ერთი კია, როგორც კი ფილიპეზე ჩამოვარდება სიტყვა, უმალ წამოდგება ვინმე და იტყვის: „კარგია ზავი!“, „ძნელია დიდი ლაშქრის შენახვა!“, ან: „ზოგიერთებს სურთ სახელმწიფო ფულის დატაცება!“, — და კიდევ სხვა ამგვარ სიტყვებს, რაიც დაბრკოლებას გიქმნით თქვენ, იმას კი საშუალებას აძლევს მშვიდად აღასრულოს, რასაც იზრახავს. ყოველივე ამან შეიძლება მძიმე შედეგი გამოიღოს; ვშიშობ, ვაითუ თქვენი დახანება და არასმენელობა ბოლოს სანანებლად დაგიჩივთ, მაგათ კი — წყალობად და ჭილდოდ მიეზლოთ. მშვიდობის დაცვა რომ გიჩივინოთ და გარწმუნოთ, რა საჭიროა, მას თქვენ ისედაც იცავთ, რაკილა სულ შინ სხედხართ გულხელდაკრეფილნი; ოღონდ კი ომის წამომწყებები ირწმუნებდნენ ამას, თორემ თქვენი მხრით სწორედ რომ რიგზეა ყოველი. სამძიმოდ უნდა მივიჩნიოთ არა ჩვენი ხსენების გაღებული ხარჯი, არამედ ის მძიმე შედეგები, საცხებით მოსალოდნელი რომ გახლავთ, თუ ამ ხარჯებზე ვიტყვით უარს.

ლაპარაკი სახელმწიფო თანხების დატაცებაზე უნდა შეწყდეს, ფული უნდა დაიზოგოს, მაგრამ არც სალაროდან ლარის მიღებაზე ითქვას უარი. მე დიდად მიაოცებს, ათენელო დარბაისელნო, როცა თქვენგანს ვისმე ფულის დატაცება აღონებს, — ვითომდაც თქვენს ხელთ

არ იყოს ფულის შენახვაც და დამტაცებელთა დასჯაც, — და არ აწუხებს მთელი ელადის მიწების ზედიზედ წარხვეჭა, რასაც გულმოდგინედ გვაჩვენებს ფილიპე, ჩვენთან საბრძოლველად რომ იკრებს ძალებს.

რა არის მიზეზი იმისა, ათენელო დარბაისელნო, რომ ეს კაცი აშკარად არ ერიდება ომს, უსამართლობას, იპყრობს ქალაქებს და ომის გამჩაღებლად მაინც არავის მოუჩნევია იგი, ხოლო ვინც ყოველივე ამის აღკვეთას რჩეობს, ბრალეულპყოფთ მას, ვითარცა ომის წამომწყებს? ამაზეც მოგახსენებთ. ამათ უნდათ, ის გულისწყრომა, რომელიც ომით მოსალოდნელ ზარალს შეიძლება მოჰყვეს, დაატეხონ იმ ორატორებს, რომლებიც თქვენ კეთილ რჩევას გთავაზობენ, ესენი განიკითხოთ ოდენ, არკი ფილიპეს წინააღმდეგ ემზადოთ; გარდა ამისა, თავად სწადიათ იყვნენ მბრალმდებელნი, რომ მერმე პასუხი არ აგონ თავიანთი ახლანდელი მოქმედებისათვის; ამით ისიც უნდათ თქვენ, თითქოს ზოგ ვინმეს ომის თავსმოხვევა ეწადოს თქვენთვის; ეს არის მთელი ამ პაექრობის თავიცი და ბოლოც. მე კი ვუწყვი გარკვევით, რომ თუშეცა ათენელთაგან ომი წერილობით არავის დაუკანონებია, ფილიპემ მაინც მიითვისა ჩვენი სახელმწიფოს მრავალი ქალაქი და ახლა კარდას უწევს სამხედრო დახმარებას. რა თქმა უნდა, რაკილა თავად ხმას არ ვიღებთ ფილიპეს ომზე, იგი ყოვლად უგუნური უნდა ყოფილიყო, თავად განეცხადებინა ეს ჩვენთვის. მაგრამ როცა პირდაპირ ჩვენკენ გამოსწევს, მაშინ რაღას ვიტყვით? იგი ხომ მაშინაც არ გამოიცხადებთ ომს, როგორც არ გამოუცხადებია ორგოსელთათვის, როცა მათ ქვეყანას ლაშქრავდა, უფრო ადრე — ფაროსელთათვის, მათსავე კედელთან მდგომელს, ასევე — კიდევ უფრო ადრე — ოლინთოსელთათვის, ვიდრე მათი ქვეყანა არ მოითარეშა. ჩვენ კი თავდაცვის საქმისათვის მაშვრალთ ომის გამჩაღებლობა უნდა ვაბრალოთ? მაშინ მონებად ვიქცეთ, სხვა რაღა დავგრჩენია თავდაცვის უუფლებობასა და მტრის ძალმომრეობას შუა გახილულთ. სხვათა საფრთხე თქვენსას არ შეედრება. ფილიპეს მარტო ზელყოფა კი არ სწადია თქვენი ქალაქისა, არამედ სრული იავარქმნა მისი. მან ცხადად უწყის, მონობას არ ისურვებთ თქვენ, მაგრამ, რომც ისურვოთ, ვერ აღასრულებთ, რაკილა თავადობას ხართ უკვე ჩვეულნი; ხოლო მარჯვე ჟამის მოხელეებისთანავე ყველაზე მეტად თქვენ შეაურვებთ მას, ვიდრე ყველა სხვა ხალხი ერთად.

ამ ომით ყოფნა-არყოფნის ჟამი გვიდგას და, ვინც ამ დროს იმ კაცს მსახურებს, უნდა მოიზიზღოთ და მოიკვეთოთ იგი. შეუძლებელია, ყოვლად შეუძლებელი, გარეშე მტერთა ძლევა მანამ, სანამ არ

დასჯით ქალაქის შინამტერთ, მაგ კაცის თანამდგომთ. როგორ გგონიათ, რად გეთავსებდებოდა იგი თქვენ (სხვას, ვგონებ, არას უნდა ნიშნავდეს მისი საქციელი), რად არ გეთვალთმაცებოდათ, ვთქვათ, ქველმოქმედების ნიშნით, — როგორც ყველა დანარჩენის მიმართ სჩადის ამას, — და გეშუქარებათ მხოლოდ? მაგალითად, თესალიელნი თვალთმაცობით მიიყვანა მან მონობამდე. წინდაწინვე ვის რა შეეძლო ეთქვა ბედკრულ თესალიელთათვის, როცა ჯერ პოტიდეა უბოძა მათ და მერმე სხვა მრავალიც? ამჟამად კი თებელთ აცდუნებს იგი — ბეოტია უბოძა მათ და ხანგრძლივი და მძიმე ომისაგან დაიხსნა. ამრიგად, ყველამ იგემა რაღაც ნაყოფი გამოიჩინესა, თუმცაღა ზღო კიდევ ამისათვის და, თუ არ ზღო, — ზღავს, ოდეს საამისო ჟამი მოდგება. ზოლო თქვენს დანაკარგზე აღარას ვიტყვი. კმარა ისიც. ზაფის დადებით რომ გაბრიყვდით. რამდენი რამ დაკარგეთ ამით! განა ამის შედეგად არ დაიმორჩილა მან ფოკეელნი, პილოსი, დაიპყრო თრაკია, დორისკოსი, სერიონი, აგრეთვე თავად კერსობლეპტე¹⁷. განა კარდიელთა ქალაქსაც არ დაეპატრონა ახლახან, და თავადაც არ აღიარებს ამას? რად გეპყრობათ თქვენ ყველასაგან სრულიად განსხვავებულად? იმად, რომ ყველა სახელმწიფოს შორის მხოლოდ თქვენთანაა შესაძლებელი მტერთა სასარგებლოდ ლაპარაკი, — აიღებთ თუ არა ქრთამს, გაბედულად წარუდგებით ხოლმე მსმენელთ და თქვენეულის დაკარგვაც აღარ გაღონებთ. არ იქნებოდა საშიში ფილიპეს სასარგებლოდ ლაპარაკი ოლინთოსში, თუ მაგ მოლაპარაკეთ ოლინთოსელთა უმრავლესნი ფილიპესთვის პოტიდეას გადასაცემად არ შეეგულიანებინათ. არ იქნებოდა საშიში ფილიპეს სასარგებლოდ ლაპარაკი თესალიაში, თუ მაგ მოლაპარაკეთ თესალიელთა უმრავლესობა ფილიპეს მიერ ტირანთა გასაძევებლად არ დაეყოლიებინათ და პილოსის საქმეში არ გაერიათ იგი. არცა თებეში იქნებოდა საშიში, სანამ ბეოტია არ გააჩუქა და ფოკეა არ მოაოხრა. ათენელთათვის კი, — როცა უკვე არათუ ამფიპოლისი და კარდიელთა ქვეყანა წაგართვათ ფილიპემ, არამედ ევბეა გაამაგრა თქვენს საწინააღმდეგოდ და ახლა ბიანტიონსაც შიადგა, — საშიში თურმე სულაც არ არის ფილიპეს სასარგებლოდ ლაპარაკი. ამიტომაც ზოგნი დატაკნი სწრაფად მდიდრდებიან, უბირნი და უსახელონი ღირსებასა და სახელს იხევენ, ზოლო თქვენ, აღრე სახელოვანნი, ახლა უსახელონი ზდებით, აღრე მქონებელნი — უჭონელნი. სახელმწიფოს სიმდიდრედ კი მე მივიჩნევ მოკავშირეებს, ნდობას, კეთილ ნებას და ყოველივე ამდაგვარს, რაიც ამჟამად ესოდენ შემოგვკლებიათ. თქვენი გულგრილობისა და მიშვეებულობის წყა-

ლობითა იგი სვიანი, დლეგრძელი და საშიში ყველასათვის — ელინი იქნება ის თუ ბარბაროსი; თქვენ კი ამ დროს დამცირებულნი ხართ და შერცხვენილნი, ბაზრებზე სიმდიდრითა და სანოვაგით კი ბრწყინავთ, მაგრამ, ომს რაც შეეზება, — აქ ყოველი თქვენი საშინაოსი მხოლოდ სასაცილოდ გამოიყურება. ზოგი ორატორთაგანი, გარკვეული მოსაზრებით, ცალკერძო სათავისოდ მსჯელობს, ცალკერძო სასხვისოდ; სახელდობრ, — მშვიდობის დაცვის საჭიროებას გიჩიინებთ თქვენ, თუნდაც ამით უსამართლობის მსხვერპლი ზდებოდეთ, თავად კი არ ძალუძს სიმშვიდის შენარჩუნება, თუმცა არავინ ერჩის მას.

შეიძლება ვინმე გამოვიდეს და მითხრას: „მაგრამ აი შენ ხომ არ გსურს წერილით დასტურაჲც ეს, და პასუხისმგებლობა იკისრო. მაშასადამე, გაუბედაობას და სისუსტეს იჩენ“. მე არც თავხელი, არც მოძალე, არც ურცხვი ვყოფილვარ და არცა ვყოფილიყმ! მაგრამ ვფიქრობ, მრავალ თქვენს პოლიტიკურ მრჩეველზე უმამაცესად კი გამოვიყურები. ერთი კია, ათენელო დარბაისელნი: იგი, ვინც არ ითვალისწინებს სახელმწიფოს ინტერესებს, აღძრავს სასამართლო პროცესებს, ბრალს სდებს მოქალაქეებს და ემუქრება მათ ქონების ჩამორთმევით, ამით სიმამაცეს სწოვრედ რომ არას იქმს, — თავის უსაფრთხოებაზე ზრუნავს მხოლოდ და, ამრიგად, თქვენდა საამებლად ჯარდახდილი პოლიტიკური საქმიანობით თავს უშიშრად ჯრძნობს. მხოლოდრე ვინც მრავალ სიკეთეს იქმს თქვენეულ გულისთქმათა საპირისპიროდ და თქვენდა საამებლად კი არ ლაპარაკობს, არამედ სამართლიანად სჯის, თან პოლიტიკურ საქმიანობას არჩევს, როცა ბედზე მეტია დამოკიდებული ვიდრე განსჯაზე, ორთავეში კი პასუხისმგებლობს თქვენს წინაშე, — აი ასეთი კაცი გახლავთ მამაცი, სასარგებლო მოქალაქე, თორემ ისინი კი არა, ჩვენი წვრილმანი გამოჩენის გამო სახელმწიფოს დიდნი საქმენი რომ გასწირეს; მე მათ არამცთუ რამეს დავეკითხები, ჩვენი სახელმწიფოს მოქალაქეობის ღირსადაც არ მივიჩნევ საერთოდ; ის კი არა, ვინმეს რომ ეკითხა ჩემთვის „ერთი, მითხარ, თავად რა სიკეთე გიქნია ჩვენი სახელმწიფოსთვის?“ — მე შემიძლო, ათენელო დარბაისელნი, პასუხად მომეხსენებინა ტრიერარქია, ქორეგია, ფულადი შესატანი, ტყუეთა დახსნა¹⁸ და სხვა ამდაგვარი, მაგრამ არცერთ ამას არ ვიტყვოდი, გარდა ერთისა — რომ მე მათეური პოლიტიკით არ ვპოლიტიკოსობ, თუმცაღა მეც ისევე შემიძლო, როგორც სხვებს, წამომეწყო ბრალმდებლობაც, მაამებლობაც, მელაპარაკა საკუთრების განზოგადებაზე და მეკეთებიანა, რასაც სხვები აკეთებენ. მაგრამ არც ამდაგვარი რამ გამიკეთებია

როდისმე, არც გამოსარჩენს ან პატივმოყვარეობას გამოეკიდებივარ; პირიქით, ჩემი ლაპარაკი სხვებზე მეტად მე მამცრობს თქვენს თვალში, თუმცა, ჩემი რომ გერწმუნათ, უფრო ძლიერნი იქნებოდით ახლა; აი, ასეთი პასუხი. შემეძლო მომეგო ყოველგვარი შურისა და ჯიბრის გარეშე. ვფიქრობ, სამართლიან მოქალაქეს არ შეპტერის ეძიოს ისეთი პოლიტიკური ზერხი, რომელიც, ვთქვათ, მე თქვენს შორის პირველ ადგილზე წამომასკუბებდა, თქვენ კი სხვებზე უკან დაგტოვებდათ. კეთილშობილ მოქალაქეს სახელმწიფოს სასიკეთოდ მსახურება შეპტერის მხოლოდ, ყოველთვის სასიკეთოს და არა საიოლოს თქმა, რამეთუ სიიოლე ბუნებით მოსდგამს კაცს, ხოლო სასიკეთოს კი სიტყვით განისწავლის სათნო მოქალაქე.

ერთმა კაცმა ასეთი საყვედური მითხრა: — შენ ყოველივე კარგს ამბობ, მაგრამ ეს მხოლოდ სიტყვებია, ქვეყანას კი სჭირდება საქმე და რაიმეს გაკეთებაო. ამაზე ჩემს აზრს დაუფარველად მოგახსენებთ. ვფიქრობ, მრჩევის საქმე ისაა, თვინიერ სიკეთისა არა იზრახოს რა. ეს რომ ასეა, ვგონებ არ გამიჭირდება ამის წარმოჩენა. აკი თქვენც უწყით, — ერთხელ თავად ტიმოთეოსი¹⁹ წარმოგიდგათ სახალხო კრებაზე სიტყვით, რათა გაგეწიათ სამხედრო დახმარება და გეხსნათ ევბეელნი, რამეთუ თებელთ ეწადათ მათი დამონება; მის სიტყვაში იყო დაახლოებით ასეთი გამონათქვამები: „აბა, მითხარით, — ამბობდა იგი, — ახლა იმის ბჭობისა და ჭოჭმანის დროა, თუ რა ვუყოთ თებელთ, როცა ისინი უკვე კუნძულზე არიან? განა ზღვა ტრიერებით არ უნდა მოჰფინოთ? ნუთუ არ უნდა დაიძრეთ და მყის პირეოსს არ მიაშუროთ? ნუთუ წყალში ახლავე არ ჩაუშვებთ ხომალდებს?“ ეს თქვა ტიმოთეოსმა და აღასრულეთ თქვენ. ამ ერთობლივი ღონისძიებით საქმე გაკეთდა. რაზომ წარჩინებითაც არ უნდა ელაპარაკა მას, — როგორც დიახაც ილაპარაკა, — თქვენ რომ უგერგილობა გამოგეჩინათ და არა გესმინათ, განა აღესრულებოდა რამე იმ საქმეთაგან, ჩვენი სახელმწიფოს სასარგებლოდ რომ აღესრულა მაშინ? არამც და. არამც! ასეა ახლაც იმ საქმეთა გამო, მე რომ განვიხილავ: საქმე თქვენზეა, ხოლო აზრიანი და საჩინო სიტყვა არ მოგაკლდებათ აქ გამოსული ორატორისაგან.

ვიდრე ტრიბუნიდან ჩამოვიდოდე, მინდა მოგახსენოთ მთავარი მოვითხოვ ფულს შეტანას. უნდა განმტკიცდეს არსებული ლაშქარი, რაც ნაკლი აქვს, უნდა ჯამოსწორდეს, ვინც რა უნდა დაიჩემოს, არ დაუშვათ მისი მთლიანი დაშლა; ყოველი მხრით დაიგზავნოს ელჩები, დაე, ყოველივე განუმარტონ ხალხს და შეაგულიანონ საქმისათვის.

ყოველივე ამის გარდა, უნდა დასაჯოთ და ზიზლით მოეკიდოთ იმათ, ვინც ქრთამს აიღებს საზოგადოებრივ საქმეთა აღსრულებისას, რათა ზომიერი და სამართლიანნი პატიოსნების მაგალითად იქცნენ როგორც სხვებისთვის, ასევე თავიანთთვის. თუ ეგრერიგად მოეკიდებით საქმეთ და გადაეჩვევით ყოველგვარ გულგრილობას, — მაშინ შესაძლოა, დიახ, სწორედ რომ შესაძლოა, წალმა წაგვივიდეს საქმე. ხოლო, თუ აქ ისხდებით, ოდენ ხმაურით უარყოფთ ან დასტურჰყოფთ რჩევებს, და რაც უნდა ჰქნათ — არა იქმთ, მაშინ აღარ ვიცი, რა სიტყვას შეუძლია აღგასრულებინოთ ის, რაც ჯერ არს, და იხსნას სახელმწიფო.

მისამე სიტყვა ფილიპს წინააღმდეგ

ლიბანიოსის წინათქმა

ამ წინასიტყვის დედააზრი უბრალოა; რადგან ფილიპე სიტყვით იცავს მშვიდობას, საქმით კი მრავალ უსამართლობას სჩადის, ორატორი ათენელებს ლაშქრობას ურჩევს და თავდაცვას მეფისაგან. რამეთუ საფრთხე მართო ამით კი არ ემუქრება, არამედ მთელს ელინეთს.

სიტყვა

თითქმის ისეთი კრება არ არის, ათენელო დარბაისელნო, რომ მრავლად არ წარმოითქვას სიტყვა ფილიპეს საქმეთა გამო, რასაც ზავის დადების ჟამიდან აღასრულებს იგი უსამართლობით არა მხოლოდ თქვენს საწინააღმდეგოდ, არამედ დანარჩენ ელინთა საზიანოდაც. ოღონდ ერთი კი კარგად ეუწყვი: ყველას რომ ის ეთქვა და ეკეთებინა, რასაც არ აკეთებენ, მაგრამ რაიც ყველა მათგანის მოვალეობას შეადგენს, ამით ალაგმავდნენ ამ კაცის თავხედობას, ანუ განაჩენდნენ სამართალს; აწ კი საქმეს ესოდენ უკუღმა წარებულს რომ ვხედავ, ვშიშობ, რაგინდ ძნელიც იყოს ამის თქმა, — ვაითუ სიმართლე ასეთი გახლდეთ: ყველა აქ გამოსულ მრჩეველს რომ დასთანხმებოდით და მხარში ამოსდგომოდით მხოლოდ საქმეთა გაუკუღმართების მიზნით, მაშინაც, ვფიქრობ, ისე არ წავიხდებოდით საქმე, როგორც ამჟამად წავხდომიათ. მრავალია ამის მიზეზი, — არათუ ერთს ან ორ მიზეზთაგანს გაუმრუდებია საქმე ამ ზომამდე. მაგრამ გამოწველივით თუ გამოიძიებთ ყოველს, ნახავთ, რომ ამაში ბრალი ედებათ უმეტესად იმათ, ვინც ხალხის გულის მონადირებას ლამობდა, და არა იმათ, ვინც ოდენ კეთილს რჩეობდა. მრავალი ამათგანი კი, ათენელო დარბაისელნო, მხოლოდ ქვეყანაზე სახელის გაფენობას და ძალმორაჯმას ეს-

წრაფვის, ქვეყნის მომავალი კი სულაც არ ალენებს და არც ისა სურს, რომ თქვენ გაღონებდეთ; ზოგნი კიდევ სახელმწიფოებრივ საქმეთა აღმასრულებელთ სდებენ ბრალს, თითქოსდა ჩვენი სახელმწიფო თავს უნდა ისჯიდეს, მხოლოდ ამით იყოს გართული, ფილიპემ კი თქვას და აკეთოს, რაც სურს. ესევეთარ პოლიტიკურ განსჯას ჩვეულხარათ თქვენ, რაც უსათუოდ ზიანს შეგამთხვევთ. მე გთხოვთ, ათენელო დარბაისელნო, თუ რამ სიმართლეს წრფელად მოგახსენებთ, რისხვა არ დამაწიოთ თავს. მოგხსენებათ, სიტყვის თავისუფლება ჩვენს სახელმწიფოში ეკუთვნის ყველას, უცხოელებიცა და მონებიც კი ამ უფლებით სარგებლობენ აქ; ჩვენში მონებს გაცილებით მეტი უფლება ენიჭებათ — სიტყვით გამოთქვან თავისუფალი აზრი, ვიდრე თავისუფალ მოქალაქეებს სხვა სახელმწიფოში, გარანდა თქვენ დაამცრეთ ეგ თავისუფლება. ამიტომ თავად ზეობთ, იფერებთ ტყუილს, უსშენთ მაამებლურ სიტყვებს, მაგრამ, როცა ჯერი საქმეზე მიდგება და ჟამი მოაწევს, უკვე უკიდურეს ხიფათში აღმოჩნდებით ხოლმე. თუ ახლაც ამგვარ მდგომარეობაში გეგულებათ თავი, მაშინ რაღა მშთენია თქმად. ზოლო თქვენდა სასიკეთოდ თუ გსურთ უტყუვრად ისმინოთ სიტყვა, მეც მზადა ვარ თქმად. თუნდაც ყოვლად წარხდენილი იყოს საქმე და მრავალი რამ დაკარგულიც, მაინც, თუ აუცილებლის გაკეთებას ისურვებთ, შესაძლოა, ყოველივე წალმა წარმართოს. შესაძლოა, უცნაურად გეჩვენოთ, რასაც ახლა ვიტყვი, თუმცაღა ღია საარწმუნოა იგი: უარესი წარსული უკეთესი მომავლის საწინდარია ზოგჯერ. კერძოდ რას ვგულისხმობ? იმას, რომ მძიმე ვითარების ჟამს თქვენ არა იღონეთ — არც ცოტა, არც ბევრი. ვთქვათ, ყოველივე რომ გეღონათ, რაც გევალებოდათ, საქმე კი მაინც ცუდად წავსვლოდათ, აი მხოლოდ მაშინ გადაგეწურებოდათ უკეთესი მყობადის იმედი. ზოლო ამჯერად თქვენს უსულგულობასა და განუსჯელობაზე იმარჯვა ფილიპემ და არა სახელმწიფოზე; თქვენ კი არ დამარცხებულხართ — საერთოდ არ გიბრძოლიათ.

თუკი ამჯერად ყველანი ცხადვყოფთ, რომ ფილიპე ჩვენს ქვეყანას ეომება და არღვევს ზავს, მაშინ ვერც ერთი აქ გამომსვლელი უკეთესს ვერას გირჩევდათ, ვიდრე უმტკიცეს და უმარჯვეს თავდაცვას. ზოგი კი დიდ ახირებულობას იჩენს: მაშინ, როცა იგი იპყრობს ქალაქებს, ითვისებს მრავალ თქვენს სამფლობელოს და უსამართლოდ ეპყრობა ყველას, — გამოდის აქ, სახალხო კრებაზე, და ამტკიცებს, ომის გამჩალებელი თქვენს შორის იგულებეთო. ამჯერად კი სიფრთხილე გვმართებს და მართლგანმსჯელობა. წინდახედულობაა საჭირო,

რომ იგი, ვინც თავდაცვას გვიჩვენებს და გვისაბუთებს, ომის გამჩა-
ლებლად არ შეგაცხონ. ამიტომ, უწინარეს ყოვლისა, ვმსჯელობ და
ვეძიებ, თუ რა გზას დავადგეთ, — რასაც თქვენი დასტურიც სჭირ-
დება, — დავიცვათ მშვიდობა თუ ვიომოთ.

თუ შესაძლებელია, სახელმწიფოში მშვიდობა დამყარდეს, — და
ეს ჩვენზეა დამოკიდებული, — მაშინ, აქედან დავიწყებ, ვეთანხმები
ჩვენგნით მშვიდობის დაცვას; ოღონდ, ვინც ეგრე მსჯელობს, მე მი-
მაჩნია, მან უნდა დასტურაყოს ეს წერილობით, საქმიანობით და არ
ეცრუოს სიტყვას. მაგრამ, თუ ჩვენს მოწინააღმდეგეს იარაღი აუხსამს,
ჯარი გაუმრავლებია, ჩვენ ზავით უნდა შეგვიქციოს, თავად კი ომის
საქმეებს აგვარებს, მაშინ ნუთუ კიდევ დავგერჩენია სხვა რამ, გარდა
თავდაცვისა? ხოლო თუ თქვენც, იმის მსგავსად, საჭიროდ მიგაჩნიათ,
იძახოთ: — მშვიდობას ვიცავთო, — საწინააღმდეგო არაფერი მაქვს.
თუ ვინმეს ჰგონია, ზავი იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ იმ კაცმა ხელყოს
ყველა და ყველაფერი, რათა ბოლოს თქვენ მოვადგეთ, ის, ჯერ ერთი,
გიჟია და, მეორეც, — ლაპარაკობს ისეთ ზავზე, რომელიც მხოლოდ
თქვენ უნდა შეჰკრათ იმასთან და იმან კი აღარა — თქვენთან. სწორედ
ასეთი ზავის ყიდვას ლამობს ფილიპე, ამისთვის ხარჯავს მთელ თავის
ფულს, რომ გეომებოდეთ იგი და არ ეომებოდეთ თქვენ.

თუ ველოდებით იმას, როლის აღიარებს თავად — მე თქვენ გებ-
რძებითო, — ყოვლად ბრიყვნი ცყოფილვართ, რადგანაც იგი თუნდაც
ატეაში შემოიჭრას ან კიდევაც პირეოსს მოადგეს, მაშინაც არ აღიარ-
ებს ამას, თუ მის უწინდელ საქმეთა კვალობაზე ვმსჯელებთ. რო-
გორც, მაგალითად, ოლინთოსელთა ქალაქიდან ორმოციოდე სტადიონ-
ის სიახლოვეთ მდგარმა განუცხადა მათ, — ორში ერთია, ან თქვენ
არ უნდა სახლობდეთ ოლინთოსში, ან მე — მაკედონიაში; სხვა
დროს, როცა ვინმე ბრალს სდებდა მას მსგავს საქციელში, იგი იფხო-
რებოდა, ელჩობას გზავნიდა და ბრალდების უკუგდებას აიძულებდა
მბრალმდებელთ. ასევე, იგი ფოკეაში მიემგზავრებოდა, ვით მეკავში-
რებთან, ფოკეელთა ელჩნი ლაშქრადაც მიაცილებდნენ მას, ჩვენ კი
მაშინ დაუინებით ვამტყიცებდით, რომ ეს გზა სიკეთეს არ უქადდა
თებელთ. შემდგომშიც ასე მიადგა ფეროსს იგი, ვითარცა თესალიელ-
თა მეგობარი და მეკავშირე, და აიღო იგი. ბოლოს საწყალ ორეოსე-
ლებს გაუგზავნა ლაშქარი — თითქოსდა კეთილშობილურნობითი მიზ-
ნით, რადგან თურმე მათი ავადობა და უფოთიანობა შეუტყვია და,
ვითარცა ჭეშმარიტ მეგობარს, მოუწადინებია, დროულად ეშველა
მათთვის. როცა იგი რწმუნდება, რომ შავანი ზიანს არ აყენებს, მაგ-

რამ შეიძლება თხვადაცვაზე კი იფიქროს, — ამისთანათა მიმართ
ტყუილს უფრო არჩევს; თქვენ კი ფიქრობთ, ფილიპე ომს დაგიწყებთ
ამჟამა გამოცხადებით და არ ისარგებლებს იმით, რომ ასე იტყუებთ
თავს. ეგ არ მოხდება. კაცთა შორის ურეგვენესი უნდა ყოფილიყო
იგი, — როცა მისგან შეჭირვებულნი მას კი არა ჰყვედრიან, ისევ
თქვენთაგანს ბრალულაყოფთ ვისზე, — ამ დროს წინ აღსდგომოდა
თქვენს შინა ურთიერთ ქიშპს და მტრად გადაეკიდებინეთ, ან მოესპო
ლაპარაკის საშუალება იმ მოჭირავნეთათვის, რომელნიც ლაპარაკო-
ბენ, იგი ომს თქვენს საწინააღმდეგოდ არ ეწევაო.

მაგრამ არის კი, ზევსის გულისათვის, ვინმე ჰკუთამყოფელი, ვინც
არა საქმით, სიტყვით განსჯიდა — ომს ეწევა იგი თუ მართლა მშვი-
დობას იცავს? ასეთი არავინ მეგულება. დასაწყისიდანვე, — როცა
ის-ის იყო დაღო ზავი, (მაშინ დიოპითე ჯერაც არ ლაშქრობდა ქე-
რონესში, სადაც ახლაა წარგზავნილი), — ფილიპემ მოიწადინა სერი-
ონისა და დორისკოსის მიტაცება და სერიონის ციხიდან და წმინდა
მთიდან იმ მეციხოვნეთა განდევნა, ჩვენმა მხედართუფროსმა რომ ჩა-
აყენა იქ. რას ნიშნავს მისი ესევეთარი ქმედება? იგი ზომ ზავზეა და-
ფიცებული. ნურავინ იტყვის, — მერე რა მოხდა, ეს რა ჩვენი ქალა-
ქის გასაკითხავიაო! რამდენად უმნიშვნელო არის ეგ ან რამდენად
გვეხება ჩვენ, სრულიად სხვა საკითხია. მაგრამ სათნოებასა და სა-
მართლიანობას კი რაოდენაც არ უნდა ხელყოფდნენ — გინდ მცირედ,
გინდ დიდად, ამას უკვე თანაბრად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. ახლაც,
როცა მეფეცა და მთელი ელინური მოდგმაც თქვენად მიიჩნევს ქერო-
ნესს, როცა თავად ისიც კი დახმარებას გთავაზობთ და ეპისტოლესაც
წერს ამის თაობაზე, — საკითხავია, რაღად აგზავნის იქ მოჭირავნეებს,
რად აკეთებს ამას? თავად კი იძახის — არ ვომობო, მაგრამ მე არ
შემიძლია ამის გამო დავეთანხმო მას, რომ მშვიდობას იცავს; ისევე,
როგორც არ შემეძლო დავთანხმებოდი მაშინ, როცა მეგარის დაპყრო-
ბას ცდილობდა და ევბეას განუმზადებდა ტირანიას; ახლაც, როცა
თრაკიას ლაშქრავს, ქვებუდანობს პელოპონესში და ყველგან მოქმე-
დებს ჯარებით, — მე ვამბობ, რომ ეს არის ზავის დარღვევა და ომი
თქვენს წინააღმდეგ. ან ეგებ იქამდე იძახოთ იმ ხალხზე, სალყო მან-
ქანებს რომ აგებენ, მშვიდობას იცავსო, სანამ ამ მანქანებს თქვენს
კედლებს არ მოაყენებენ. მაგრამ თქვენ არ დასტურყოფთ ამას: იგი
ზომ, ვინც ჩვენს მპყრობელობას ლამობს, სათანადოდ მოქმედებს და
ემზადება, თუმცა ჯერ არც ქვა უსვრია და არც ისარი. რა ზიდათი
მოგელით, რამე რომ მოხდეს? დაჰკარგავთ პელესპონტს, თქვენი

მოწინააღმდეგე გახდება მეგარისა და ევბეის ბატონი, პელეპონესელნიც მას მიემხრობიან. იმ კაცზე, რომელიც ესევეთარ ხრიკს უშნადებს ჩვენს სახელმწიფოს, იმას გეტყვით, მშვიდობას იცავს-მეთქი? არამც და არამც! მაგრამ მე მიმაჩნია, მან ომი იმ დღიდან დაიწყოთ აქვე, როცა ფოკიდელნი შემუსრნ. ამჟამად კი თქვენს კონსერვულობად თავდაცვას მივიჩნევ. ხოლო თუ მას ახლავს არ მოაქცევთ ყურადღებას, მერე, კიდევ რომ ინდომოთ, გყვარ შეძლებთ? იმდენად დაფშვარდი დანარჩენი სხვა მრჩეველებს თვალსაზრისს, ათენელნი და სპარსელები. რომ. მგონია, აღარ დარჩა არც ქერინეს სათვის და არც პიზანტიონისთვის ბჭობის დრო; რას ვგირველია, უნდა დავეხმაროთ იქაურ მოლაშქრეებს, მივაშველოთ, რაც აკლიათ, მაგრამ ახლა მთავარი საზრუნავია სრულიად ელადა, რომელსაც დიდი საფრთხე ემუქრება. მინდა, ახლავე გითხრათ, რად მეუფლება ესევეთარი შიში სახელმწიფოებრივ საქმეთა გამო და, თუ მართლად განესაჯო, ყურად იღეთ ესე განსჯილი აღსასრულებლად — სხვებისთვის თუ არა, თქვენი თავისთვის მიიწი; არადა, თუ ცარიელ, ფშუტე მესიტყვედ გეჩვენოთ, ნურც ახლა და ნურც მერმე გონიერ კაცად ნუ ჩამთვლით.

ამრიგად, დიდად იქცა ფილიპე მცირესაგან, რასაც იგი დასაწყისიდან წარმოადგენდა. ერთმანეთის მიმართ ჭრწმუნოებენ და ქიშპობენ ელინნი; მისთვის კი იმად გახდომა, რაც გახდა, მაშინ უფრო მოულოდნელი იყო, ვიდრე ახლა, როცა მრავალი იყრა და ყოველგნით წარიმართა ხელი, რაზეც კიდევ შემეძლო სიტყვის გაგრძელება, მაგრამ აღარ გავაგრძელებ. თუმცა ვხედავ, რომ ყველა აღამიანმა, თქვენგან დაწყებული, სწორედ ის დაუთმო მას, რისთვისაც ბერძნები ერთმანეთს ეომებოდნენ ყოველ დროს. რასა ჰგავს ეს? იგი ირჯება, როგორც ნებაგს, სათითაოდ ძარცვავს და აღატაკებს ელინთ, დასამონებლად თავს ესხმის ქალაქებს. ამ დროს თქვენ სამოცდაცამეტი წელი იყავით ელინთა პროსტატები; ლაკედემონელები პროსტატებად ოცდაცხრა წლის განმავლობაში იდგნენ; რაღაც ძალა ბოლო დროს თეშლებმაც მოიპოვეს ლეგატრებთან ომის შემდეგ. მაგრამ არც თქვენ, არც თებელებს და არც ლაკედემონელებს არასოდეს, ათენელი დარბაისელნი, — დიახ, ბერძენთაგან არასოდეს გქონიათ ნება, გეკეთებინათ რაც მოგესურვებოდათ; არ მომხდარა ეგ! მაგრამ მაშინ თქვენთან, უფრო სწორედ ათენელებთან, — თუკი ვინმე მიიჩნევდა, რომ ესენი უსამართლოდ იქცეოდნენ, — ომს იწყებდა ყველა, მათ შორის ისინიც, რომელთაც თქვენთან სასაყვედურო არა ჰქონდათ რა; ასევე ლაკედემონელებთანაც, — როცა ისინი გათავაყდნენ, მიაღწიეს ისეთ-

სავე ძლიერებას, რასაც აღწევდით თქვენ, მერმე კი უსამართლობით იმძლავრეს და განწესებულის ზომას გადასცდნენ, — ყველამ ერთად წამოიწყო ომი, მათ შორის იმათაც, ვისაც მათი დასამდური არა ჰქონდა რა.

რა შეიძლებოდა გვეთქვა სხვათა მიმართ? ჩვენ და ლაკედემონელები, მართალია, ერთმანეთში საწყენსა და სასაყვედუროს ვერაფერს ვხედუდით, მაგრამ სხვათა მიმართ თუ ენახავდით რაიმე უსამართლობას, ურთიერთშორის ქიშპობასა და ომს მივიჩნევდით ხოლმე საჭიროდ. მაგრამ რაც ლაკედემონელებმა ჩაიდინეს ოცდაათი წლის განმავლობაში, ხოლო ჩვენმა წინაპრებმა — სამოცდაათი წლის განმავლობაში, მეტად უმნიშვნელოა, ათენელი დარბაისელნი, იმასთან შედარებით, რაც ფილიპემ ამ ცამეტი ნაკლოვანი წლის განმავლობაში უსამართლობა აწია ელინთ. ამის სადასტუროდ მოკლე სიტყვაც კმარა. აღარც ვამბობ ოლინთოსზე, მეთონეზე¹, აპოლონიასზე და თრაკიის ოცდათორმეტ ქალაქზე, რომელთაგან ყველა ისე აღგავა, რომ მნახველი ვერც იტყვის — უცხოვრიათ თუ არა იქ როდისმე. ფოკიდელთა² ასე ძლიერი ტომის განადგურებისათვისაც ვიყუჩებ. ვითარ არიან თესალიელინი? განა დემოკრატიული უფლებები არ ჩამოართვა მათს სახელმწიფოს და ოთხთა ხელისუფლება არ დაუწესა, რომ არა მხოლოდ ქალაქობრივად, აგრეთვე ტომობრივად დაემონებინა ისინი? განა ევბეის ქალაქებს ტირანები არ მართავენ უკვე, თანაც კუნძულის ქალაქების — თებესა და ათენის მახლობლად? განა ეპისტოლეში გარკვევით არ წერს: „მე მშვიდობა მინდა იმათთვის, ვისაც ჩემი მოსმენა სურს“? არა მხოლოდ წერილობით, საქმითაც ამას აკეთებს იგი. აგერ, პელესპონტს გასწია, ადრე ამბრაკია დალაშქრა, დაიპყრო ელიდა, ესოდენ მნიშვნელოვანი ქალაქ-ქვეყანა პელეპონესისა, დააპირა მეგარიის აღებაც, — ერთი სიტყვით არც ელადა და არც ბარბაროსული ქვეყნები არ კმარან მაგ კაცის გულუძღვებობისთვის. ჩვენ, სრულიად ელინნი, ვჭკრეტთ და ვისმენთ ყოველივე ამას, მაგრამ ელჩობას არ ვგზავნით ურთიერთშორის, არცა ვშფოთავთ; იმდენად საცოდავ დღეში ჩაეცვივდით, ისე შემოვირავვეთ თავი ქალაქში, რომ დასაბამიდან დღემდე შესაფერისი და საშურო ვერა გაგვირიგებია რა, ვერც ერთმანეთი გაგვიმტკიცებია სამხედრო თუ სამეგობრო დახმარებით. ამის ნაცვლად, გულგრილად ვადევნებთ თვალს მაგ კაცის გაძლიერებას და, როგორც ვფიქრობ, ყოველ ჩვენგანს ჰგონია დროს იგებს, სანამ სხვა იღუპება; ელინთა ხსნისთვის კი არაფერს ფიქრობს და არას აკეთებს, თუმცა ყველამ უწყის, რომ ფილიპე, ვითარცა უშიანის ცი-

ება ან სხვა რამ უბედურება, აგიტებს ისეთ რამეს, სანამ საღ-სალა-
მათი ხარ, ვერც კი წარმოიდგენ. ამასთანავე, უწყით თქვენ, რომ —
თუ ბერძნები ითმენდნენ რასმე ლაკედემონელთაგან ან თქვენგან,
ითმენდნენ ელადის ღირსეულ შვილთაგან და ყოველი მათგანი ამას
იღებდა ისე, კანონიერმა შვილმა საერთო სიკეთეში უსამართლოდ
რომ დაიღოს წილი; და, თუმცა მას მიიჩნევდნენ კიცხვისა და ბრალ-
დების ღირსად, მაინც არავინ იტყოდა მასზე, რომ უფლება არ ჰქონ-
და ეს ეკეთებინა, როგორც საერთო ქონების მონაწილე მემკვიდრეს.
ვინმე მონას ან გარეწარს რომ ხელეყო და გაენიავებინა ქონება, რა-
ზედაც მას წილის უფლება არა აქვს, მაშინ კი, იცოცხლე, — ვფიცავ
ჰერაკლეს, უფრო ღიდსა და სასტიკ რისხვას გამოიჩენდით ყველანი!
მაგრამ ფილიპეზე და მის საჰმეებზე ეგრე არა სჯიან, თუმცა იგი არა
მხოლოდ ელინი არ არის და ელინებთან საერთოდ არა ესაჰმება
რა, — არამედ იმ მხარის ბარბაროსადაც არ თქმულა, რომელიც ღირ-
სეულად მაინც იხსენიება; უბრალოდ ერთი წყალწადებული მაკედო-
ნელია იმ მხარისა, სადა აღრე რიგიან მონასაც კი ვერ შეისყიდდი.

კვლავ რაღა აკლია მის აღვირაქსნილ თავხედობას? გარდა იმისა,
ქალაქები რომ გააპარტახა, განა პითიურ დღეობებს არ მართავს
იგი — ელინთა საერთო შეჯიბრს, რასაც თავად ესწრება და თავის
მონებს შეჯიბრთგამრიგებლად გზავნის? განა პილოსის ბატონი არ
არის იგი, გინა ელადის მისასვლელთა, და თავისი მეციხოვნენი და
მოქირავნენი არ უყენია გზებზე? განა თავად არ სარგებლობს ორაკუ-
ლის სამისნო პირველუფლებით, — რაიც წარგვტაცა ჩვენ, თესალიე-
ლებს, დორიელებს და დანარჩენ ამფიქტიონებს, — რითაც ელინთაგან
ყველა ვერ სარგებლობს? განა თესალიელთ არ უკანონებს იგი მმარ-
თველობის წესებს? განა მოქირავნეებს არ გზავნის პორთმოსში³,
რომ იქ ერეტრიელთა დემოკრატია დაარბიოს, აგრეთვე ორეონში,
რომ იქ ფილასტიდე დასვას ტირანად? ყოველივე ამას ელინები უყუ-
რებენ და განიცდიან ისევე, როგორც სეტყვას: ყველა იმაზე ფიქ-
რობს — მე არ დამატყდესო თავს, თორემ მის აცილებას არავინ ლა-
შობს. არამცთუ ელადას იცავს ვინმე თავხედობისგან, არამედ ყოველ
თქვენგანზე მოწვენილი უსამართლობისთვისაც არავინ იმაღლებს ხმას.
ეს ხომ უკვე მეტისმეტია. განა მან არ დალაშქრა ამბრაკია და ლევ-
კადა⁴ — კორინთოსელთა კუთვნილი ქალაქები? განა აქეელთა კუთ-
ვნილი ნავბატოსის⁵ გადაცემას არ შეჰპირდა ფიცით იგი ეტოლიე-
ლებს? განა ექინოს⁶ არ წარტაცა თებელთ და ახლა მოკავშირე ბი-
ზანტიონელთა წინააღმდეგ არ ლაშქრობს? განა ჩვენ, სხვა რომ არა

ვთქვათ რა, ქერონესის უდიდესი ქალაქი კარდია არ გამოგვგლიჯა? და,
ყოველივე ამის გამცდელნი, კიდევ დროს ვაჭიანურებთ, ვიჩენთ სულ-
მოკლეობას, ურთიერთუნდობლობით ვუყურებთ მეზობლებს და არა
ჩვენს დამარბევებს. ახლა რომ ასე ეპყრობა ეს კაცი ყველას, როგორ
ფიქრობთ, რას იზამს მაშინ, როცა ყოველ თქვენგანს სათითაოდ წარ-
ტყვევნის?

რა არის მიზეზი ამისა? არც უსაფუძვლოდ და არც ღირსსაცნობი
მიზეზის გარეშე ესწრაფოდნენ ელინში თავისუფლებას, ახლა კი ასე
უდრტიცელოდ იტანენ მონობას. იყო, ათენელო . დარბაისელნი,
უმრავლესთა ცნობიერებაში იყო რაღაც ისეთი, რაც აწ აღარ
არის, რაც აღემატებოდა თვით სპარსელთა სიშლიდრეს და თავისუფ-
ლებას ანიჭებდა ელადს, ვერ ამარცხებდა მას ვერც საზღვაო და
ვერც სახმელეთო ბრძოლებში. აწ ძალი იგი წამხდარა და კვედამხო-
ბილა ყოველი კეთილნაღვაწი ელინთა. სახელდობრ, რა ძალი იყო ეს?
არაფერი, გარდა იმისა, რომ ის ხალხი, ვინც ფულს იღებდა ძალაუფ-
ლების მოსურნეთაგან, გინა ელადის სხვა მომყვინებელთაგან, ყველას
ზიზღს იმსახურებდა; ყოველად თავლაფდასხმული იყო ამგვარ საჰმეში
მხილებული და უდიდეს სასჯელსაც იმსახურებდა. ამიტომაც, არც
ერთი იმ საჰმეთაგან, რასაც ზოგჯერ ბედი განამზადებს, არ უნდა გა-
ყიდულიყო ორატორთაგან, გინა მხედართმთავართაგან, — არც ურთი-
ერთნდობა, არც უნდობლობა ტირანთა და ბარბაროსთა მიმართ და
არც სხვა მრავალი ამდაგვარი. აწ ყოველივე ეს გაყიდულა, ვითარცა
ბაზარზე, რის სანაცვლოდაც შეგიძენიათ ისეთი რამ, რაც ღუპავს და
ასნეულებს ელადს. რაღა ეს? შური იმათ მიმართ, ვინც რამ მოიხ-
ვეჭა, დაცინვა — ვინც აღიარებს, თანაგრძნობა — ვისაც ამხელენ, სი-
ძულვილი — ვინც გაკიცხავს, — ერთი სიტყვით, ყველაფერი, რაც
მომსყიდველობას უკავშირდება. ხოლო რაც შეეხება ტრიერებს, ცო-
ცხალ ძალას, ფულადი სახსრების მარაგს, აგრეთვე მოსამზადებელ
სამუშაულებებს და სხვა მრავალს, რითაც სახელმწიფოს ძლიერებაზე
შეიძლება იმსჯელოს კაცმა, — დღეს გაცილებით უფრო მეტად გააჩ-
ნია ყველა თქვენგანს, ვიდრე იმ ხალხს მოეძეებოდა მაშინ. მაგრამ
ყველაფერი ეს უსარგებლოა, უქმი და უნაყოფო, მოვაჭრეთა ანაბრად
გარდაგებული.

ჟამ-ვითარება რომ ასეთია, ამას თავად ხედავთ და ჩემი დასტური
სულაც არ გჭირდებათ. ხოლო უწინდელ დროს, დღეს საპირისპიროდ
რომ იყო ვითარება, ახლავე ცხადვყოფთ, მაგრამ არა ჩემი სიტყვით,
არამედ თქვენი წინაპრების ნაწერი, აკროპოლისზე რომ დაუტოვე-

ბიათ სპილენძის სტელაზე ამოტვიფრული. „ართმოსი, — გვამცნობს ნაწერი, — ძე პითონაქტისა, ძელიელი, მოკვეთილია, ვითარცა მტერი ათენელი ხალხისა და მის მოკავშირეთა, — თავად და გვარი მისი“. მერმე სწერია მიზეზიც, რის გამო მოხდა ეს: „რამეთუ მან ოქრო მიდიიდან პელეპონესში გაზიდა“. ასეთი რამ სწერია იქ. განსაჯეთ, ღმერთთა გულისთვის, რა იგულისხმეს მაშინდელმა ათენელებმა, რატომ მოიქცნენ ასე, რა მნიშვნელობა მიანიჭეს ამ ამბავს. ვინმე ძელიელი ართმოსი, მონა მეფისა (ძელია ხომ აზიაშია), იმის გამო, რომ ბატონის სურვილით ოქრო წამოიღო პელეპონესში, თანაც არა ათენში, გამოაცხადეს თავიანთ და მოკავშირეთა მტრად. თავად იგიც და მთელი მისი გვარიც მოლაღატებად შერაცხეს და მოქალაქეობის უფლება წაართვეს. მაგრამ ეს არ გახლავთ უბრალოდ მოქალაქის უფლებათა აყრა. ძელიელისათვის რა მნიშვნელობა ჰქონდა ამას, როცა ათენის სამოქალაქო უფლებანი მასზე არ ვრცელდებოდა? მაგრამ დამატებით კანონში სწერია, რომ ამგვარ კაცთა მკვლელობის საკითხი სასამართლოზე არ გაიჩრევა. კანონი პირდაპირ ამბობს: „მოკვდეს განუკითხველად“. ამით ისაა ნათქვამი, რომ ვინც ამგვარ კაცს მოკლავს, უმწიკვლოდ დარჩება.

ამრიგად, ისინი ყველა ბერძნის ხსნისთვის მოღვაწეობდნენ. თორემ რაში ენაღვლებოდათ, პელეპონესში ვის რა მიაქვს, ვინ ვის ყიდულობს ან ჰყვანის. სჯიდნენ ისინი, შურს მიაგებდნენ ამგვარ საქმეში შემჩნეულთ და სტელას განუმზადებდნენ. სწორედ ამიტომ, სრულიად ბუნებრივად ბერძნების შიში ჰქონდა ბარბაროსს და არა ბერძნებს ბარბაროსისა. ახლა ასე არ გახლავთ. თქვენ სხვარივად ეკიდებით ამდგვარ საქმეთ, მაგრამ როგორ მაინც? გინდათ გითხრათ? არ განრისხდებით? ზოგს სურს, საბრაკო სიტყვით დააშოშმინოს ქალაქი, აქაოდა ფილიპე ეგოდენ ძლიერი არ არის, როგორიც იყვნენო ლაკედემონელები, რომლებიც ფლობდნენ სრულიად ზღვასა და ჰმელს, მოკავშირედ ჰყავდათ ხელმწიფე და წინ ვერავინ დაუდგებოდათო. მაგრამ მათ გაუმკლავდა ჩვენი ქალაქი და არკი დამხობილა. მაგრამ შე ვფიქრობ, — შეიძლებოდა თქმა, — რომ ყოველი წარმატებული საქმე, აწინდელი და უწინდელი, ერთმანეთს რომ არა ჰგვანობს, ყველაზე მეტად მოგვარდება და მოიგება ომით. უპირველეს ყოვლისა, მაშინ ლაკედემონელები, როგორც მე მსმენია, და ყველა სხვაც, ოთხი ან ხუთი თვის განმავლობაში, ყველაზე კეთილტაროსიან ეამს, შეიჭრებოდათ ხოლმე ქვეყანაში და ააოხრებდნენ ჰოპლიტებით, სახელმწიფო ჯარებით და კვლავ უკუმოიქცევიან შინისკენ. ისინი იცავენ ძველ,

უკეთ რომ ვთქვათ — სჯულმდებლურ წესს, არ მისდევნენ ფულადი აღებ-მიცემობის ჩვეულებას, მაგრამ მათი ომის მიზანი ყოველთვის მაინც წრფელია და პირდაპირი.

დღეს კი თქვენ ხედავთ, რომ საქმეთა მეტი წილი წაახდინეს მოლაღატებმა, ჯართა წყობა და ბრძოლა კი არა ჩანს. ამის მაგიერ გესმით ფილიპეს მუქარა, დათარეშობს საცა ნებავს, — არა ჰოპლიტთა ფალანგებით, არამედ მსუბუქ ცხენოსანთა მხედრობით, მშვილდოსანი მოჭირავნეებით და სხვა ამგვარი ლაშქრეულობით. როცა ურთიერთმტრობით სნებულთ დაესხმის თავს და მშობელი ქვეყნისათვის არავინ გაირჩეობით უნდობლობით იკვნეულნი, აი მაშინ დასძრავს იგი სამხედრო მანქანას და შეუდგება ალყას. იმაზე აღარას ვამბობ კიდევ, რომ ეგ კაცი ზამთარ-ზაფხულს არ არჩევს, წლის რა დროც არ უნდა იყოს, თავის საქმეს არ მიატოვებს. ცხადია, ყოველივე ეს უნდა გაითვალისწინოთ, ვინძლო არ გადმოვანაცვლოთ ჩვენს მიწა-წყალზე და უწინდელი მარტივი ლაკედემონური ომების წამხედველმა კისერი არ მოვიტეხოთ; უპირველესად საქმით გვმართებს სიფრთხილე და მზადყოფნით. თვალყური უნდა ვადევნოთ, მტერი არ დაიძრეს შინიდან, უნდა ვიმარჯვოთ, სანამ ზეღწართულ ბრძოლამდე მივიდოდეს საქმე. ომში ჩვენ გაგვაჩნია ბუნებრივი უპირატესობანი, თუ, ათენელო დარბაისელნი, გამოვიჩინეთ სურვილის აღვასრულოთ, რაც საჭიროა. იმის ქვეყნის ბუნება ისეთია, რომ ადვილი მისადგომია საძარცვავად და მრავალი ზიანის მისაყენებლად; ეს და სხვა უპირატესობანი ჩვენს მხარეზეა, მაგრამ სამხედრო ძლიერებით ის გვკობნის. არა მხოლოდ ეს უნდა გაითვალისწინოთ, არა მხოლოდ იმისგან უნდა დაიცვათ თავი ომით, — არამედ შეგნებულად მოიძულოთ მის დასაცავად აქ გამოსული ორატორები; უნდა გაითვალისწინოთ, რომ მანამ ვერ სძლევთ სახელმწიფოს გარეშე მტერთ, სანამ არ დასჯით მტერთა თანამზრახველთ სახელმწიფოს შიგნით. მაგრამ თქვენ ეს არ ძალგიძთ, — ვფიცავ ზევსს და სხვა ღმერთებს, — უგუნურებით იქცევით, ან კიდევ — აღარ ვიცი, რა ვთქვა (ზმირად შიში მიპყრობს, დემონი რამ ზომ არ შეუჩნდა-მეთქი ჩვენს საქმეს), რომ ლანძღვის, შურის, ოხუჯობის თუ მრავალი სხვა მიზეზის წყალობით ლაპარაკის უფლებას აძლევთ მხვეჭელ, მედროვე აღამიანებს, რომელთა შორის ზოგი სულაც არ მალავს თავის რაობას, და სიცილით კვდებით, როცა ისინი ვინმეს აყენებენ და თავლაფს ასხამენ.

და მაინც — მთავარი საშინელება ესეც არ არის, თუმცა კი საშინელებაა. ამასთანავე, თქვენ საშუალება მიეცით მათ, გაცილებით

უსაფრთხოდ ეწეოდნენ პოლიტიკურ საქმიანობას, ვიდრე თქვენს დასაცავად დამაშვრალი ორატორები. აბა ნახეთ, რა ხიფათს გიმზადებთ მათდამი თქვენი სმენისმოყვარეობა. მოგახსენებთ იმ საქმეთათვის, რასაც ახლა ყველანი გაეცნობით.

ოლინთოსში ერთნი ფილიპეს საქმეს უჭერდნენ მხარს და ყველაფერში მას თანაუზრახოდნენ, სხვანი კი იღვწოდნენ იმ საუკეთესო იმედით, რომ მონობას აარიღებდნენ მოქალაქეებს. მაშ, რომელთაგანმა გასწირა სამშობლო? რომლებმა გაყიდეს ცხენოსნები და ამ ღალატით დაღუპეს ოლინთოსი? იმათ, ვინც ფილიპეს თანაუზრახვოდა და, სანამ ეგ ქალაქი ჯერ კიდევ ფეხზე იდგა, ქვებუდანურად ცილს სწამებდა მის ქომაგ ორატორებს, ვინც ოლინთოსელ ხალხს აპოლონიდეს მოკვეთა ჩააგონა.

ამგვარ საქციელს მართო მათთვის არ მოუტანია ყოველგვარი უბედურება. სხვაგანაც ასე მომხდარა. მაგალითად, ერეტრიაში, — როცა პლუტარქე მოქირავნეებითურთ გააძევეს და ხალხს ეპყრა ძალაუფლება ამ ქალაქში, — აგრეთვე პორთმოსში; ერთნი იქ თქვენს საქმეს იცავდნენ, მეორენი — ფილიპესას. და უსმენდნენ რა უპირატესად ამ უკანასკნელს, ბედკრულმა ერეტრიელებმა საქმე იმით დამთავრეს, რომ გააძევეს მათივე საქმისათვის დამაშვრალი ორატორები. მაშინ მან, მათმა მოკავშირე ფილიპემ, ჰიპონიკოსი გაგზავნა მათთან ათასი მოქირავნითურთ, დაანგრია პორთმოსის ციხენი და განაწესა იქ სამი ტირანი: ჰიპარქოსი, ავტომედონტი და კლიტარქოსი; ამის შემდეგ ქვეყნიდან გარეკა მცხოვრებნი, ორგზის რომ სცადეს დაეხსნათ თავი; პირველად ევრილოქოსი გაგზავნა მათ წინააღმდეგ მოქირავნე ლაშქრით, მეორედ — პარმენიონი.

რა საჭიროა კიდევ გავავრძელო სიტყვა? ორეონში ფილიპესთვის იღვწოდნენ ფილისტიდე, მენიპოსი, სოკრატე, თოანტი და აგაპეოსი, რომელთაც ახლა უპყრიათ ქალაქი, და ეს ყველამ უწყის. ვინმე ევფრეოსი კი, რომელიც ერთ დროს თქვენთან სახლობდა, იღვწოდა იმისთვის, რომ თავისუფალი ყოფილიყვნენ მოქალაქენი და არავის დამონებოდნენ. რამდენად შელანძლული და შეზიზღებული იყო ხალხისაგან ეგ კაცი, საამისოდ ბევრის თქმა შეიძლებოდა. მაგრამ აი, — ქალაქის აღებამდე ერთი წლით ადრე მან, — ფილისტიდეს და მისთა თანამზრახველთა საქმიანობა რომ შეიტყო, — ღალატში ბრალი დასდო მათ. მაშინ შეკრბა აღელვებული ბრბო, რომელსაც ფილიპე ჰყავდა ქორეგოსად და პრიტანად, და ჩაამწყვდიეს ევფრეოსი დილეგში, ვითარცა მოჯანყე და შუთისთავი. ორეონელი ხალხი კი, იმის ნაც-

ვლად, რომ მიშველებოდა მას, არც აღშფოთებულა მისი შეპყრობით, პირიქით — საკადრისად ეზლო, — ამბობდა და ნიშნისმოგებით ხაზობდა. ამის შემდეგ მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო, — აიღეს ქალაქი. საამისოდ მზადდებოდა საქმე; მრავალი გრძნობდა ამას, მაგრამ ხმას არ იღებდა შიშით თავზარდაცემული, რამდენადაც ახსოვდა, რა ბედი ეწია ევფრეოსს. იმდენად ვაგლახად იყვნენ დათრგუნულნი, რომ მათზე დაძრულ უბედურებათა წინაშე სიტყვის გაღებასაც ვერა ბედავდნენ, სანამ ამასობაში საომრად შემართული მტერი არ მოადგა კედლებს. მაშინ ზოგი თავდაცვას შეუდგა, ზოგი — ღალატს და აი, ასე სამარცხვინოდ და ბოროტად წარტყვევნილ ქალაქს აწ ესენი ფლობენ და ტირანებად სხედან. ის ხალხი კი, — ყოველი ღონე რომ იხმარეს თავის გადასარჩენად და ევფრეოსი გასწირეს, — ამათ ერთიანად დაქსაქსეს: ზოგი გააძევეს, ზოგი მოაკვდინეს, ხოლო ევფრეოსმა თვითონ გაიგშირა თავი და საქმით დასტურჰყო, რომ წმინდად და უანგაროდ თანადგა თავის ხალხს ფილიპეს წინააღმდეგ.

„რა იყო მიზეზი, — გაიკირიებთ თქვენ, — რომ ოლინთოსელნი, ერეტრიელნი და ორეონელნი მტეი სიამოვნებით უსმენდნენ იმათ, ვინც ფილიპესთვის წარმოთქვამდა სიტყვას, ვიდრე მათივ ინტერესების დამცველ ორატორებს?“ მიზეზი იგივეა, რაც თქვენთან: მართლის მთქმელი, სურვილიც რომ ჰქონდეს კარგის თქმის, ზოგჯერ ველარ ამბობს, რამეთუ პირმოთნეობას ქვეყნის ხსნაზე ლაპარაკი ურჩევნია; ესენი კი, რომელნიც მამებლობენ, ოდენ ფილიპეს საქმეებს განარიგებენ. ისინი ფულის შეტანას, ესენი — არშეტანას ამბობენ, ისინი ომს და არა ცუდრწმენობას, ესენი კი — ზავის დაცვას, — და ასე მანამ, სანამ ტყვეობაში არ ამოუყვიათ თავი. დანარჩენი საქმე, როგორც მე მგონია, ისე და იმგვარად წარიმართა, დაწვრილებით აღარას მოვეყვები. ზოგნი მამებლობდნენ, ზოგნი ხსნას ეძიებდნენ, ბევრი რამ ამ ბოლო დროს ხელიდან გაუშვა ხალხმაც, — მამებლობით და უმეცრებით კი არა, არამედ სასო წარეკვეთათ და მთელი საქმე წაგებულად მიიჩნიეს. აი, სწორედ ეს მაშინებს მეც, — ვფიცავ ზევსს და აპოლონს, — ისეთი რამ არ გარდაგხდეთ თავს, რომ თქვენი სამეველი არსით იყოს. მაგრამ აქამდე, ათენელო დარბაისელნო, ნუმც მისულიყოს საქმე. ათიათასგზის სიკვდილი გიჯობთ, ვიდრე ფილიპეს ემლიქვნელოთ და თქვენს საკეთილდღეოდ დამაშვრალ ორატორთაგან უკუუაღოთ ვინმე. კი, დიდი ჯილდო მიიღეს საზღაურად ახლახან ორეველებმა, ფილიპეს თანამდგომნი რომ გაახელმწიფეს, ხოლო ევფრეოსი გაიუცხოეს; კარგად ეზლო ერეტრიელ ხალხს, ჩვენი ელჩები

რომ დაითხოვა და კლიტარქოსის ბატონობას მისცა თავი: აწ მონობას, მათრახს და საწამებელს მისცემიან. ასევე კარგად მოეპყრო იგი ოლინთოსელთაც, რომლებმაც ლასთენე ჰიპარქად აირჩიეს, აპოლონიდე კი განდევნეს. სიბრძნე და ბოროტება იმით დაიმედება, რომ მრუდედ განმსჯელებმა არ აღასრულოთ, რაც ჭერ არს, ხოლო მტერთათვის მეტყველ ორატორთა მსმენელებმა იფიქროთ. — ჩვენ იმოდენა სახელმწიფოში ვსახლობთ, რაგინდ დიდი საშიშროება დაატყდეს თავს, ვერას დააკლებსო. სირცხვილი იქნება მხოლოდ, შერამე რომ თქვას ვინმემ: „ვინ იფიქრებდა, ეს მოხდებოდა? გემართებდა, ვფიცავ ზევსს, ეს კი არ გვექნა, არამედ ის“. ახლა მრავალ საშუალებას დაასახელებენ ოლინთოსელნი ისეთს, რომელიც, მაშინ რომ გაეთვალისწინებინათ, არ დაიღუპებოდნენ, ასევე მრავალს — ორეოსელნი, მრავალს — ფოკიდელნი და კიდევ მრავალს ყველა ისინი, ვინც დაიღუპნენ. მაგრამ ახლა ეს რაღა სარგებლობას მოუტანს მათ? სანამ მართელია ხომალდის ძარა, გინდ დიდი, გინდ მცირე ხომალდისა, მანამ მართებს შენიჩბეს, მესაჭეს და ყველა მებომალდეს, ფრთხილად იყოს, რომ ვინმემ ნებსით თუ უნებლიეთ ხომალდი არ დააყრავოს, თორემ თუ ხომალდს ზღვამ უყო პირი, უკვე ამოაა გარჯა. ჩვენი საქმეც ახლა ასეა, ათენელო დარბაისელნი, სანამ ჭერ კიდევ ვართ მართელი, გვაქვს უდიდესი სახელმწიფო, უზღვავი სახსრები, საუკეთესო სახელი. რას ვაკეთებთო? — იკითხავს აქ მსხდომთაგანი ვინმე. მე, ვფიცავ ზევსს, ვიტყვი ყოველს და დაგწერ კიდევ თქმულს, თუ თქვენც ისურვებთ — ხმებით დამიდასტუროთ ეს. პირველ რიგში, თავად უნდა განვაშტეტოთ თავდაცვა და შევუდგეთ მზადებას — ვგულსხმოვ ტრიერებით, ფულითა და ჯარით მომარაგებას (თუ ყველა დანარჩენები მონობას დასთანხმდებიან, ჩვენ მაინც უნდა ვიბრძოლოთ თავისუფლებისათვის); ჭერ თავად უნდა მოვემზადოთ ყველას დასანახად, მერმე კი მოვუწოდოთ სხვებს. უნდა დავგზავნოთ ელჩები ახსნა-განმარტებისათვის, რათა ყველა დავარწმუნოთ საერთო ხიფათში თანამონაწილეობისა და სახსრების გაღების აუცილებლობაში, თუ არადა, დრო მაინც მოვიგოთ ამით საქმეთა მოსაგვარებლად. რამდენადაც ომი გვექნება მხოლოდ კაცთან და ჭერაც მოუმაგრებელი სახელმწიფოს ძალასთან, მნიშვნელობას ესეც არ არის მოკლებული, ისევე როგორც ჩვენი შარშანდელი ელჩობა პელეპონესის სხვადასხვა ადგილებში, — როცა ჩემთან ერთად იყვნენ ყოვლად ღირსეული პოლიფეტოსი, ჰეგესიპოსი, კლიტომაქი, ლიკურგი და სხვა ელჩნი; მაშინ ჩვენ საბრალდებო სიტყვებით ვამხილეთ იგი, ვაიძულეთ შეჩერებულიყო, არ მი-

ვეციოთ საშუალება გაეგლო ამბრაქია და შესულიყო პელეპონესში. ამით იმის თქმა როდი მინდა, მხოლოდ სხვებს მოვუწოდოთ, თავად კი არ გავაკეთოთ ის, რაც ჩვენთვის აუცილებელია. უჩვეულო რამ იქნებოდა სწორედ, შინ არაფერი გაგვანდეს და გარეთ სხვებს ვპირდებოდეთ აშენებას, თავად ურწმუნოდ ვეგოთ, სხვებს კი მომავლით ვაშინებდეთ. არა, ამას კი არ ვამბობ, მე მხოლოდ იმას მოგახსენებთ, რომ უნდა მიაშველოთ ფული ქერონესს და ყველაფერი, რასაც იქ ითხოვენ. ჭერ უნდა მოვემზადოთ თავად, მერმე კი მოვუხმოთ დანარჩენ ელინთ, შევყაროთ ისინი და ვამცნოთ ყოველი. ეგ ვალად აღევსებოდნენ დიდმნიშვნელოვან სახელმწიფოს, როგორიც თქვენია. თუ ფიქრობთ, ელადას ქალკიდელნი ისხნიან ან მეგარელნი და თქვენ არ მოგიწევთ გარჯა, — არასწორად ფიქრობთ: ისიც ბევრი იქნება, იმათ თავიანთი თავი რომ გადაირჩიონ. არა, მხოლოდ ჩვენი უნდა გავაკეთოთ ეს, რამეთუ სწორედ ეგ გვიანდერძეს ჩვენმა წინაპრებმა დიდი ვალისა და აურაცხელი განსაცდელის ფასად. თუ ვინმე ეძიებს საშუალებებს იმის აღსასრულებლად, რაიც სურს, მაგრამ ამავე დროს ფიქრობს, რომ თავად არაფერი გააკეთოს საამისოდ, მაშინ, ჭერ ერთი, იგი ვერ იპოვის ამ საქმის აღმსრულებელთ, რამეთუ ასეთნი არ არსებობენ, მეორეც, ვშიშობ, ვაითუ აუცილებლობის ძალით მერე ერთბაშად დაგვაწვეს იმ საქმეთა ტვირთი, რომელთა აღსრულებას ახლა გაუუზრებიათ.

აი, ეს არის, რასაც ვამბობ და რასაც ვწერ. მე ვფიქრობ, ჭერაც არაა გვიან, — წალმა წავა საქმე, თუ ხელს დროულად მოჰკიდებთ მას. თუ ვინმეს ამაზე უკეთესი რამ ეთქმის, გვითხრას და გვიჩიოს. რა გადაწყვეტილებასაც არ უნდა დაადგეთ, გწყალობდეთ ღმერთები, ხელი მოგიშართონ მათ!

მეოთხე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

ლიბანიოსის წინასიტყვა

ეს სიტყვა ემთხვევა წინამდებარეს და თითქმის არაფერს ჰმატებს მას, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ მოწოდებას ერთსულოვნებისათვის. დემოსთენე შეკირვებულია იმის გამო, რომ მდიდრები მტრობენ ღარიბებს, ცდილობს შეწყვიტოს ეს შუღლი, ხალხს მოუწოდებს, ზაზინის გულისთვის არ ხელყონ მჭონებელთა ქონება, მჭონებელთა კი — არ დაუბრკოლონ სახალხო ფული უჭონელთ. ამავე დროს ათენელებს ელჩობის წარვლენას ურჩევს სპარსეთის მეფესთან სამხედრო კავშირის შესაკვრელად.

ს ი ტ ყ ვ ა

საჭიროდ და ყურადსაღებად რომ მივიჩნიე, ათენელო დარბაისელნო, რასაც განბჭობთ და რაც ფრიად აუცილებელია სახელმწიფოსათვის, მე, ჩემი მხრით, შევეცდები ვთქვა, რაც სასარგებლოდ მიმიჩნევია: შეცდომა ცოტა არ ყოფილა, რა თქმა უნდა, და არც ერთბაშად დაგროვილა, რამაც ეგრერიგად გაგვიფუჭა საქმე. მაგრამ ყველაზე უფრო სავალალო მაინც ის არის, ათენელო დარბაისელნო, რომ თქვენ ამჟამად გულსყუარით შორსა ხართ სამა საქმეთაგან და მხოლოდ მაშინ მიაპყრობთ მათ ყურს, როცა აქ სხედხართ ან ტყობილობთ საგანგაშო რასმე; აქედან გასული არც ერთი თქვენთაგანი კი არათუ ხელს არ ჰკიდებს საქმეს, საერთოდ აღარც ახსოვს იგი. თავგასულობა და მხევეჭელობა, რითაც ყველას მიმართ გამოირჩევა ფილიპე, ჰემ-მართლად ისე უანგარიშოა, როგორც ისმენთ. მაგრამ საჭიროდ წარმოთქმული სიტყვებით მისი შეჩერება რომ არ შეიძლება, ეს, ცხადია, ყველამ იცის. ვინმეს თუ სხვა რამ საბუთი არ მოეძევება ამის განსასჯელად, ყურად იღოს შემდეგი: ჩვენ არსად, არასდროს, როცა სამართლიანობის დასაცავად ვიმძღვრებოდით ჩემს, არც დაემარცხებულვართ,

არც სიმართლის გამრუდებაში ვმხილებულვართ: ყველგან და ყველას ვძლევთ და ვამარცხებთ მხოლოდ სიტყვებით; მაგრამ ვითომ ეს საჭმეს უფუჭებს მას, ან ხელს უმართავს ჩვენს სახელმწიფოს? არამც და არამც! როდესაც ყოველი ამ სიტყვების შემდეგ იგი, იარაღსხმული, მზად არის გაბედულად დასდოს სასწოროზე მთელი თავისი მონაპოვარი (სანამ ჩვენ აქ გულხელდაკრეფილნი ვსხედვართ, ერთნი, — მეტყველნი, სხვანი — მსმენელნი), ამ დროს, საქმე შორდება სიტყვას და ყველასათვის მნიშვნელობა ენიჭება არა ჩვენს მიერ წარმოთქმულ თუ წარმოსათქმელ სიტყვებს, — რაგინდ სამართლიანიც არ უნდა იყვნენ ისინი, — არამედ იმას, თუ რას ვაკეთებთ. სიტყვები ვერავის იხსნის ძალმომრეობისაგან; მაგრამ ამაზე აღარ გავაგრძელებ. და აწ მოქალაქენი ორწილად გაყოფილან: ერთნი არც ბატონობას ესწრაფვიან სხვისას და არც მონობას, მათ ურჩევნიათ იყვნენ თავისუფალი სახელმწიფოს მოქალაქენი და დაცულნი თანასწორუფლებიანი კანონებით; სხვანი ლამობენ თანამოქალაქეებზე გაბატონებას, თუნდაც ამისთვის შეეცდომონ სხვას, კერძოდ ისეთს, რომელიც ზრახვათა აღსრულებაში წარუმართავს მათ ხელს. ამგვარი თანაშემწის მოსურნენი — ტირანიისა და დინასტიის მოწადინენი, იმდენად მძლავრობენ ყველგან, რომ აღარ ვიცი, კიდევ საიხედოა თუ არა სადმე დემოკრატიული წყობა, გარდა ჩვენი წყობისა. მძლავრობენ ისინი, რომელნიც ყოველ სახელმწიფო საქმეს, რაც ახლა აღსრულება, მისი შემწეობით აღასრულებენ; მთავარი მაინც ისაა, რომ მათ ეგულებათ თავიანთი კაცი, რომელიც თითოეულ მათგანს საჭიროებისამებრ უზრუნველყოფს ფულით; მერმე, არანაკლებ მნიშვნელოვანია ისიც, რომ ძალა გააჩნიათ მოწინააღმდეგეთა დასათრგუნავად, რაჟამსაც კი ეს დასჭირდებათ. ჩვენ კი არა მხოლოდ ამაში ჩამოვრჩებით, ათენელო დარბაისელნო, არამედ ძილისგან ვერ დაგვიღწევია თავი იმ აღამიანთა მსგავსად, რომელთაც მანდრაგორა! შეუსვამთ ან მისი მსგავსი სხვა რამ საძინებელი წამალი. ჰოდა, ვფიქრობ (სიმართლე ხომ უნდა ვთქვა), ამით იმდენად შევირცხვინეთ თავი, რომ ხალხი, რომელიც საფრთხეში ჩავარდა, — ზოგი ჰეგემონიას გვეცილება, ზოგი საკავშირო საბჭოს ადგილს, ზოგმა კიდევ ამჯობინა უფრო საკუთარი შესაძლებლობებით დაიცვას თავი, ვიდრე ჩვენ დაგვეყრდნოს.

მაგრამ ამაზე რაღად ვაგრძელებ სიტყვას! იმიტომ არა, ვფიცავ ზევსს და კეთილმოწყალე ღმერთებს, რომ თავი შეგაწყინოთ. არა, მე მინდა ყოველ თქვენთაგანს, ათენელო მოქალაქენო, ვამცნო და ჩავაგონო, რომ უმოქმედობა და უსულოგულობა, რომელიც დღითიდღე

იკიდებს ფეხს, ერთხანს არ იგრძნობს სახელმწიფოში, სამაგიეროდ, საბოლოო საქმით ერთბაშად გამჟღავნდება ყოველი. გაიხსენეთ სერიონისა და დორისკოსის ამბები. უსულგულობამ პირველად ეს ადგილები იმსხვერპლა, რომელთა შესახებ უმრავლესობამ შესაძლოა არც კი უწყობდეს. მათი ბედისაღმდეგ თქვენმა უგულისყურობამ გამოიწვია დაკარგვა თრაკიისა და თქვენი მოკავშირე კერძობლებიც. კვლავ აქაც თქვენი გულგრილობა რომ ნახსად ფილიპემ და არც რამ სამხედრო დახმარების მცდელობა შეგატყობთ თქვენ, — ხელი შიშყო პორტ-მოსის ნგრევას, აქცია იგი სიმაგრედ თქვენს წინააღმდეგ და ატიკის სამუქაროდ ტირანიას კედლები აუგო ეგებებაზე. ამის უგულებელყოფამ ლამის შეგარის ალება გამოიწვია. თქვენ ამის საწინააღმდეგოდ არაა იზრუნეთ, არც აგრძნობინეთ, რომ არ დაანებებდით ამის აღსრულებას. მან მოისყიდა ანტრონი³, ხოლო გამოხდა ცოტა ხანი და ორეოსის საქმენიც ხელყო. სხვა მრავალს აღარ ვეხებები, მაგალითად, ფეროსის ამბებს, ამბრაკიის დალაშქვრას, ხოცვა-ჟლეტას გლიდაში და ათას სხვას. ამას იმიტომ არ ვამბობ, რომ მხოლოდ ჩამოგიტყლოთ ფილიპეს ძალმომრეობისა და უსამართლობის მსხვერპლნი; მე მხოლოდ ის მინდა ცხადვყო, რომ იგი არავის შეეხებოდა, არ დაიშლის უსამართლო მოქმედებას არც ერთი ხალხის მიმართ; მრავალთა მიწაწყალსაც მიითვისებს, თუ ვინმე არ შეაბრკოლებს მას.

არიან მავანნი, რომელთაც სჩვევიათ, ვიდრე საქმეთა შესახებ მსჯელობას ბოლომდე მოისმენდნენ, გკითხონ: „რა გავაყეთოთ?“. მაგრამ ამას იმისთვის ზოდი გეკითხებიან, რომ ამ კითხვის პასუხად მართლა რაიმეს გაყეთება სწადიათ (მაშინ ამ ხალხს ყველაზე მეტი სარგებლობის მოტანა შეეძლო), არამედ მხოლოდ იმიტომ, რომ სიტყვა ბანზე აუგდონ ორატორს. მაგრამ მაინც საჭიროა ითქვას, თუ რა უნდა გავაყეთოთ. პირველ რიგში, ათენელ დარბაისელნი, მტკიცედ უნდა შეიგნოთ, რომ ფილიპე ომს ეწყება თქვენი სახელმწიფოს წინააღმდეგ და მან უკვე დაარღვია ზავი, რომ იგი ბოროტმზრახველია და მტერი მთელი ჩვენი სახელმწიფოსი და სახელმწიფოს საფუძვლისა და, ამასაც დავუმატებ, ქალაქის მფარველ ღმერთთა, — მათი რისხვაც ნუ მოჰკლებია მას! არაფერს ებრძვის იგი ისე გააფთრებით, როგორც დემოკრატიულ წყობას, არავის მიმართ არ ამოქმედებს ყოველად ბოროტი ზრახვანი და არაფერს ისეთი წადილით არ ესწრაფვის, როგორც ამ წყობის აღგებას. ახლა იგი ამას, რამდენადმე, აუცილებლობით სჩადის. გაითვალისწინეთ ეს. მას სწადია ხელისუფლება, ხელისუფმწიველ მეთაქმებად კი მიგიჩნევთ მხოლოდ თქვენ. უკვე კარგა ხა-

ნია უსამართლოდ გეპყრობათ და ყველაზე უკეთ თავად მოგესხენებათ ეს. თქვენს ქონებულს რომ იქონიებთ, ამით კიდევ უფრო საიმედოდ მოიხვეჭს ყოველ სხვა მოსახვეჭელსაც; მაგალითად, ამფიპოლის და პოტიდეას რომ არ დაჰპატრონებოდა, მაკედონიაში ეგოდენ ვერ გაძლავრდებოდა. ამრიგად, მან იცის ორი რამ: — ის, რომ თქვენ ავად გეზრახვით იგი, და ის, რომ თქვენ კარგად უწყობთ ეს; და რამდენადაც კეთილგონიერ ხალხად გიცნობთ, სიტუაციისა და მოვლის თქვენგან. ისიც კარგად მოეხსენება, რომ, ყველაფერს ბატონიც რომ შეიქნეს, მყარად მაინც ვერას იუფლებს, სანამ თქვენ დემოკრატიული მმართველობა გექნებათ. მაგრამ თუ რამ მარცხი შეემთხვა მას (რომელიც ყოველთვის შეიძლება შეემთხვეს კაცს), ყველანი, ვინც ახლა მისი ძალმომრეობით შეურვებულან, თქვენ მოგაშურებენ.

თქვენ ხომ ბუნებით არ მოგდგამთ, წაებოტინოთ სხვის მიწაწყალს და იქ ძალაუფლება მოიხელთოთ; პირიქით, ხელს უშლით მიმტაცებელს და ართმევთ მიტაცებულს, მზად ხართ წინააღმდეგობა გაუწიოთ ყველას, ვინც ძალაუფლებას ესწრაფვის, იბრძვით ყველას თავისუფლებისათვის. ამიტომ მას არ ნებავს თქვენი ნათავისუფლევი ცოცხალი ძალები მის კეთილდღეობას ემუქრებოდეს; არც ცუდად, არცთუ თავის საზიანოდ განსჯის იგი. ამრიგად, ჯერ საჭიროა შეიგნოთ, რომ იგი თავისუფალი სახელმწიფოებრივი წყობისა და დემოკრატიის დაუძინებელი მტერია; მერმეც, კარგად იცოდეთ, რომ მთელი მისი საქმიანობა და მეცადინეობა ახლა მიმართულია თქვენი სახელმწიფოს წინააღმდეგ. არა მგონია, თქვენს შორის ისე გულუბრყვილო იყოს ვინმე, ფიქრობდეს, რომ ფილიპე რაღაც უღრანების მიკერძებას ლაშობს თრაკიაში (სხვა რა უნდა ითქვას დრაგილოსის, კაბილეს ან მასტირასთვის, რომელთაც ახლა იპყრობს იგი?) და მათ მოსაპოვებლად იტანს ჯაფას, უამინდობას, უკიდურეს საფრთხეს, ხოლო არ ესწრაფვის ათენის ნავსადგურებს, გემთსაშენებს, ტრიერებს, ვერცხლის საბადოებს, ამოდენა შემოსავალს, ადგილმდებარეობას და დიდებას (ოღონდაც არკი ღირსებოდეს მას, გინა სხვას ბატონობა ჩვენს ქალაქზე და მისთა სიკეთეთა ზედან!) — ყველაფერ ამას თქვენ გიტოვებთ სამფლობელოდ, თავად კი რაღაც ჭვავ-ჭერისათვის, თრაკიის ორმოებში რომ ეგულება, იმ ორწონებში ატარებს ზამთარს. არამც და არამც! იგი ყოველივეს მხოლოდ იმისთვის სჩადის, რომ იუფლოს აქაურობა; უნდა გაიგოს და გაისიგრძეგანოს ეს ყოველმა თქვენგანმა; ამიტომ არასწორად მიმაჩნია, ვფიცავ ზევსს. მოსთხოვოთ კეთილის მრჩეველ და სამართლიან ორატორს, ომის საჭიროებაზე ილაპარაკოს

და წერილობითაც დაადასტუროს ეს. ეგ იმით შეჰფერით, რომელთაც მხოლოდ ომი სწადიათ ვინმესთან, არა კი სახელმწიფოს საკეთილდღეოდ მოქმედებენ. თავად განსაჯეთ: როცა ფილიპემ ზავი დაარღვია პირველად, ასევე მეორედ, გინა მესამედ (ასეთი შემთხვევები ხომ ბევრი იყო), ვინმეს წერილობით რომ დაეკანონებინა მასთან ომის აუცილებლობა, იმას კი ახლანდელივით (როცა არავითარი ომი არ არის დაკანონებული) კარდიელთათვის აღმოეჩინა სამხედრო დახმარება, — განა არ შეიპყრობდნენ ომის დაშკანონებელს და ბრალს არ დასდებდნენ მას, კარდიელებს ამის მიზეზით აღმოუჩინაო სამხედრო დახმარება ფილიპემ? ამიტომაც ნუ ფიქრობთ, ვინ შეიზიზღოთ იმ დანაშაულისთვის, რასაც ფილიპე სჩადის, და ვინ მიუგდოთ დასაგლეჯად მის მოქირავნებს. თუ თავად გადასწყვეტთ კენჭისყრით, რომ გსურთ ომი, მერმე იმაზე კი აღარ უნდა იდავოთ, ეს საჭირო არის თუ არაო, არამედ იომეთ მისდაგვარადვე, მიბაძეთ მას, ვინც უკვე თავს იცავს, აძლიეთ ფული და ყველა სხვა დანარჩენი, რაც საჭიროა; თავად კი, ათენელო დარბაისელნო, უნდა შეიტანოთ შესატანი, მოამზადოთ ჯარი, სწრაფშავალი ტრიერები, ცხენები, ცხენთა გადასაყვანი ხომალდები და ყველაფერი, რაც ომს სჭირდება.

ღია სასაცილოა, ასე რომ მიგდის საქმე, და ფილიპეც ვერაფრით ვერ უსურვებდა ჩვენს სახელმწიფოს, ვფიცავ ღმერთებს, რომ თქვენ სხვაგვარად მოქცეულიყავით: დროს კარგავთ, მფლანგველებო, საქმის სხვაზე დაკისრებას ცდილობთ, ბრალსა სდებთ ერთმანეთს. რის გამოა ეს, შე მოგახსენებთ, იმასაც გეტყვით, როგორ შეეშვათ ამას. არასდროს, ათენელო დარბაისელნო, თქვენ დასაწყისიდანვე სწორად არ მოჰქიდებიხართ და შესდგომიხართ საქმეს, მუდამ უკან რჩებით და კუდში მისჩანჩალებთ მოვლენებს, მერმე კი სულ შეეშევებით ხოლმე. ამასობაში კიდევ სულ სხვა რამ გამოტყვრება, ახლა ამაზე იწყებთ ფაციფუცს და ვაი-უშველებელს სტეხთ. ესევეთარი ქცევა არაფრის მაქნისია. მხოლოდ მცირეოდენი ლაშქრის მხარდაჭერით ვერ აღსარულე ბ' აუცილებელ საქმეს, საჭიროა სრული სამხედრო ძალა, მისი მომარაგება სურსათით, საამისოდ განწყობა ხაზინადართა და სახელმწიფო მონებისა, ბევრით მომჭირნეობა ფულადი სახსრებისა და ანგარიშგება; სამხედრო საქმეთა პასუხისმგებელი უნდა იყოს მხედართმთავარი და არ უნდა მიეცეთ მას არავითარი მიზეზი — წავიდეს იქით, საითაც არ ევალება, ან აკეთოს ის, რაც სარდალს არ მოეთხოვება.

თუ ამას გააკეთებთ და ჭეშმარიტად ისურვებთ ამ გზით სიარულს, მაშინ აიძულებთ ფილიპეს, სამართლიანად დაიცვას ზავი, დაეტიოს

თავის ქვეყანაში, არადა — იომებთ მასთან თანასწორ პირობებში. ისევე, სწორედ ისევე, ათენელო დარბაისელნო, როგორც ახლა თქვენ ესწრაფებით, — შეიტყოთ, რას მოქმედობს ფილიპე ან საით ეშურება, — ვერ მოისვენებს ისიც, სანამ არ გაიგებს, საით მიდის ჩვენი სახელმწიფოს ლაშქარი ან სად შეიძლება გამოჩნდეს.

ხოლო თუ ვინმე ფიქრობს, რომ ეს დაკავშირებულია აურაცხელ ხარჯებთან, დიდ სიძნელებებთან და რთულ საქმეებთან, სწორად ფიქრობს იგი. მაგრამ როგორც კი განსჯის, რა შეიძლება მოუვიდეს ჩვენს სახელმწიფოს, თუ ამ ღონისძიებას არ დაეთანხმება, მაშინ ძალდაუტანებლად გააკეთებს იმას, რაც გ საკეთებელია. ვთქვათ და, რომელიმე ღმერთთაგანი დაგიდგეთ თავდებად (კაცთაგანი ხომ ვერ ითავდებებს საიმედოდ ესევეთარ საქმეებში), რომ, თუნდაც სრულ სიმშვიდეს მიეცეთ და თავი მიანებოთ ყველაფერს, იგი მაინც არ დაიძვრის თქვენზე; ეს ხომ სამარცხვინოა, ვფიცავ ზევსს და ყველა ღმერთებს, და შეუფერებელი თქვენთვის და თქვენი წინაპრებისათვის, — რომლებიც სახელმწიფოს საკეთილდღეოდ იღვწოდნენ. — თქვენი პირადი უსულგულობის წყალობით მონობისთვის გასწიროთ ყველა დანარჩენი ბერძენი. მე, პირადად, უმაღლესი სიკვდილის ვარჩევდი, ვიდრე ეს მეფიქრა. აუ სხვა ვინმე იმტკიცებს ამას და თქვენც სარწმუნოდ მოგონიათ, იყოს ნება თქვენი, ბედს მიანდეთ ყოველი. ხოლო თუ ასე არ ეინ ფიქრობს და, პირიქით, ყველასათვის ნათელია, რომ, რაც უფრო მეტს დაეუთმობთ მას საბატონოდ, მით უფრო ძლიერ და საშიშ მტრად ვაქცევთ, — მაშინ სადამდე ვაპირებთ უკან დახევას? ან რას ველოდებით? როდისღა, ათენელო დარბაისელნო, როდისღა გაგვიჩნდება სურვილი მოვალეობის აღსასრულებლად? — „მაშინ, ვფიცავ ზევსს, როცა საჭიროება მოითხოვს ამას“. მაგრამ, რაც თავისუფალ ადამიანთათვის საჭიროებად ითქმის, არამცთუ მოვიდა იმის ჟამი, — გადავიდა კიდევ; ხოლო მონების საჭიროებად რაც ითქმის, ღმერთმა გვაშოროს! რა არის განსხვავება? ის, რომ თავისუფალი ადამიანის ყველაზე დიდი სასჯელი სინდისის ქენჯნაა ჩადენილი დანაშაულისათვის, მონისა კი — მათრახი და სხეულზე ძალმითანება, რაიც შორს იყოს ჩვენგან და რაზედაც ლაპარაკიც კი სამარცხვინოა.

ამავე დროს, ათენელო მოქალაქენო, ყველამ რომ თავის ზურგზე აიკიდოს ეს ტვირთი და თავისი ქონებული გაიღოს მხოლოდ, სწორი არ იქნება; არამც და არამც არ ივარგებს ეს, თუმცა, შესაძლოა, რამდენადმე აზრს მოკლებული მაინც არ არის; მაგრამ თუ არ მოისმენთ იმას, რისი არა მხოლოდ მოსმენა, არამედ განსჯაც გმართებთ, მაშინ

სწორედ რომ სასაყვედურო იქნება თქვენი საქციელი. თქვენ არაფრის წინასწარ გაგონება არა გასურთ, სანამ უშუალოდ კარზე არ მოგადგებათ საქმე, — როგორც ამჟამად, — თან არცა-რას გულისწავდა არ განსჯით. მაშინაც კი, როცა იგი ემზადება, თქვენ — იმის მაგიერ რომ იგივე ქნათ და თქვენის მხრითაც მოემზადოთ, — უსულგულობით, ხოლო თუ ვინმეს რამე წამოსცდა, ხელსა ჰკრავთ და სიტყვას აწყვეტინებთ. მხოლოდ, თუ რომელიმე ქალაქის აღებას ან დალევას შეიტყობთ, მაშინდა იწყებთ სმენა-გაგონებასა და ფაციფუცს. სმენა და გაგონება სწორედ მაშინ იყო საჭირო, როცა ეს არ გასურდათ თქვენ, ახლა კი უკვე იმ მოსმენილის აღსრულება გმართებდათ, რასაც ახლა ისმენთ. სწორედ თქვენი მაგ ჩვეულების ბრალია, რომ აკეთებთ იმას, რასაც არ აკეთებენ სხვები: — ისინი ჯერ გადაწყვეტენ და მერმე შეუდგებიან საქმეს, თქვენ კი მერმე იღებთ გადაწყვეტილებას, როცა საქმე უკვე გათავებულია.

ის, რაც ამჟამად გასაკეთებელია, თუმცა ადრე კი უნდა გაკეთებულიყო, არც ახლაა უსაშველოდ გვიან; ამისთვის, საჭმეტა აწინდელ ვითარებათა გამო, ჩვენს სახელმწიფოს ისე ძლიერ არაფერი სჭირდება, როგორც ფული. თავისთავად გვეწვია მარჯვე შემთხვევა და, თუ ამით სათანადოდ ვისარგებლებთ, მოხდება ის, რაც საჭიროა. უპირველესად, იმ ხალხთ, რომელთაც სპარსეთის მეფე უცხადებს ნდობას და რომელთაც თავის თანამდგომებელ თვლის, — სძულთ ფილიპე და ეომებიან მას. მას შემდეგ, რაც ფილიპეს თანამოსაქმე და თანამზრახველი შეპყრობილი იქნა, ყოველივე მომხდარს ახლა ჩვენი ბრალდებით კი არ შეიტყობს მეფე, — რამდენადაც ჩვენ შეგვეძლო მხოლოდ ჩვენი მოსაზრებით გველაპარაკა, — არამედ თავად აღმასრულებლისა და ხელმძღვანელთაგანისაგან, რაც სარწმუნოს გაზღვის ყოველს; ამას დაემატება ჩვენი ელჩების სიტყვაც, სიამოვნებით რომ მოუხმენს მეფე, — კერძოდ, იმის თაობაზე, რომ ერთად უნდა ვეომოთ საერთო მტერს, რომ გაცილებით საშიში შეიქმნება მეფისთვის ფილიპე, თუ პირველად ჩვენ დაგვესხმის თავს, რადგან, თუ უშემწეოდ დარჩენილნი რაიმე უბედურებაში ჩავცვივდებით, სრულიად უშიშრად გაილაშქრებს მის წინააღმდეგ ყოველ ამა საქმეთა გამო, ვფიქრობ, უნდა წარგზავნოთ ელჩობა მეფესთან მოსალაპარაკებლად და უნდა უკუაღდოთ უსარგებლო შეხედულება, რომელსაც არაერთხელ მოუყენებია ზიანი თქვენთვის, — რომ „იგი ბარბაროსია“, „ყველას საერთო მტერი“, და ყოველი ამდაგვარი. მე ვხედავ, რომ ზოგ ვინმეს აშინებს იგი, ვინც სუზაში ან ეგბატანაშია,⁴ და ჩვენი სა-

ხელმწიფოს მტრად მიიჩნევს მას; თუმცა არაერთხელ გამოუსწორებია ჩვენი საქმე წინათ და ამასვე გვთავაზობს ახლაც (თქვენ რომ მიგელოთ ეს თავაზი, არ კი უარგეყოთ, რაშიც მას არა აქვს ბრალი); თანაც ვეკაცო სრულიად სხვაგვარად ლაპარაკობს ბერძენთა მძარცველზე, რომელიც აფერ, ელადის შუაგულშია მომდგარი, ზედ ჩვენს კარზე, და სულ უფრო იკრებს ძალას; და მე დიდად გამკვირვებია იმ კაცისა, ვინც უნდა იყოს იგი, რომელიც არ უფროსის ფილიპეს.

არის სხვა საქმეც, რომელიც ვნებს ჩვენს სახელმწიფოს; ესაა უსამართლო ლანძღვა-გინება, გარკვეულ საბაბს რომ აძლევს უმაქნისობისათვის სახელმწიფოს უჭნარებს. თქვენც ლამობთ ამით ახსნათ ყოველი ძნელბედობა, როცა საქმეს ვერ გაიწაღმართებთ ხოლმე. ამაზე ლაპარაკს დიდად ვუფრობი, მაგრამ მაინც უნდა მოგახსენოთ. ვფიქრობ, სახელმწიფოს სამართლიანობა მოითხოვს, დავიცვა ღარიბნი მდიდართაგან, ასევე მჭონებელნი უჭონელთაგან. თუ ჩვენ ავიცილებდით საყვედურს, რომელსაც სანახაობითი სახსრების თაობაზე უსამართლოდ გამოთქვამს ზოგი, აგრეთვე შიშს, რომ ყოველივე ეს უბედურების გარეშე არ ჩაივლის, მაშინ აღარ გვექნებოდა უფრო დიდი მნიშვნელობის საქმენი, რომლებიც წარმართავდნენ სახელმწიფოს ბედს და განამტკიცებდნენ მის მთლიანობას.

განიხილეთ ეს საკითხი აგრერიგად. ჯერ მოგახსენოთ იმათთვის, რომელნიც საჭიროებას განიცდიან. წინათ ჩვენი ქალაქის შემოსავალი ოცდაათ ტალანტს არ აღემატებოდა, მაგრამ არავინ ამბობდა უარს მოეწყო ტრიერარქია, შეეტანა შესატანი, ფულადი წაგების საბაბით არავინ გაუბოდა მოვალეობის აღსრულებას; დაცურადნენ ტრიერებიც, მოიძეოდა ფულიც და აღვასრულებდით, რისი აღსრულებაც ჩვენს ხელთ იყო. ამის კვალობაზე სვედენიერად წარმართა საქმე, საზოგადო სიკეთე გამრავლდა, შემოსავალმა ოთხას ტალანტს მიაღწია წინანდელი ასის ნაცვლად; მჭონებელთა არათუ წაუგიათ რამე, დიდ მოგებასაც არიან, — მოსაგებელს ყველანი თავიანთ წილად იგებენ და კარგსაც შვრებიან. მაშ რადღა ვლანძღავთ ერთმანეთს — არაფერს აკეთებო, ან ეგებ იმ დახმარებას ვაყვედრით ღარიბებს, თავად ბედმა რომ განუშადათ? ამაში მე ბრალს ვერ დავდებდი მათ, ეგ უსამართლობა იქნებოდა ჩემის მხრით. მე, მაგალითად, არა მგონია საკუთარ სახლებშიც ვნახო ისეთი ასაკოვანი კაცთაგანი, რომელიც აგრერიგად მოეპყრობოდა უფროსებს, ან ისე უმეცარი და უგუნური იქნებოდა, რომ თავის საქმეზე აეღო ხელი იმ საბაბით — რასაც მე ვაკეთებ, სხვაც იმავე რად არ აკეთებსო. კანონი

ასეთ კაცს უმადურ საქციელში დასდებდა ბრალს, რამეთუ, ვფიქრობ, ბუნებაც და კანონიც ავალებს კაცს შშობელთა პატივისცემას, რაც მან სამართლიანად და დაუყვედრებლად უნდა აღასრულოს.

როგორც თითოეულ ჩვენთაგანს ჰყავს თავისი შშობელი, ასევე ყველა შშობელი ერთად სახელმწიფოს საერთო შშობლებად უნდა მივიჩნიოთ და არამცთუ უნდა წავართვათ მათ, რასაც სახელმწიფო აძლევს, არამედ, კიდევაც რომ არა. ჰქონდეთ, უნდა გამოეუძებნოთ და ყურადღება არ მოვაკლოთ. თუ მქონებელნი ამას ირწმუნებენ, ამით სამართლიან საქმესაც იქმენ და სასარგებლოსაც. საერთო სიკეთეს რომ აღამიანები მოვაკლოთ, ამგვარი საქმე უკმაყოფილებას გამოიწვევს მრავალთა შორის. მთხოვნელებს კი ვურჩევ, თავი შეიკავონ ისეთი მოთხოვნებისაგან, რაიც გამოიწვევს მქონებელთა სამართლიან უკმაყოფილებას და საყვედურს. შეეცადები ამგვარადვე შევეხო მდიდრებს და არ გელაღატო სამართლეს. მე ვფიქრობ, არავინაა ისეთი სულმდაბალი, ან გონებით უმწიფარი არა მხოლოდ ათენელთა, არამედ დახარჩენ აღმდინათა შორისაც, რომელსაც შეაღონებს ეს დახმარება, როცა ხელდას. რომ დახმარებას ღარიბები იღებენ. მაგრამ რა ქმნის მანც სიძნელეს, რა დაბრკოლებას აწყდება ეს საქმე? იმას, რომ, როცა ხელავენ, ზოგ ვინმეს საერთო სარგებლობის წესი კერძოობითზე გადაჰყავს, — ხოლო ამის შემომთავაზებელი ორატორი მაშინვე ბუმბერაზად გესხებათ და უსაფრთხოდ, ვითარცა უკვდავი, — ამ დროს აშკარა გადაწყვეტილებას ეუბრება ამისგან განსჯადი ფარული ვანაჩენი. ეს იწვევს უნდობლობას და აღშფოთებას. საჭიროა, ათენელნი დარბაისელნი, სახელმწიფოში სამართლიანი მოკიდებულება დაამყაროთ ურთიერ შორის. მქონებელთ უსაფრთხოდ უნდა ჰქონდეთ დაცული პირადი ქონება, ისე რომ არაფრისა ეშინოდეთ, ხოლო საფრთხის ეპას თავისი წილი გაიღონ სამშობლოს ხსნის საერთო საქმისათვის; დანარჩენებმა კი საერთო ქონება საერთოდ მიიჩნიონ და თავიანთი წილი დაიღონ მასში, ხოლო კერძო ქონება კერძო მფლობელთ მიუბოძონ. ასეთი წესით მცირე სახელმწიფო დიდად იქცევა, ხოლო დიდი არ დაიღუპება. ამრიგად, რაც უნდა თქმულიყო ორივე მხარისათვის, საკმაოდ ითქვა. საჭიროა იმის განსჯა, თუ როგორ განხორციელდეს ეს კანონით.

რაც შეეხება ახლანდელ მღელვარე ვითარებას, ამას ოდითგან მრავალი მიზეზი გააჩნია. თუ ისურვებთ ამის მოსმენას, მეც ვისურვებ ლაპარაკს. თქვენ, ათენელო დარბაისელნი, გალაუხვიეთ წინაპართა მცნებას — გეხელმძღვანელათ ელინთათვის, მზადყოფნაში

გყოლოდათ მუდმივი ლაშქარი, მიწველებოდით ყველა ჩაგრულს. თქვენ, სხვადასხვა პოლიტიკოსთა ყურისმგდებლებმა, ზედმეტ საქმედ და ფულის ამაო ფლანგვად მიიჩნიეთ ყოველივე ეს; ხოლო რაც შეეხება განცხრომას, საქმეთა უგულვებელყოფას და იმას, რომ ერთმანეთზე მიყოლებით კარგავთ თქვენეულ მამულებს და, ამრიგად, სხვის საბატონოდ ხდით — ამაში ზედავთ ერთადერთ ბედნიერებას და თავდაცვის საშუალებას. ამით ისარგებლა სხვამ და დაიჭირა ის აღგილი, რაიც სწორედ თქვენ უნდა გქეროდათ. იგი გახდა სვებედნიერი, ყოველთა აღმატებული ბატონი, და სავსებით ბუნებრივია ეს. საქმე დიდი და ბრწყინვალე, რომლისთვისაც ყოველი დროის დიდნი ქალაქნი ეცილებოდნენ ერთმანეთს, მან იგდო ხელთ იმის წყალობით, რომ ლაკედემონელებმა მარცხი განიცადეს, თებელები ფოკიდის ომით აღმოჩნდნენ გართულნი, ჩვენ კიდე არაფერში ვირჩებით. მაშინ, როდესაც სხვებს შიში უმრავლდებათ, მას — ოდენ მოკავშირენი და დიდი ძალა; ამავე დროს, ბერძნებს ისე უკუღმა მისდით საქმე, რომ რაიმეს რჩევაც კი ჰქონდა. ამუამინდელი ვითარება, ათენელო დარბაისელნი, თუმცა საშიშია ყველასათვის, არავის ეგოდენ საფრთხეს არ უშაღებს, რამდენსაც თქვენ, და არა მხოლოდ იმიტომ, რომ ფილიპე ყველაზე მეტად თქვენთვის ავადმზრახველობს, არამედ უფრო იმიტომ, რომ ყველაზე მეტად თქვენ უმოქმედობთ; ამავე დროს საქონლის სიმრავლეს და სურსათის სიუხვეს რომ ზედავთ ბაზარზე, ამით მოხიბლულნი ველარ ამჩნევთ სახელმწიფოზე მოწვენილ საფრთხეს; ვერც საქმეთა ვითარებას აფასებთ სწორად. ბაზრები და დღეობები შეიძლება ცუდად ან კარგად იყოს მოწყობილი; მაგრამ იგი, ვინც ყოველუამს მოსურვებდა ელინებზე გაბატონებას, — ჩვენს სახელმწიფოს წარმოიდგენდა, ვითარცა წინააღმდეგობის გამწვევს, ყველასათვის თავისუფლების მომნიჭებელს და, ვფიცავ ზევს, ასეთ სახელმწიფოზე იმის მიხედვით კი არ უნდა ვიმსჯელოთ — ბაზრებით კარგადაა მომარაგებული თუ არა, არამედ იმით — იმსახურებს თუ არა იგი მოკავშირეთა ნდობას და გააჩნია თუ არა მძლავრი შეიარაღება; ასეთნაირად უნდა შევხედოთ სახელმწიფოს. ამ მხრივ კი ბევრი რამ რიგზე როდი გაქვთ.

შეგიძლიათ ირწმუნოთ ეს თუ თქვენც ასევე განსჯით. როდის უდგათ ელინთ უფრო მღელვარე ყამი? ახლანდელზე მღელვარეს ვერცინ დამისახელებს. მართალია, საბერძნეთი აღრეც იყო გაყოფილი ორად ჩვენსა და ლაკედემონებს შორის, როცა დანარჩენი ელინები ზოგი ჩვენ გემორჩილებდა, ზოგი იმათ; თავად მეფე კი არავის ნდო-

ბას არ იმსახურებდა, მაგრამ ომში დამარცხებულს თუ ემხრობოდა, მის ნდობას ინარჩუნებდა მანამ, სანამ ურთიერთწონასწორობა არ აღდგებოდა; მერმე კი დამარცხებულს, რომელსაც იგი შველოდა, უფრო სძულდა მეფე, ვიდრე იმას, ვინც ადრევე იყო გადაკიდებული მტრად. ამჟამად, ჯერ ერთი, მეფე კარგადაა განწყობილი მთელ ბერძნობასთან, ყველაზე ცუდად კი — ჩვენთან, თუ ჩვენზე არ გამოვასწორებთ ამ მდგომარეობას; მეორეც, ყველგან ბლომად ეწყობა პროტასიები, ყველა პირველობას ეცილება ერთურთს, საქმით კი აქაც განზე დგანან, ურთიერთმტრობენ, უნდობლობას უცხადებენ ერთმანეთს და არა იმას, ვისთვისაც ეს უფრო უპრიანია. ყველანი სათითაოდ — არგოსელნი, თებელნი, ლაკედემონელნი, კორინთოსელნი, არკადიელნი და ჩვენ.

თუმცა მთელი ელინური საგამგებლო დაყოფილია ამდენ ნაწილად და დინასტიად, მაინც, თუ სიმართლეს სიწრფელით ვიტყვით, არცერთ მათს საგამგებლოში და საბჭოში იმდენად არ განიბჭობა ელინთა საქმენი, რამდენადაც ჩვენთან; და ეს ბუნებრივია. არავინ, ჩვენი მოყვარეა, სჯერა ჩვენი თუ, უბრალოდ, ეშინია, ჩვენთან მოლაპარაკებას არ ლაშობს. ამის მიზეზი ერთი როდია, ათენელო დარბაისელნი (მაშინ იოლად დასძლევდით მას), არამედ მრავალი: ყოველგვარი შეცდომა მთელი ამ დროის მანძილზე, რომელთაგან გამოეყოფთ ერთს, საიდანაც გამომდინარეობს ყველა დანარჩენი; და, თუ სიმართლეს სიწრფელით მოგახსენებთ, ამისთვის ნუ გამიმტერდებით. თქვენ უკვე ყოველი მოსაგებელი წარაგეთ, სამაგიეროდ მოიპოვეთ უქმეობა და სიმშვიდე; ამით მოხიბლულნი პასუხს არ მიაგებთ თქვენს შეურაცხყოფელთ, ხოლო პატივს სხვები მიიღებენ. ყოველივე დანარჩენის გამოწველილვით განხილვა არ ღირს ახლა. ოღონდ ერთი კია: როგორც კი ფილიპეზე ჩამოვარდება სიტყვა, უმაღლეს წამოდგება ვინმე და იტყვის, — არას გვარგებსო ეგ ფუჭსიტყვაობა, არც ომის. წერილობით დაკანონებაში ჰყრიან რამე. თან დასძენს, — რომ ჩინებული რამ არის მშვიდობის დაცვა, რომ ძნელია დიდი ლაშქრის შენახვა, რომ ზოგნი სახელმწიფო ფულის დატაცებას ლაშობენ, — და სხვა ამგვარ სიმართლედ დაჩემებულ სიტყვებს. მაგრამ თქვენ არა გვირდებათ დარწმუნება მშვიდობის დაცვისათვის, ამაში თქვენ ისედაც ზართ დარწმუნებულნი, რაკილა ასე უმოქმედოდ სხედხართ. ოღონდაც ის კი ირწმუნებდეს ამას, ვინც საომარ მოქმედებას ესწრაფვის, თორემ თქვენნი მხრით უკვე რიგზეა ყოველივე. სამძიმოდ ეს კი არ უნდა მივიჩნიოთ, თუ ზარჯს გავიღებთ გადარჩენისთვის, არამედ უბედურება,

რომელიც შესაძლოა გვეწიოს, თუ ამ ზარჯს არ გავიღებთ. ამიტომ ფულის გაფლანგვაზე მითქმამოთქმა უნდა შეწყდეს: ერთი კია, მომჭირნეობა უნდა გამოვიჩინოთ, მაგრამ ისე, რომ სარგებლობაზეც არა ვთქვათ უარი. ყველაზე მეტად ჩემს აღშფოთებას ის იწვევს, რომ ზოგ თქვენგანს ფულის დატაცება ალონებს, როცა თქვენს ხელთაა მისი შენახვაც და დამტაცებელთა დასჯაც; მაგრამ ის კი აღარ აწუხებს, ფილიპე ზედიზედ რომ იტაცებს მთელი ელადის მიწებს და თქვენს დასატაცებლად იმუქრება. მაშ რა არის იმის მიზეზი, ათენელო დარბაისელნი, რომ ასე ცხადლივ უსამართლოდ მოქმედს, ქალაქთა წარმტაცებელს არავინ უსამართლოდ მოქმედად და ომის გამჩაღებლად არ მიიჩნევს, ხოლო იმ ორატორებს, რომელნიც მის წინაღობამას რჩეობენ და ქალაქთა შველას, — ომის გამჩაღებლებად თვლიან? ეს იმიტომ ხდება, რომ მათ სურთ ომისგან მოსალოდნელი სიძნელენი (ომს კი გარდუვალი, დიახ, გარდუვალი ზიანი მოაქვს) დააკისრონ იმათ, რომელნიც მხოლოდ კეთილს გირჩევენ. ისინი ვარაუდობენ, თუ თქვენ ერთსულოვნად დაიცავთ თავს ფილიპესგან და ერთი აზრით შემტყიცულნი დაამარცხებთ კიდეც მას, — ამით საქირაენო სახსრები მოაკლდება მათ; ან, პირიქით, თუ თქვენ უმაღლეს ატეხთ განგაშს. ბრალს დასდებთ მავანს და მავანს და სამსჯავროზე წარადგენთ, ესენი თავად გამოვლენ ბრალმდებლად მათს წინააღმდეგ და ამით ერთდროულად ორ მიზანს მიაღწევენ — თქვენგან კეთილგანწყობას მოიპოიან, იმისგან კი — ფულს; ხოლო თქვენ ამათ ნაცვლად დასჯით იმ ადამიანებს, რომელნიც ოდენ თქვენთვის დაშვრნენ. თუმცა მათ იმედი აქვთ, აქ ბრალს დასდებენ ზოგთ, ვითარცა ომის გამჩაღებელთ. მე წერილად ვუწყი, თუმცა ათენელთაგან წერილობით არავის განუკანონებია ომი, ფილიპემ მრავალი ქალაქი იუფლა და აგერ ახლა კარდიელები მოამარაგა სამხედრო აღჭურვილობით. რაკილა ჩვენ არ გვჭურს დავინახოთ, რომ იგი ომობს. ჩვენთან, თავად ყოველად გიჟი უნდა იყოს, რომ ეს განაცხადოს. როცა შეურაცხყოფილი უარყოფენ ამას, რაღა დარჩენია შეურაცხყოფელს? მაშინ რაღას ვიტყვით; როცა ჩვენზე გამოილაშქრებს იგი? ის ხომ მაშინაც იტყვის, — არ ვომობო, როგორც ადრე ორგოსელთ ქვეყანაში მოლაშქრე ამბობდა ამას და ოლინთოსელთა მიწა-წყალზეც ჯარებით მიმდგარი. მაშინაც ხომ ვერ ვუსაყვედურებთ იმათ, რომლებიც თავდაცვას რჩეობდნენ, ომი თქვენ წამოიწყეთო? არადა სხვა აღარა გვშთენია, თვინიერ მოვლობისა.

გარდა ამისა, სხვა ზალხის საფრთხე სხვაა, ვიდრე თქვენი, რადგან

ფილიპე ჩვენი ქალაქის ოდენ დამორჩილებას კი არ ესწრაფვის, არამედ სულ მოსპობას მისას. მან ჩინებულად უწყის, რომ მონობას თქვენ არ ისურვებთ და, რომც ისურვოთ, ვერ აღასრულებთ (თქვენ ხომ შეჩვეულნი ხართ თავადობას); რამე რომ მოხდეს, თქვენ უფრო გაუძნელებთ მას საქმეს, ვიდრე ყველა სხვა ხალხი ერთად. ამიტომ იგი არ დაგინდობთ თქვენ, თუ დაგამარცხათ. უნდა შეიგნოთ, ბრძოლა ყოფნა-არყოფნის ჟამისაა, ამდენად მისი თანამშრობველნი უნდა მოიძულოთ და მოიკვეთოთ. ვერ დაამარცხებთ გარეშე მტერთ მკვეყნისას, სანამ არ დაგისჯიან ქვეყნის შინაური მტრები, რომლებიც ფეხს დაგიდებენ და კისერს წაგატეხინებენ. როგორ ფიქრობთ, რატომ გეთავზედებათ იგი თქვენ (სხვა რა შეიძლება ვუწოდოთ მის საქციელს), ნატყუარ სიქველესაც კი არ გთავაზობთ, როგორც ამას სხვათა მიმართ სჩადის, და მხოლოდ გემუქრებათ? მაგალითად, თესალიელნი ხომ შეიტყუა მან მონობის იმ უღელში, რომელსაც ახლა ეზიდებიან კირთებულნი. ასე არაერთგზის აცდუნა მან ბედკრული ოლინთოსელნი, როცა ვერ პოტიდეს უბოძა და მერე სხვა მრავალიც, რასაც აბა ვინ წარმოიდგენდა. ასევე აციენებს ახლა თებელთ — მათ საბატონოდ ბეოტიის განმბომბებელი და ხანგრძლივი ომისაგან მათი დამხსნელი. თითოეულმა რაღაც ნაყოფი იგემა აქედან, მაგრამ ზოგს უკვე სათანადოდ ეზლო ამისთვის, როგორც ყველამ უკვე იცის ეს, და ზოგსაც ზღვევის ჟამი უდგას. თქვენ კი, რაც დაგარგეთ, ამაზე ახლა ვიყუჩებ, ოღონდ დასაანია, რაოდენ მოტყუვდით ზავის დადებით, რამდენი რამ დაგარგეთ ამით. განა მის ხელთ არ არის პილოსი, თრაკია, დორისკოსი, სერიონი, კერსობლეპტე. განა ახლახან კარდია არ იუფლა მან და თავადაც არ აღიარებს ამას? რად ეპყრობა იგი სხვებს სრულიად სხვაგვარად, ვიდრე თქვენ? ეს იმიტომ, რომ მრავალ სახელმწიფოთა შორის მხოლოდ თქვენშია შესაძლებელი, ფული აიღონ და გაბედულად ილაპარაკონ თქვენს წინაშე მტერთა სასარგებლოდ, თუნდაც ამით ყოველი მოგებული თქვენი წარავდეთ. არ იქნებოდა უიშს მოკლებული ფილიპეს სასარგებლოდ ლაპარაკი, თუ ოლინთოსელნი არ დაიმედებულებოდნენ იმით, რომ მათ პოტიდეს გადასცემდნენ. არ იქნებოდა საფრთხეს მოკლებული ფილიპეს სასარგებლოდ ლაპარაკი თესალიაში, თუ თესალიელნი არ იქნებოდნენ დაიმედებულნი, რომ ფილიპე ტირანებს გაუძევებდა და პილოსის ამფიქტიონიაში მონაწილეობის უფლებას დაუბრუნებდა მათ. ათენს კი, რომელსაც არა მხოლოდ ამფიპოლისი და კარდიის მიწა-წყალი წარტაცა ფილიპემ, არამედ ციხე-სიმაგრეებს ამზადებს თქვენს წინა-

აღმდეგ ეკებაში და ახლა ბიზანტიონზე მოლაშქრობას, გაბედულად შეუძლია ლაპარაკი ფილიპეს სასარგებლოდ. ამრიგად ლატაკთაგან მდიდრები ხდებიან ზოგნი, უსახელოთაგან და უღირსთაგან — ღირსეულნი და სახელოვანნი, თქვენ კი პირიქით: — ღირსეულთაგან — უღირსნი და სვეკეთილთაგან — სვედავსილნი. სახელმწიფოს სიმდიდრედ მე მივიჩნევ მოკავშირეებს, ნდობას და სვე-ბედს, იმას, რითაც ახლა დაღარიბებულხართ თქვენ. იმის გამო, რომ ყოველივე ამას უგერგილოდ მოჰკიდებიხართ და თავის ნებაზე მიგიგლიათ, — იგი მძლავრობს და მედილობს, აშინებს ბერძნებს და ბარბაროსებს, თქვენ კი, განაპირებულნი და დამცირებულნი, ამაყობთ მხოლოდ ბაზრის სიუხვით, სამხედრო საქმეში კი უსუსურად გამოიყურებით.

ამასთანავე, ვხედავ, ორატორთაგან ზოგი თქვენთვის ერთს არჩევს, თავისთვის — მეორეს. კერძოდ, თქვენ სიმშვიდის დაცვას გირჩევენ, თუნდაც უსამართლოდ გეპყრობოდეთ ვინმე, თავად კი არ ძალუძთ სიმშვიდეს მისცენ თავი, თუმცა არავისგან უსამართლობას არ განიცდიან. თუ არ ქილიკით იკითხავდა ვინმე: „მარჯვი მე, რაიცა წვრილად უწყის შენ, არისტომედო“ (თუმცა ვინ აღარ უწყის ეს), რატომაა, რომ კერძო პირთა ცხოვრება უსაფრთხოა და უსაშიშრო, ხოლო პოლიტიკურ მოღვაწეთა — ცილდამაშებელი, საეჭველი და დღითი-დღე ქიშპობითა და სიავით საგნობს?“ — რას უპასუხებდი ამაზე? ის რომ გაგაჩნდეს, რასაც საუკეთესოდ მიიჩნევენ, რასაც წრფელადაც გისურვებდი და რასაც გააკეთებდი შენივე სახელისა და დიდებისთვის, — მიკვირს, თუკი ამისთვის ყოველივეს მოიმოქმედებდი, არც გარჯასა და ზიფათს მოერიდებოდი, — მაშინ თვით სახელმწიფოს როგორღა ურჩევ განურჯელობას თავისი დიდებისათვის? იმას ხომ ვერ იტყვი, — სახელმწიფოში მე უნდა მეჭიროს ღირსეული ადგილი, სახელმწიფოს კი ღირსება არ უნდა გააჩნდესო ელადამი. ვერც იმას ვხედავ, რომ სახელმწიფოს უსაფრთხოება მხოლოდ თავისთვის ითხოვდეს საქმეთა აღსრულებას, შენთვის კი საშიში იყოს — როგორც ყველა დანარჩენისათვის — სხვის საქმეებში არჩარევა: პირიქით, სხვის საქმეებში ეგოდენ დაჟინებით ჩარევამ გაგიზადა შენ საფრთხე, ისევე როგორც არჩარევამ — სახელმწიფოს. ან, ეგებ, ვფიცავ ზევსს, შენ მამაპაპური დიდება მოგდგამს და სინდისი გაწუხებს — აქაოდა ჩემით არ შეწყდესო იგი, — ჩვენს სახელმწიფოს კი უსახელო და უგვანი წინაპრები ჰყავდა. სულაც რომ არ გახლავთ ასე! თუ მამაშენი შენ გგავს, მაშინ იგი უთუოდ ქურდი იყო, ჩვენს ქალაქს კი ყველა კარგად იცნობს, მას ხომ არაერთხელ უხსნია ელინები უდიდესი ზიფათისაგან.

მაგრამ ზოგი პოლიტიკოსი კერძოვით და საქვეყნო საქმიანობას ისე ვერ ეკიდება, როგორც ამას სამართლიანობა და მოქალაქეთა შეგნება მოითხოვს; და ეს მაშინ, როდესაც ზოგ წაბინარ კაცსაც თავი ღირსებით უჭირავს. ნუთუ სხვათა მეთაური და პირველთაგანი სახელმწიფო ჩვენი ყოვლად უღირსად უნდა ვცნოთ და დავამცროთ?

კიდევ მრავალი რამ შემეძლო მეტყვა მრავალ საკითხზე, მაგრამ აქ შევჩერდები, რამეთუ, როგორც მე ვფიქრობ, არც ახლა და არც როდისმე ქვეყანას იმის გამო არ წასვლია საქმე ცუდად, რომ სიტყვები აკლდა, არამედ უფრო იმიტომ, როცა საჭირო სათქმელს უსმენთ, ერთსულოვნად აღიარებთ თქმულის ჭეშმარიტებას, მერმე კი სხდებით და იმდაგვარივე გულისყურით უსმენთ იმ ორატორებს, რომელნიც ამრუდებენ წინათქმულს, თითქოს არ იცნობდეთ მათ (განა შეხედვისთანავე არ იცნობთ, ვინ ჯილდოსთვის ლაპარაკობს, ვინ ფილიპესთვის იღვწის და ვინ ჭეშმარიტი სიკეთისათვის ისწრაფვის); დიახ, იმიტომ, რომ ერთი სული გაქვთ ბრალი დასდოთ ამათ, სასაცილოდ აიგდოთ და განკიცხოთ, მაგრამ თავად არაფერი საჭირო საქმე არ გააქვთ. ეს არის ჩემი გულმართალი და ყოვლად წრფელი სიტყვა, უმზაკვრო კეთილგანწყობილებით წარმოთქმული, უკეთესის რჩევით ნაკარნახევი, ართუ საზიანო სიტყვაგაზმული ტყუილი, რომელიც ფულს მოუხვეჭდა მთქმელს, თქვენ კი ქვეყნის საქმეთა მტერთაგან ხელყოფას გირჩევდათ. ამრიგად, ან ბოლო უნდა მოუღოთ მაგ მავნე ჩვევებს, ან კიდევ არავის დააბრალოთ საქმეთა წახდენა, თვინიერ თქვენიც თავისა.

ფილიპეს წერილის კასუსად

ლიბანიოსის წინასიტყვა

ფილიპემ უსტარი გამოუგზავნა ათენელებს, რომელნიც ზრალი დასდო ამით და პირდაპირ გამოუცხადა ომი. ამჯერად ორატორი ომს აღარ შთააგონებს ათენელებს (იგი ზომ გარდაუვალი გახდა), მაგრამ ამხნევეს ხიფათის პირდაპირ მდგარ და მაკედონელზე გამარჯვებას უწინასწარმეტყველებს.

სიტყვა

ზავი, ათენელო დარბაისელნო, რომელიც ფილიპემ დადო თქვენთან, მშვიდობა კი არა — ომის გადავადება რომ იყო მხოლოდ, ახლა ყველახათვის ცხადი გახდა. და მართლაც, იმ დროიდან, რაც ფარსალელებს ალონი² გადასცა, ფოკეელნი დაარბია და მთელი თრაცია მოითარეშა, იგი ათასგვარი უსამართლო საბაბით უკვე ეწევა ომს ჩვენი ქალაქის წინააღმდეგ, თუმცა სიტყვიერად მხოლოდ ახლა დადასტურა ეს თქვენდამი გამოგზავნილ ეპისტოლეში. მაგრამ არ გმართებთ, მის ძალას შეუფრთხეთ და სულმოკლეობა გამოიჩინოთ; პირიქით, საჭიროა ცოცხალი ძალები, ფული, ზომალდები და ყველა საშუალება საომრად წარმართოთ, რაზეც შეგეცდები ახლავე მოგახსენოთ. უპირველესად, ბუნებრივია, ათენელო დარბაისელნო, უდიდეს მოკავშირეებად და შემწეებად თქვენდა ვახსენებ ღმერთებს, რომელთა რწმენას გარდავიდა ეგ ფიცის გამტეხი, ოდეს უსამართლოდ დაარღვია ზავი. მერმე, რითაც ძალი მოიცა მან, — კერძოდ, მუდამ ვისიმე მოყვივნებით თუ რისიმე შეპირებით, — უკვე წარსულს ჩაბარდა; ახლა პერინთიელებმა, ბიზანტიელებმა და მათმა მოკავშირეებმა კარგად უწყიან, რომ იგი იმასვე უპირებს მათ, რაც აღრე ოლინთოსელებს დამართა; არც თესალიელებს სძინავთ, რომ ვერ დაინახონ — ეგ კაცი დესპოტიას ესწრაფვის თუ მოკავშირეთა წინამძღოლობას. თებელნიც ეჭვით უყურებენ ნიკეას დამლაშქვრელს, ამფიქტიონიაში შემდწევს, პელეპონესიდან ელჩობის გამწევს და მათგან მოკავშირეთა გადაშობებელს.

ამრიგად, წინანდელ მეგობართაგან ზოგი სასტიკი ომს უცხადებს მას, ზოგიც არავითარ სურვილს აღარ ავლენს მის მხარდამხარ საომრად, — ყველანი იჭვით და ზიზღით უყურებენ. ამასთანავე (ცოტას ესეც არ ნიშნავს), აზიის სატრაპეებმა მოჭირავენე ჯარით ზელი შეუშალეს მას, ალყით აელო პერინთოსი; და ახლა, როცა მტრად წაეკიდნენ და თან საშიშროებას ახლოით ფრძობენ ბიზანტიის მოსალოდნელი აღებით, არა მხოლოდ ხალხით იომებენ თქვენთან ერთად, არამედ ფულს გამოსთხოვენ თქვენს უზრუნველსაყოფად სპარსეთის მეფეს, ვითარცა ქორეგოსს, რომელიც იმდენ ოქროს ფლობს, რამდენსაც არც ერთი სხვა დანარჩენი, — და ისეთ ძალას აქაურ საქმეებზე ზეგავლენისათვის, რომ აღრეც — მაგალითად, როცა ჩვენ ლაქედემონელებს ვეომებოდით — ორთა შორის იმარჯვებდა ის, რომელსაც თავად მიემხრობოდა; ასევე, ახლაც, თუ ჩვენს მხარეზე დადგება იგი, ადვილად სძლევს ფილიპეს ძალას. რამდენადაც დიდმნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს ყოველივე ეს, იმდენადვე არ უარეყოფ იმასაც, რომ ზავის წყალობით მრავალი ბურჯი, ნაემსადგომი და ომისათვის გამოსადეგი სხვა ადგილი წარგვტაცა მან; მაგრამ, ამავე დროს, იმასაც ვხედავ, რომ, როცა საქმეთა წარმატება დამოკიდებულია ურთიერთკეთილგანწყობაზე და ომის მონაწილეთა საერთო სარგებლობაზე, ერთობა მაშინ არის მტკიცე; ხოლო მაშინ, როცა ერთიანობა ემყარება მტაცებლურ ზრახვებს და აგებულია ძალმომრეობაზე, როგორც ამას იგი აკეთებს ამჟამად, საკმარისია მცირე რამ საბაზი ბედის გაწყრომისა, რომ ეს ერთობა ერთბაშად შეირყეს და დაიშალოს. მეტწილად, ამაზე რომ ვფიქრობ, იმ დასკვნამდე მივდივარ, ათენელო დარბაისელნო, რომ არა მხოლოდ მოკავშირენი უყურებენ მტრულად ეჭვით ფილიპეს, არამედ მისი საგამგებლოც არ გახლავთ ერთსულოვნებით გაერთიანებული, როგორც ეს ზოგს წარმოუდგენია; საერთოდ, მაკედონიის ძლიერება სხვა ძალასთან შეერთებით თუ იქნეს რაღაც მნიშვნელობას, თორემ თავისთავად უმნიშვნელოა და ამოდენა საქმეების გადაწყვეტისას სათვალავში არაა მისაღები. ამასთანავე ფილიპემ თავისი მეომრებით, ლაშქრობებით და ყველაფრით, რითაც მის ძლიერებაზე შეეძლო კაცს ლაპარაკი, თავის თავს თვითონვე მოუთავა ზელი. სულაც არ იფიქროთ, ათენელო დარბაისელნო, ერთი და იგივე რამ ახარებდეთ ფილიპეს და მის ზეგლქვეითებს; პირიქით, შეიგნეთ, — ეს ესწრაფვის სახელს, ისინი კი — უსაფრთხოებას. ეს ბედს ვერ ეწვევა უსაფრთხოდ, ისინი კიდევ არაფრად საჭიროებენ სახლს, შვილებს, მშობლებისა და ცოლების მიტოვებას, ამავე დროს თავგანწირვას და

მისი გულისთვის ყოველდღიურ საფრთხეში ყოფნას. ამის მიხედვით შეუძლია წარმოიდგინოს კაცმა, რა თვალთ უყურებს მაკედონელთა უმრავლესობა ფილიპეს. რაც შეეხება მის ამაღლებას და მოჭირავენეთა სარდლებს, მათ კი მოიხვეჭეს გარკვეული საბრძოლო სახელი, მაგრამ ამით უფრო მეტ საფრთხეში ცხოვრობენ ისინი, ვიდრე სახელმოუხვეჭელნი, რამეთუ ამათ მხოლოდ მტრის შიში აქვთ, იმათ კი რიოშთა და ცილისდაწამებელთა უფრო ეშინიათ, ვიდრე ბრძოლისა. გარდა ამისა, ესენი ერთობლივად ებრძვიან მომხდურთ, იმათ მხრებზე კი ომის სიძვეთა დიდი წილი გადადის და ამას ემატება ის საფრთხეც, რაც მათი მეფის ზნიდან და ხასიათიდან მომდინარეობს; თანაც, ამათგან თუ დანაშაულს ჩაიდენს ვინმე, სასჯელს დამსახურებულად მიიღებს, იმათ კი — რაც უფრო წარმატებას მოიპოვებენ, — მით უფრო ყვავივით გააშავებენ და ლაფში ამოსვრიან. ეს საფრთხით სარწმუნოა ყოველი გონიერისათვის. ყველანი, ვისაც კი რამე საქმე სჭერია მასთან, დიდ პატივმოყვარეობას ამბობენ მისას: სულ იმას ცდილობს, ყოველი წარმატებული საქმე მხოლოდ თავისად მიიღვლოს; ამიტომ მეტწილად იმ სტრატეგოსებს მტრობს, რომელნიც ქების ღირსს აღასრულებენ რასმე. მაშ, რატომაა, თუ ეს მართლა ასეა, ამდენ ხანს მხარში რომ უდგანან მას? იმიტომ, ათენელო დარბაისელნო, რომ ჯერჯერობით მისი წარმატება ჩრდილავს ყოველივე ზემოთქმულს. წალმა წარებულ საქმეს ძალი შესწევს დაფაროს და ჩრდილში დააყენოს კაცთა ცდომანი. მაგრამ საკმარისია მცირე რამ ფეხის წაცდენა, რომ ყოველი დაფარული აშკარა გახდეს. ეს იგივეა, რაც ჩვენს სხეულს მოსდის: როცა კაცი ჯერ კიდევ მრთელია, ვერა გრძნობს ცალკეულ დაზიანებას სხეულისას, მაგრამ საკმარისია საერთო ჯანმრთელობა შეერყეს, რომ ყველაფერი ერთბაშად იჩენს თავს — ამოვარდნილობა, ნაღრძობობა თუ სხვა რამ, რაც თავის დროზე ჯეროვნად არ იყო ნამკურნალევი. ასევე, ემართებათ სამეფოებსა და დინასტიებს: სანამ ომში წარმატებულნი არიან, მათი სიძვენი შეუმჩნეველი რჩება უმრავლესთათვის, მაგრამ როგორც კი ფეხს წაიციდნენ, — რაიც შეიძლება შეემთხვეს ახლა მას, რამდენადაც ზომაზე მეტს ტვირთულობს, — ყოველივე სიბრუნდე უშალვე ცხადი გახდება ყველასთვის.

თუ ვინმე თქვენთაგანი, ათენელო დარბაისელნო, სვეკეთილად თვლის ფილიპეს და ძნელ-დასაძლევად მიიჩნევს მას, წინდახელუ-ლად სჯის იგი, ფითარცა გონსრულს შეჰფერის; კაცთა ყოველგვარ საქმეში უზენაესი ძალაა გარეული, ან, უკეთ რომ ვთქვათ, ყველაფერი არის ბედი. მაგრამ, მრავალი ნიშნის მიხედვით, ჩვენს ბედს არჩევ-

და კაცი, ვიდრე მისას. ჩვენ ჩვენი კეთილდღეობა წინაპართაგან არა მხოლოდ მაგ კაცის უადრეს მოგვდგამს, არამედ, რაღა ბევრი ვთქვათ და, მაკედონიის ყველა მეფეთა უწინარესად. ბეგარას ეგენი უხდიდნენ ათენელებს, თორემ ჩვენს სახელმწიფოს არასდროს არ გადაუხდია არავისთვის. გარდა ამისა, ჩვენ მეტი საბაბი გვაქვს ღმერთთა კეთილწყალობისათვის, ვიდრე იმას, რამეთუ რაც ჩვენ საქმენი გადაგვისდია, ესოდენ უსათნოესობითა და უმართლესობით მომხდარა. მაშ რატომაა, რომ წინა ომში მას უმეტესი წარმატება ზედა, ვიდრე ჩვენ? იმიტომ, ათენელო დარბაისელნო (შინდა გულახდილად გელაპარაკოთ), რომ იგი მოლაშქრეობს, არ ერიდება ჭრისა და ხიფათს, ხელიდან არ უშვებს არცერთ მარჯვე შემახვევას, წლის რა დროც არ უნდა იყოს. ჩვენ კი (უნდა ითქვას სიმართლე) აქ გულხელდაკრეფილნი ვსხედვართ, მუდამ ფსევდისმებისთვის ვიკრიბებით და მხოლოდ აგორაზე თუ შევიტყობთ რაიმე სიძალეს. სხვა რაღა გინდა უფრო ახალი, როცა მაკედონელი კაცი აბუჩად იგდებს ათენელებს და ბედავს გამოგზავნოს იმგვარი წერილი, ცოტა ხნის წინათ რომ მოისმინეთ? ამასთანავე მას სამსახურს უწევენ ქირით მოლაშქრენი და, მათთან ერთად, ვფიცავ ზევსს, ზოგი ჩვენი ორატორიც, რომელნიც მხოლოდ იმაზე ფიქრობენ, რა საჩუქარი მიიღონ მისგან, არ ერიდებთ იცხოვრონ ფილიპეს სასარგებლოდ, ვერკი გრძნობენ; როგორ ჰყიდიან ქვეყანას და თავის თავს რაღაც ნასუფრალისთვის. ჩვენ სულაც არ ვცდილობთ შეგაურვოთ იგი რითიმე, არც ლაშქარს ვჭირაობთ და არც თავად ვლაშქრობთ მის წინააღმდეგ. ამიტომ გჰსაკვირი არაა, თუ ამასწინანდელ ომში მას ჩვენთან შედარებით ზოგი უპირატესობა ჰქონდა; უფრო ისაა გასაკვირი, რომ ჩვენ არ ვასრულებთ იმას, რაც შეომრებს შეჭვერის, და განზრახული კი გვაქვს ვძლიოთ იგი, რომელიც ყველაფერს აკეთებს, რაც საჭიროა უპირატესობის მოსაპოვებლად. ყოველივე ეს ყურად უნდა იღოთ, ათენელო დარბაისელნო, და განსაჯოთ, რომ ზავზე ლაპარაკი ახლა ჩვენგან არა ხამს (იმან არათუ გამოაცხადა ომი, არამედ დაიწყო კიდევ); ამიტომ არ უნდა დავზოგოთ არც საზოგადო, არც კერძო საშუალებანი, უნდა დავძრათ ლაშქარი; როგორც კი უამი დარეკს, საქმეს მოვეკიდოთ მთელი მონდომებით, შევარჩიოთ აღრინდელზე უკეთესი სტრატეგოსები.

არ იფიქროს თქვენთაგან ვინმემ, რომ ის ზალხი, უკუღმა რომ წაიყვანა ქვეყნის საქმე, კვლავ წაღმა წარმართავს და გააუკეთესებს მას. ნურც იმას იფიქრებთ, რომ თქვენ აღრინდელივით გულგრილნი დარჩებით საქმისადმი, ხოლო სხვები თავს დააკლავენ თქვენს საქმეს.

აბა წარმოიდგინეთ, რა სამარცხვინოა ეს, — თქვენი წინაპრები მრავალ ჯაფასა და დიდ ზიფათს ეძლეოდნენ მაკედონელთა წინააღმდეგ ბრძოლის უამს, თქვენ კი იმის დაცვაც ვერ გადაგიწყვეტიათ, რაც მათ კანონიერი შემკვიდრეობით გადმოუციათ თქვენთვის. სამაგიეროდ იგი, მაკედონიის მკვიდრი, ხალხით ეძლევა ზიფათს, თავისი საგამგებლოს გაფართოებისათვის ტანი ჭრილობებით აიჭრელა მტრებთან ბრძოლაში, ხოლო თქვენ, ათენელებს, რომელთაც მამა-პაპისგან გაქვთ ნაანდერძევი არათუ მორჩილება, არამედ მხოლოდ გამარჯვება ომში, ახლა გულგრილობით ან სულმოკლეობით დაგიგდიათ წინაპართა საქმენი და საქვეყნო ღვაწლი.

სიტყვა რომ არ გავაგრძელო, მოკლედ მოგახსენებთ, — უნდა ემზადოთ ომისთვის, მოუხმოთ დანარჩენ ელინთ სამოკავშირეოდ, ოღონდ არა სიტყვით, არამედ საქმით, რამეთუ ყოველი სიტყვა ფუჭია, თუ საქმე არ ახლავს მას; თორემ სიტყვის თავისუფლება, როგორც ყველამ ვუწყით, ჩვენს სახელმწიფოს არ აკლია და სხვა ბერძნებს შორის ჩვენ ყველაზე მეტად ვსარგებლობთ ამ უფლებით.

ფილიპეს პაისტოლე

ფილიპეს სალამი ათენის საბჭოს და ხალხს!

მიუხედავად იმისა, რომ არაერთგზის გაახლეთ ელჩობა, რათა დაგეცვათ ფიცი და ხელშეკრულება, თქვენ არამც და არამც ყურად არ იღეთ ეს; ამიტომ გადავწყვიტე, მომერთმია უსტარი თქვენთვის იმ საქმეთა გამო, რომელთაც თქვენმიერ უსამართლობად მივიჩნიე. ოღონდ არ გაგაკვირვოთ წერილის მოცულობამ, რამეთუ უკმაყოფილების საბაბი მრავალია და აუცილებელია ყოველი საქმის გულდაგულ განჩხრეკა.

ჯერ ერთი, როცა ჩემი ელჩი ნიკასი¹ ჩემი ქვეყნიდან იქნა გატაცებული, თქვენ არათუ დამნაშავეებს არ აგებინეთ პასუხი, არამედ ეს უსამართლოდ დასჯილიც ათი თვე შეპყრობილი გყავდათ, ხოლო წერილი, რომელიც მას მოჰქონდა, ტრაბუნოდან განაცხადეთ. მეორეც, რაჟამს თასოსელებმა² ბიზანტიის ტრიერები მიიღეს და ის მეგობრები, რომლებმაც ამის სურვილი გამოხატეს, — თქვენ წაიყრუეთ, თუმცა ზელშეკრულება გარკვევით მიიჩნევს მტრებად ამგვარად მოქმედთ. მერეც — იშავდროულად დიოპითე შემოგვეტრა ქვეყანაში, კრობილე³ და ტირისტასისი⁴ დაიმონა, მომიჯნავე თრაკია მოაოხრა და ბოლოს უკანონობის საზღვარს იქამდე გადასცდა, რომ ტყვეთა საკითხზე ელჩად განწესებული ამფილოქოსი⁵ შეიპყრო, უკიდურეს იძულებაში ჩააყენა და მხოლოდ ათი ტალანტის საფასურად გაათავისუფლა. ხალხმა ვეცე კეთილმოქმედებად მიუთვალა მას. მაგრამ მაცნეთა და ელჩთა უფლებების ხელყოფა ზომ ყველგან უპატიოსნობად არის მიჩნეული და მეტადრე თქვენში. ოდეს მეგარელებმა ანთიმოკრიტოსი⁶ მოკლეს, თქვენი ხალხი ისე აღაშფოთა ამან, რომ მკვლელებს მისტერია აღუკვეთეს, ხოლო ამ უსამართლობის სამახსოვროდ კარიბჭეების წინ ძეგლი აღმართეს. და განა აღმაშფოთებელი არ არის, როცა იმ უსამართლობას, რომლისთვისაც იზიზღებით სხვებს, ახლა თქვენ თვითონ ჩაღიხართ ცხადლივ? კალიასმა⁷ თქვენმა სტრატეგოსმა, დაიპყრო პაგასის ყურის ყველა საცხოვრისი, რომელთა ზელუხლებლობა თქვენ ფიცით გქონდათ განმტკიცებული, მე კი — სამხედრო კავშირით; ის ხალხი კი, ვინც მაკედონიას ზღვით ეშურებოდა, ყველა მტრად მი-

იჩნია და დაპყიდა. ეს საქმეც თქვენ უქმეთ მას თქვენს ფსეფისმებში. უკვე ვერც წარმომიდგენია, რა განსხვავება იქნებოდა, თუ პირდაპირ გამოაცხადებდით, რომ ჩემს წინააღმდეგ ომობთ; აკი იმ დროსაც, როცა აშკარა განხეთქილება გვექონდა, ყაჩაღებს გზავნიდით ზღვაზე, ხელყოფდით ჩვენკენ მოდენილ ხალხს და ზიანს აყენებდით ჩემს ქვეყანას.

გარდა ამისა, თქვენ იმდენად გადასცდით უკანონობისა და მტრობის ყოველგვარ ზღვარს ჩემს მიმართ, რომ სპარსეთის მეფესაც კი ელჩები გაუგზავნეთ ჩემს წინააღმდეგ ბრძოლაში დასაყოლიებლად. ეს დიდად საკვირველი რამ გახლავთ: აკი ფსეფისმით დაადგინეთ, — სანამ იგი ეგვიპტესა და ფინიკიას დაიპყრობდა, — რომ თუ დაგემუქრებოდათ, თქვენ მის წინააღმდეგ ყველა დანარჩენ ბერძნებთან ერთად მომიხმობდით მეც. მაგრამ აწ იმდენად შეგზიზღებივართ, რომ იმასთან ესწრაფვით სამხედრო კავშირის შეკერას. უწინ თქვენი წინაპრები, რამდენადაც მე ვუწყი ეს, პისისტრატიდებს აღანაშაულებდნენ იმაში, რომ მათ სპარსელები ბერძნებს აღუმხედრეს. თქვენ კი როგორ არა გრცხვენიათ, რომ ახლა თავად სჩადიხართ იმას, რაშიც მუდამ ტირანებს სდებდით ბრალს.

ყოველივე ამის გარდა, თქვენს ფსეფისმებში ითხოვთ, რომ მე თრაკიაში მმართველობა ჩავაბარო ტერეს და კერსობლეპტეს, ვითარცა ათენელთ. მე კი ვუწყი, რომ მათ საზავო მოლაპარაკებაში არ უდევთ წილი, არც სტელებზე აღნიშნულა მათი სახელები, არცათუ ათენელები არიან ისინი; პირიქით, ტერემ ჩემთან ერთად ილაშქრა თქვენს წინააღმდეგ, კერსობლეპტემ კი თქვენგან ცალკეად განიზრახა, დაედო ფიცი ჩემს ელჩთა წინაშე, მაგრამ თქვენმა მხედართმთავრებმა არ დართეს ამის ნება, ვითარცა ათენელთა მტერს. მაგრამ განა რიგინია ეს, ან სამართლიანი, რომ ხან, — როცა ვს თქვენს ხელს გაძლევთ, — სახელმწიფოს მტრად შერაცხთ ეს კაცი, ხან კი, — როცა მე მწამებთ ცილს, — თქვენს მოქალაქედ მიიჩნიოთ იგი? ასევე, როგორც კი მოკვდა სიტალკე, რომელსაც თქვენ მოქალაქეობა მიანიჭეთ, — მაშინვე მის მკვლელთან შეპყრობით პირი. განა ამგვარადვე კერსობლეპტესთვის არ მიწყებთ ახლა ომს? ზომ თავადვე უწყით კარგად, რომ ამგვარი წყალობის მიმღებნი არც კანონით არიან უზრუნველყოფილნი და არც თქვენი ფსეფისმებით.

ყველა დანარჩენი იქით იყოს და, მხოლოდ ის ვთქვათ, რომ თქვენ მოქალაქეობა მიანიჭეთ ევბაგორა კიპროსელს, დიონისე სირაკუზელს და მათ მოღმას. თუ თქვენ აიძულდებით როგორც ერთის, ასევე მეორ-

რის გამძევებელთ, ხელისუფლება დაუბრუნონ გამძევებულთ, მაშინ წაიღეთ ჩემგან თრაქია, რომელსაც ტერე და კერსობლებზე მართავდნენ; ხოლო, თუ თქვენ მათ დამმარცხებელთ არაფერში აღანაშაულებთ, მე კი ყოველგვარ დაბრკოლებებს მიქმნით, — ამ დროს განა უსამართლობაა ის, რომ თავი დავიცვა თქვენგან?

ამის თაობაზე კიდევ მრავალი სამართლიანი მოსაზრება შემეძლო გამომეტქვა, მაგრამ მირჩენია თავი შევიკავო: ვადასტურებ, რომ კარდიელებს მართლაც ვუწევ დახმარებას, ვითარცა მათი მოკავშირე ჯერ კიდევ ზავის დადებამდე; მაგრამ თქვენ არ ისურვეთ სასამართლოზე გაგერჩიათ საქმე, თუმცა ეს მრავალგზის შემოგთავაზებთ მე და არაერთგზის იმათაც. ამრიგად, ყოვლად უმდაბლესი კაცთაგანი არ უნდა ეყოფილიყავ მე, თუ მოკავშირეებს მივატოვებდი და უფრო თქვენზე ვიზრუნებდი, ყოველი ღონით რომ მიხშობთ გზას, — ვიდრე იმათზე, ჩემდა საიმედო მეგობრებად რომ რჩებიან მარადის?

გვერდს ვერ ავუვლი აი, რა გარემოებასაც თქვენ იმოღვნა მიკერძოებამდე მიხვედით, რომ თუ ადრე მარტო ზემოთქმულში მდებდით ბრალს, ახლა, როცა ამას წინათ პრეპარეთელებმა დაიწყეს ლაპარაკი — სასტიკ ხვედრს ვეწიეთო, — თქვენი სტრატეგოსი აამხედრეთ, რათა შური ჩემზე ეძია. თუმცა მე ისინი კი დავსაჯე, მაგრამ გაცილებით მეტს იმსახურებდნენ, — რამდენადაც, სამშვიდობო ხელშეკრულების მიუხედავად, მათ დაიპყრეს ჰალონესი, არ გადმოიცეს არც ცინენი, არც მეციხოვნენი, რაც არაერთგზის მოვთხოვე დაუინებით. თქვენ კი, რაც მე უსამართლობა მაწიეს პრეპარეთელებმა, სათვალავში არ ჩაადგეთ, მარტოდენ მათი სასჯელი დაინახეთ, თუმცა ყოველივე კარგად უწყოდით; თანაც ეგ კუნძული მე არც იმათთვის წამართმევია და არც თქვენთვის, — სოსტრატეს ყაჩაღებს გამოვტაცე იგი. თუ ამბობთ, რომ ეგ კუნძული თქვენ გადაეცით სოსტრატეს, მაგით იმასაც ამბობთ, რომ იქ ყაჩაღებს გზავნიო. ხოლო მან თქვენს უნებართვოდ თუ დაიპყრო იგი, მაშინ თქვენ საშინელებად რად იტყვით თავზე იმას, რომ ეგ კუნძული მას წავართვი და ხელმყოფელთაგან ხელყოფილქმენ? მიუხედავად იმისა, რომ მე ეგოდენ ყურადღება გამოვიჩინე თქვენი სახელმწიფოს მიმართ და გადავეცი მას კუნძული, თქვენმა ორატორებმა უარყვეს მისი საჩუქრად მიღება და მოითხოვეს შიელოთ, როგორც თავიანთი საკუთრება. მაგრამ, თუ მე დასტურავყოფ ამ მოთხოვნას, მაშინ უნებლიეთ დასტურავყოფ იმასაც, რომ ვფლობ სხვისეულს, ხოლო თუ არ დავთმობ მაგ მიწას, — ხალხის

ეჭვს გამოვიწვევ. ამრიგად განსჯელმა გადაწყვიტე, საერთო სამსჯავროზე გამომეტანა ეს საკითხი და, თუ სასამართლო მე მომაცუთვნებდა, თქვენ გადმოგცემდით საჩუქრად, ხოლო თუ თქვენ მოგაცუთვნებდათ, მაშინ ზალხს გადავცემდი. თუმცა მრავალგზის გთხოვეთ ეს, თქვენ მაინც ყურად არ იღეთ; ამასობაში კი კუნძული აიღეს პეპარეთელებმა. მაშ, რაღა უნდა მექნა მე? სამართალი არ უნდა განმეჩინა ფიცის გამტეხთათვის? არ დამესაჯა თავგასულნი? ხოლო თუ კუნძული პეპარეთელებს ეკუთვნოდა, მაშინ ათენელები რა საბაბით ითხოვდნენ მას? თუ თქვენი იყო იგი, რად არ აღშფოთდით სხვისის მიმტაცებლებზე?

იმდენად გავუმტერდით ერთმანეთს რომ, როცა ჩემი ხომალდები ჰელესპონტზე მინდოდა გადამეყვანა, იტულებული შევიქენი, სახმელეთო ჯარით გამეცილებინა ისინი ზერსონესის გზით, რამდენადაც, პოლიკრატეს წესდებით, კლერუქოსები ომს ეწეოდნენ ჩვენს წინააღმდეგ თქვენი ფსევდოსმების დასტურით, ხოლო თქვენმა სტრატეგმა ბიზანტიელებს მოუხმო დახმარებისათვის და ყველას აუწყა, რომ თქვენი განკარგულებით შეუძლია ომი დაიწყოს, როგორც კი საამისო დრო დადგება. ყოველივე ამის განმცდელმაც კი არაა ვიღონე არც ქალაქის, არც ტრიერთა და არც თქვენი ქვეყნის საწინააღმდეგოდ, თუმცა ძალმედვა დიდი ნაწილი მაინც მეუფლა მისი, თუ მთელი არაჲ მე მხოლოდ მოგიწოდებდით საერთო სამსჯავროზე გაგვეჩილა ჩვენი ურთიერთბრალდებანი. განსაჯეთ, რომელი სჯობს, — იარაღით გადაწყვიტოთ საქმე თუ მოლაპარაკებით, თავად ვიყოთ მსაჯულნი თუ სხვას დავავისროთ ეს. ისიც განსაჯეთ, თუ ვითარი განუსჯელობაა, რომ — თუ უწინ ათენელებმა მოლაპარაკებით გადაწყვიტეს თასოსელთა და მარონეელთა სტრიმესთვის ამტყდარი დავა, დღეს თქვენვე არა გსურთ ამდაგვარადვე გაარიგოთ ჩვენი ურთიერთობანი, თუმც ხედავთ, რომ თუ ამჯერად სასამართლოზე დამარცხდებით, არას დაკარგავთ, ხოლო თუ გაიმარჯვებთ, მიიკუთვნებთ ჩვენს ქონებულს.

მაგრამ ყველაზე დიდი უგუნურება მაინც ისა მგონია, რომ, როცა მე ერთიანი სამხედრო კავშირიდან წარმოვგზავნე ელჩნი, ვითარცა მოწმენი, და გამოვხატე ჩემი კეთილი ნება — სამართლიანი ხელშეკრულება დამედო თქვენთან ბერძენთა საკითხზე, — თქვენ არაფრის გავთნება არ ისურვეთ ელჩთაგან, თუმცა ამით შეგეძლოთ ან ხიფათიდან გეხსნათ ისინი, რომელთაც ეჭვი ჰქონდათ, რომ ჩვენ ცუდ რამეს გიზრახავთ, ან გემხილებნეთ, ვითარცა ვოფლად უმდაბლესი

კაცთაგანი. ეს, რა თქმა უნდა, არგებდა ხალხს, მაგრამ არაფერს აძლევდა ორატორებს. თქვენი ნაცადი პოლიტიკური მოღვაწენი ხომ მშვიდობას ომად რაცხენ, ხოლო ომს — მშვიდობად, რადგან სტრატეგოსების მხარი-მხარ იბრძვიან ისინი თუ მათ წინააღმდეგ სიგოფანტობენ, — ყოველთვის რაიმეს იღებენ მათგან; გარდა ამისა, როცა ისინი ტრიბუნიდან თავს ესხმებიან ცნობილ მოქალაქეთ და სახელქმედულ უცხოელთ, ამით სახელს იხვეჭენ დემოკრატიული სულისკვეთებით განწყობილ ადამიანთა ჯგუფებში.

რა თქმა უნდა, ძნელი არაა მათი ლანძღვისაგან თავდაღწევა, — რაღაც მცირე თანხის გაღება კმარა, რომ შეეშვან ჩვენს განქიქებას და ქებაზე გადავიდნენ; მაგრამ ჩემთვის სირცხვილი იქნებოდა, თქვენ შეგქმნოდით ისეთი შთაბეჭდილება, თითქოს მე კეთილგანწყობილებას ვყიდულობ იმ ადამიანთაგან, რომელნიც, ყველაფერს რომ თავი დაუდებოთ, იმ ზომამდე გათავხედდნენ, რომ ცდილობენ ამფიპოლისზე ჩვენი უფლება სადაოც კი გახადონ, რაზეც სამართლიანად მივიჩნევ უფრო ჩემს სიტყვას, ვიდრე მაგ მოდავე ორატორებისას. ათუ ეგ ქალაქი სინამდვილეში მას უნდა ეკუთვნოდეს, ვინც ადრე ფლობდა, მაშინ განა სამართლიანად არ გვიპყრია იგი ჩვენ, რამეთუ ჩვენმა წინაპარმა ალექსანდრემ პირველად დაიკავა ეგ ადგილი და ტყვე მიდიელთაგან ნაალაფევი ოქროს ქანდაკი დელფოსში გაგზავნა დასადგმელად. თუ ამის წინააღმდეგ გამოვა ვინმე და იტყვის, — ვინც მერმე დაიპყრო ქალაქი, მისი უფალიც ის უნდა იყოსო, — აქაც მე მენიჭება ამის უფლება, რამდენადაც მე ალყით წავართვი ეს ადგილი იქედან თქვენს გამქვევებელ და იქ ლაყედემონელთაგან ჩასახლებულ ხალხს. ჩვენ ვსახლობთ იმ ქალაქებში, რომლებიც ან წინაპრებმა გვიმემკვიდრეს, ან თავად მოვიპოვეთ ომის გზით. თქვენ კი არც დასაბამით დაგიუფლებიათ ეს ადგილი და არც ახლა იუფლებთ მას, მხოლოდ მცირე დროით გექირათ და მაინც თქვენად იჩემებთ, თანაც მას შემდეგ, რაც თავად მიიღეთ მტკიცე გადაწყვეტილება ჩვენს სასარგებლოდ. აკი მრავალგზის, როცა ჩემს წერილებში მაგ ქალაქის საკითხს ვეხებოდი, თქვენ სცნობდით ჩემს სამართლიან უფლებას მასზე, რამდენადაც ჩვენ მაშინ დავდეთ ზავი, როცა მე ვფლობდი მას, შემდეგ კი შევედით კავშირში იმავე პირობებით. განა კიდევ შეიძლება სხვა რამ სამფლობელო ამაზე უფრო მტკიცე, — როცა იგი, ჯერ ერთი, მემკვიდრეობით მიგვიღია წინაპართაგან, მეორეც — ომით გვლავ მომიპოვებია მე, ხოლო, შესამეც, ჩვენთვის დავითმიათ სწო-

რედ თქვენ, რომელთაც იმაზე გჩვევიათ დავა, რაზედაც არავითარი უფლება არა გაქვთ?

რასაც გიჩივით, ეს არის. ხოლო რამდენადაც თქვენ პირველნი მესხმით თავს, ჩემი თავშეკავებით რომ სარგებლობთ, საქმით ესწრაფვით ჩემს მტრობას და, რაც შეგიძლიათ, ზიანს მაცუნებთ, — მეც, ჩემის მხრით, სრული უფლება მაქვს დავიცვა თავი თქვენგან, ღმერთები დავიმოწმო და გადავწყვიტო დავა თქვენთან.

შენიშვნები*

პირველი ოლინთოსური

1. ლიბანოსი (314—393 წ.წ.) — ელინისტური ხანის რიტორი და ფილოსოფოსი, რომელმაც შეკრიბა და განმარტებებით გამოსცა დემოსთენეს თხზულებანი.
2. იგულისხმება ფილიპე. დემოსთენე ხშირად გაუბრუნებდა მეფის სახელს, როგორც ავადსახსენებელს და უპირატესად ნაცვალსახელებით მოიხსენიებდა.
3. ძველი კომენტატორის განმარტებით, როცა ფილიპე ამ ქალაქებში შევიდა, პირველ რიგში გაუსწორდა მოლაპარაკებებს შემდეგი სიტყვებით — თქვენ თქვენიანები არ დაინდეთ და მე დამინდობთო?
4. ძვ. წ. 357 წელს ბრძოლა იტყუა მოწინააღმდეგე პარტიებს შორის. ზოგიერთნი თებელებს უხმობდნენ დახმარებისთვის, სხვანი — ათენელებს; ათენელთა ენერგიული ზარეკით თებელნი გაძევებულნი იქნენ ამ კუნძულიდან.
5. ამფიპოლისელი ელჩები.
6. იხ. მე-2 შენიშვნა.
7. იხ. მე-2 შენიშვნა.
8. ტრიერი — ხომალდი სამწყვება ნიჩბებით.

მეორე ოლინთოსური

1. ფილიპემ ალყა შემოარტყა ამფიპოლისს (358 წ., ძვ. წ.), რომლის მფლობელობაზე ათენელები აცხადებდნენ პრეტენზიას. ფილიპე შეპირდა მათ ამფიპოლისის გადაცემას, თუ ესენი პიდნას ალგებში დაეხმარებოდნენ. მოლაპარაკების ეს ბუნქტი საიღუმლოდ დაიდო, რამაც ხალხში მითქმა-მოთქმა გამოიწვია.
2. ქალაქი პოტიდეა ფილიპემ აიღო ძვ. წ. 356 წელს და გადასცა ილინთოსელებს, რომელნიც მაშინ მისთან შედიოდნენ კავშირში.
3. ქალაქები პაგასა, ფეროსი და მანესია დალაშქრა ფილიპემ 359 წელს. იმავე წელს აიღო მან ქალაქი მეთონე და გზა გაიხსნა თესალიისაკენ.
4. ტიმოთეოსი — ბერძენი (ათენელი) სარდალი; ქალაქ პოტიდეის ალებისას იყო მაკედონიის მეფის პერდიკეს მოკავშირე.

* „ფილიპეების“ ტექსტი, თავისი სირთულისა და ბუნდოვანების გამო, ვრცელ კომენტარებს საჭიროებს. ჩვენ ამჟამად მცირე, ყველაზე აუცილებელ განმარტებებს ღებავრდით, რათა მკითხველის ყურადღება საძიებლებით ზედმეტად არ გადაგვეტვირთა (მთარგმნელი).

5. სიმორია — შეძლებულ ადამიანთა გაერთიანება, რომლებიც ახორციელებდნენ სხვადასხვა სახელმწიფო ღონისძიებებს, აგროვებდნენ ფულს, აგებდნენ ხომალდებს და სხვა.

6. ტრიერარქია — ხომალდთა მშენებლობის ხელმძღვანელობა და გამრიგეობა.

მესამე ოლინთოსური

1. პერეონის ციხე — გამაგრებული ადგილი მარმარილოს ზღვის სანაპიროზე.
2. მემაქტერიონი — ნოემბერ-დეკემბრის მიჯნა.
3. სამხედრო გაწვევის ასაკი 18-დან 60 წლამდე გრძელდებოდა; ეფებოსები — 18—20 წლის კაბუკები, იცავდნენ საზღვრებს. 45 წლის ასაკში ხალხის გაწვევა მოსალოდნელი დიდი საფრთხით იყო გამოწვეული.
4. ტალანტი — ფულის საწყაო ერთეული ოქროთი პნ ვერცხლით.
5. პეტატომბეონი, მეტაგინიონი, ბოედრომიონი — ატიკური წელიწადის პირველი სამთვიური, იწყებოდა ივლისის შუა რიცხვებიდან.
6. ელეგისინის დიდი მისტერიები (მიწის ნაყოფიერების ქალღმერთის დემეტრეს საიღუმლო) იმართებოდა ოქტომბრის დასაწყისში.
7. ფსეფისმა — ხმათა უმრავლესობით გამოტანილი გადაწყვეტილება.
8. იგულისხმება ოლინთოსი.
9. არისტიდე — ბერძენ-სპარსელთა ომის (V ს. ძვ. წ.) მონაწილე მეომარი.
10. ნიკიასი და დემოსთენე (ავტორის სეხნია), პელეპონესის ომის მონაწილენი.
11. პერიკლე — ათენის ერთ-ერთი პოლიტიკური მოღვაწე (V ს. ძვ. წ.).
12. არისტიდე და მილტიადე — ბერძენ-სპარსელთა ომის გმირები.
13. პროსტატე — მეწინავე მეომარი, წინამძღოლი, სამშვიდობო-საზავო მოლაპარაკების თავმჯდომარე.
14. ბოედრომია — აპოლონისადმი მიძღვნილი დღესასწაული; იწყებოდა ბოედრომიონის თვის 7 რიცხვიდან (სექტემბრის მეორე ნახევარი).
15. დემეტრე — ნაყოფიერების ქალღმერთი.

პირველი სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

1. ამ ქალაქ-მხარეებში წარმატებები მოიპოვეს ათენელებმა ძვ. წ. IV საუკუნის 50-იან წლებში.
2. მითითება ე. წ. კორინთოს ომზე (395—387 წწ. ძვ. წ.).
3. პოლისტრატოსი — ნაყლებ ცნობილი მხედართმთავარი.
4. იფიკრატე — ათენელი სარდალი.
5. ხაბრიასი — სპარტელთა მძღველი ნაქსოსთან.
6. არტამბო — სპარსეთის სატრაპი მცირე აზიაში, მეფის წინააღმდეგ აჯანყებულმა 356 წ. (ძვ. წ.) დახმარებისათვის უხმო ათენელ სარდალს ქარტეს.
7. ტაქსიარქოსი — ჯგუფის უფროსი.

8. ფილარქოსი — ცხენოსანთა კორპუსის უფროსი.
9. ჰიპატოსი — ამა თუ იმ მხარის, ოლქის გამგებელი, კონსული.
10. ჰიეროპოლიტი — მსხვერპლშეწირვის აღმსრულებელი ან თვალ-ყურის მადევნებელი.
11. უნდა იგულისხმებოდეს მაკედონელი მენელაოს პელაგონი, რომელსაც, აქ გადმოცემული ამკუბიდან კარგა სწის შემდეგ, ათენის მოქალაქეობა მიანიჭეს.
12. მნა — ფულის წვრილი ერთეული.
13. ღრაქმა — ტალანტთან შედარებით ფულის უფრო მცირე ერთეული.
14. ლემნოსი, თასოსი, სკიათოსი — საბერძნეთის კუნძულებია.
15. გერესტოსი — კონცხი ეგზეის სამხრეთით.
16. პანათენური და დიონისური ღღესასწაულები — ქალღმერთ ათენასა და დიონისესადმი მიძღვნილი ღღესასწაულები.
17. ქორეგოსი (ასევე გიმნასიარქოსი) — მდიდარი მოქალაქე, რომელსაც წარმართველი როლი ეკუთვნის სპორტულ-გიმნასტიკური შეჯიბრებების მოწყობაში.
18. ტრიერარქოსი — ხომალდთა უფროსი.
19. პოლიტები — მძიმედ შეიარაღებული მეომრები.

მშვიდობისათვის

1. პლუტარქე — ტირანი ეგზეის ქალაქ ერეტრიისა. მას ძვ. წ. 350 წელს მეტოქეობა გაუწია მეორე ეგზეელმა ტირანმა კლიტარქემ მაკედონიის მხარდაჭერით. ათენელებმა დამხმარე ჯარი გაუგზავნეს პლუტარქეს ფოკიონის სარდლობით; ომში კლიტარქე დამარცხდა, მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ პლუტარქემ უღალატა ათენელებს.
2. ნეობტოლემოსი — მსახიობი, ტრაგიკული როლების განთქმული შემსრულებელი ძვ. წ. IV საუკუნეში. ფილიპემ არისტოდემოსთან ერთად მოიხსიდა იგი მაკედონიაში სტუმრად ყოფნისას.
3. დიონისე — მეღვინეობის ღმერთი; ტრაგედიის უანრი სათვეს იღებს დიონისური რიტუალებიდან. სახალხო კრებები ხშირად თეატრებში იმართებოდა, თანაც აქ სიტყვა ნართაულად არის გადაკრული.
4. ლიტურგია — საზოგადო ვალდებულება: ათენის ის მოქალაქეები, რომელთა შემოსავალი 3 ტალანტს აღემატებოდა, ვალდებულნი იყვნენ შეესრულებინათ ლიტურგია.
5. თესპია და პლატეა — ბეოტიის ქალაქები.
6. ოროპოსი — ატიკისა და ბეოტიის საზღვარზე მდებარე ქალაქი, რაზედაც ხშირად ცილობა ჰქონდათ თებეს და ათენს.
7. ამფიქტიონია — ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოთა კავშირი.
8. კარდია — ქალაქი თრაკიის ქერსონესზე. ფილიპემ ეს ქალაქი გადაიბირა და დაუპირისპირა ქერსონესისავე იმ ქალაქებს, რომელნიც ათენურ კავშირში შედიოდნენ.
9. „პირველმთხმარების საგნებისათვის“ — უმეტესად იგულისხმებოდა პური, შავი ზღვის ჩრდილოეთი კოლონიებიდან რომ ეზიდებოდნენ.

მეორე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

1. პილები, აგრეთვე თერმოპილები („თბილი ჰემკრები“), თესალიიდან ლოკრი-ღაზე გასასვლელი ხეობა. ცნობილი გახდა სპარტის მეფის ლეონიდეს ომით სპარსთა წინააღმდეგ (ძვ. წ. 480 წ.).
2. იგულისხმება სპარსეთის მეფე (ამ დროისათვის ბერძნული დემოკრატიული სახელმწიფო წყობისთვის დიდი ხანია უცხოა მეფის ტიტული).
3. ალექსანდრე, სარდალი სპარსეთის ჯარისა, რომელიც სალამინთან დამარცხების შემდეგ (479 ძვ. წ.) საბერძნეთში დარჩა.
4. მესენე სპარტას ადრევე ჰქონდა დაუფლებული, ხოლო ორქომენზე და პოტიდეაზე თებელთ არ გააჩნდათ უფლება.
5. თესალია უპირატესად ცხენოსანი ჯარით გამოირჩეოდა, ხოლო თებელები მძიმედ შეიარაღებულ ჯვეითთა (პოლიტთა) ლაშქრით.
6. ელატეა — სტრატეგიული ციხე-სიმაგრე ფოკიდაში, ბეოტიის საზღვარზე.
7. ანთემუნტი — ქალაქი მაკედონიისა.
8. ათთა ხელისუფლება, — ძვ. წ. 352 წელს ტირანთა წინააღმდეგ საბრძოლველად დახმარებისთვის უხმეს ფილიპეს. ფილიპემ გატეხა ტირანთა წინააღმდეგობა და დაიკავა სამხედრო მნიშვნელობის ქალაქები — ფეროსი, პაგასა, მაგნესია და ნიკეა. მოგვიანებით ეს ქალაქები მან საჩუქრად გადასცა თესალიელებს ფოკიდის წინააღმდეგ ომში თანამონაწილეობისთვის. მაშინ ფილიპემ ფეროსში დაამყარა ოლიგარქიული მმართველობა — „ათთა ხელისუფლება“.

ჰალონესისათვის

1. ჰალონესი — მცირე კუნძულთაგანი ეგეოსის ზღვაში ეგზეის ჩრდილო-აღმოსავლეთით. იგი ეკუთვნოდა ათენელებს.
2. ლემნოსი, იმბროსი — ეგეოსის ზღვის ჩრდილო კუნძულები, სკიროსი — ეგზეის სიახლოვეს მდებარე კუნძული.
3. პელე (ან პელა) — მაკედონიის დედაქალაქი. აქ „პელეს ჩამომავალი“ კილ-ვით არის ნათქვამი, რადგან ბერძნულ-მაკედონური ომიანობის უამს ბერძნებმა ბარბარულ ტომებს მიათვალეს მაკედონელები.
4. „თვეობრივი განსაზღვრულობა“ — ეგრეთწოდებული თვეობრივი დავაი, როცა ერთი თვის მანძილზე წყდებოდა ზოგი სადავო საკითხი.
5. პითონი — ბიზანტიონელი ორატორი, ისოკრატეს მოწაფე. მან ათენში წარმოთქვა შესანიშნავი სიტყვა, რომლითაც დიდად მოინადირა მსმენელნი.
6. აპოლონია — ქალაქი მაკედონიაში ქალკიდის ჩრდილოეთით.
7. პალენე — ქალკიდის დასავლეთი მხარე.
8. ფეროსი — თესალიის ეს ქალაქი ფილიპემ აიღო 343 წ. ძვ. წ.
9. ამბრაკია — ებირის ქალაქი; ამ ქალაქზე წარუშატებლად გაილაშქრა ფილიპემ, მაგრამ მიიტაცა ზღვისპირეთის ოლქის კასოპიის ქალაქები — პანდოსია, ბუქტოლა და ელატეა.
10. ბულეგეტერიონი — ერთ-ერთი ტაძარი (ღმერთთა დედისა), სადაც ათენის საბჭოს არქივი ინახებოდა.

11. ერგისკე, წმინდა მთა, — თრაკიის ადგილებია.
12. პროქსენოსი — საპატიო წოდება, რომელიც ენიჭებოდა სხვა ქვეყნის მოქალაქეს იმ ქვეყნისაგან, რომლის წინაშე მას რაიმე ღვაწლი მიუძღოდნო.
13. აგორა — საბაზრო ან საკრებულო ადგილი, მოედანი; აქ აღნიშნავს გარკვეულ ადგილს, რომლის სახელიც, ეტყობა, თავდაპირველი სავაჭრო პუნქტიდან წარმოსდგა.
14. კალიბოს პენიელი — მასზე ცნობას მხოლოდ ლიბანოსი იძლევა თავის წინასიტყვაობაში.

ქერონესისთვის

1. ქერონესი — თრაკიის ვიწრო ნახევარკუნძული, ჰელესპონტის (დარდანელის) ჩრდილო სანაპირო, დიდი სტრატეგიული და ეკონომიური მნიშვნელობის მქონე პუნქტი შავ ზღვაში უწინაც და ახლაც. ათენელებმა ჯერ კიდევ ძველი წელთაღრიცხვის მე-6 საუკუნეში მოიკიდეს იქ ფეხი და შემდგომ ხშირად უხდებოდათ ბრძოლა მის შესანარჩუნებლად. ძვ. წ. 353 წ. აქ ათენელ კლერუქოსთა (კოლონისტთა) დიდი ჯგუფი გამოაგზავნეს. ფილოკრატესელი ზავით (346 წ.) ეს ოლქი ათენელებს რჩებოდათ, კარდიის გამოკლებით. ფილიპეს მხრიდან მოახლოებული საფრთხის გამო ათენელებმა 343 წელს მეორედ გაგზავნეს ქერონესში ახალმოშენეთა ლაშქარი დიობითეს მეთაურობით. ქერონესის ყველა ქალაქმა მოკავშირედ მიიღო ათენური ჯარი, მხოლოდ კარდია დაიჭირა ფილიპეს მხარე.
2. კლერუქოსი — ახალმოშენე, კოლონისტი.
3. ჰელესპონტი — იგივე დარდანელი.
4. ხშირად სიველ-გუჯრები იწერებოდა მარმარილოს ან სპილენძის დაფებზე, რომელთაც თვალსაჩინო ადგილას გამოდგამდნენ ხოლმე.
5. ქალკიდა — ეს იყო ევბეის ქალაქთან ერთადერთი ქალაქი, რომელიც იმდროისთვის ჯერ კიდევ ემორჩილებოდა ათენს. ქალაქი ორეისი კი ფილიპემ აიღო 342 ძვ. წ.
6. მეგარაზე ფილიპემ ილაშქრა 343 წელს, მაგრამ მარცხი განიცადა ათენელთა წინააღმდეგობის გამო.
7. ერთთა — მცირე აზიის სანაპირო ქალაქთან კუნძულ ქიოსის მოპირდაპირედ.
8. ისანგელია — (ბერძ.) საჩივარი; ბრალდება.
9. პარალისი — სახელმწიფო ტრიბრი (ზომალდი), რომელსაც გზავნიდნენ მნიშვნელოვან საქმეთა აღსასრულებლად, აგრეთვე ბრალდებულის მოსაყვანად.
10. ქარეტი — ერთ-ერთი მხედართმთავარი იყო.
11. არისტოფონტი — პოლიტიკური მოღვაწე, ფილიპეს მოწინააღმდეგე.
12. სკიათოსი — კუნძული; ფილიპემ ერეტრიაში კლიტარქე დასვა ტირანად, ზოლო სკიათოსის პირისპირ, კუნძულ ორეოსის ჩრდილო ნაწილში — ფილისტადე განაწესა.
13. ევთიკრატე — ერთ-ერთი ცხენოსანი რაზმის უფროსი ოლინთოსურ ბრძოლაში.

14. ლასთენე — ერთ-ერთი მხედართმთავართაგანი, ევთიკრატესთან ერთად ფილიპეს დაუდგა თავისი ლაშქრითურთ. მათი სიკვდილის ამბავი ჩვენთვის უცნობია, დემოსთენე აქ მხოლოდ მათს მორალურ სიკვდილზე მიანიშნებს მსმენელთ.
15. ღრონგილოსი, კაბილე, მასტირა — თრაკიის მიწები. ეს ადგილები დაიპყრო ფილიპემ და ავაზაკებით დასახლა.
16. სახალხო (ან სახელმწიფო) მონები ანტიკურ საბერძნეთში გვხვდებიან იგრეთვე საბჭოს მდივნებად, საზოგადო წესრიგის დამცველებად (პოლიციელებად) და სხვა.
17. კერსობლები — თრაკიის სამთავრო, მოკავშირე ათენისა.
18. მაკედონიაში ელჩად მყოფმა დემოსთენემ დიდძალი ფული გადაიხადა ათენელ ტყვეთა გამოსახსნელად.
19. ტიმოთეოსი — ცნობილი ათენელი მხედართმთავარი (IV ს. ძვ. წ.).

მესამე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

1. მეთონე — მაკედონიის ეს ქალაქი ფილიპემ აიღო 353 წელს (ძვ. წ.).
2. ფოკიდაში ფილიპემ გაანადგურა 22 ქალაქი.
3. პორთმოსი — ნავსადგური ქალაქ ერეტრიისა ევბეაზე. ამ ქალაქთან ერთად ფილიპემ დაარბია მახლობელი ორეონიკი.
4. ამბრაკია და ლევკადა — იონიის ზღვის სანაპიროს ქალაქები.
5. ნავბატონი — კორინთოს ყურეს ჩრდილო მხარე, ადრე, სანამ ფილიპე დაიბრუნებდა მას, ლოგერელთა კოლონია იყო; ფილიპემ ეტოლიელთ უბოძა იგი.
6. ექინოსი — სამხრეთ თესალიის ქალაქი მცირე აზიის ყურეში.

მეოთხე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ

1. მანდრაგორა — მცენარე, რომლისგანაც ნარკოტიკული წამლები მზადდებოდა.
2. კერსობლები — თრაკიის უმნიშვნელო მეფეთაგანი.
3. ანტრონი — ქალაქი თესალიის სამხრეთით, მცირე აზიის ყურეში.
4. სუზა და ეგბატანა — სპარსეთის დედაქალაქები. ჯერაც სუზაში და ეგბატანაშია... ალბათ, იგულისხმება სპარსეთის მეფე არტაქსერქსე III, ან, საერთოდ, სპარსეთის მეფე.
5. პროსტასია — საგამგებლო, საუფროსო.
6. არისტოდემე — რომელიც პოლიტიკური მოღვაწე, რომელიც ხშირად სასაცილოდ გამოჰყავდათ კომედიებში. აქ მინიშნებაა საერთოდ უბირ პოლიტიკოსზე.

ფილიპეს წერილის ბასუხად

1. ამ სიტყვაში დემოსთენე მოიხილავს წერილს, რომელიც ფილიპემ 340 წელს (ძვ. წ.) გამოუგზავნა ათენის საბჭოს და რომელშიც იგი საყვედურს გამოთქვამს სთენელების მხრივ ზავის დარღვევის გამო.

2. ალონი — თესაღიის ქალაქი, რომელიც აღრე ათენის კავშირში შედიოდა. ფილიპემ თესაღიის ქალაქს, — ფარსალს დაუქვემდებარა იგი.

ფილიპეს ეპისტოლე

1. ნიკიასი — ამ პიროვნების ხსენება მეტად არსად აღარ გვხვდება.
2. თასოსი — ეგეოსის იუზის კუნძული თრაკიის სანაპიროზე.
3. კრობილე — თრაკიის ქალაქი.
4. ტირისტასისი — ქერონესის ქალაქი მარმარილოს ზღვის სანაპიროზე.
5. ამფილოქოსი — მეტად არსად არაა მოხსენებული.
6. ანთიმოკრიტოსი — ათენელი, რომელიც მეგარელებმა მოკლეს პელოპონესიის ომის დაწყების წინ.
7. კალიასი — ქალკიდელი მხედართმთავარი, რომელმაც ეგებზე მოაწყო აჯანყება ფილიპეს წინააღმდეგ.

სარჩევი

დებოგოსთენე	5
პირველი ოლინთოსური	20
მეორე ოლინთოსური	28
მესამე ოლინთოსური	35
პირველი სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	44
მეორე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	56
მესამე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	62
მეოთხე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	70
მეხუთხე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	79
მეექვსე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	94
მეშვიდე სიტყვა ფილიპეს წინააღმდეგ	108
ფილიპეს წერილის პასუხად	123
ფილიპეს ეპისტოლე	128
შენიშვნები*	134

ИБ № 2537

რედაქტორი ჯ. აჭიაშვილი
გამომც. რედაქტორი ფ. ბაბუნაშვილი
გარეკანის მხატვარი ა. თოდრია
მხატვრული რედაქტორი თ. კარბელაშვილი
ტექნიკური რედაქტორი გ. ბოკუჩავა
უფრ. კორექტორი პ. ლგვინაძე
კორექტორი ც. ნოზაძე
გამომცემი გ. შარიჭაძე

Демосфен
ФИЛИППИКА
(На грузинском языке)

Перевод с древнегреческого Г. Саришвили

Главная редакционная коллегия по делам художественного
перевода и литературных взаимосвязей при Союзе писателей ГССР

გადაეცა ასაწყობად 25. VI. 84. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 3. IX. 84.
ქალაქის ზომა 60X84¹/₁₆. საბეჭდო ქაღალდი № 1. ნაბეჭდი თაბახი 9.
პირობ. ნაბეჭდი თაბახი 8,37. სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 7,35.
ტირაჟი 50 000. შეკვ. № 401.

ფასი 60 კაპ.

გამომცემლობა „განათლება“, თბილისი, ორჯონიკიძის ქ. № 50.
Издательство «Ганатлеба», Тбилиси, ул. Орджоникидзе, № 50.
1984

საქართველოს სსრ გამომცემლობათა, პოლიგრაფიისა და წიგნის ვაჭრობის
საქმეთა სახელმწიფო კომიტეტის № 1 სტამბა, თბილისი, ორჯონიკიძის ქ. 50.

Типография № 1, Государственного комитета Грузинской ССР по
делам издательств, полиграфии и книжной торговли, Тбилиси,
ул. Орджоникидзе, 50.